

ŞƏFƏQ İSLAMOVA

**ELMƏ VƏ TƏHSİLƏ İNFORMASIYA
TƏMİNATININ TƏŞKİLİ**

MONOQRAFIYA

Bakı – 2025

UOT 027.7:025.5
KBT 421
İ - 80

Elmi redaktoru:

Xəlil İSMAYILOV
Tarix elmləri doktoru, professor

Rəyçilər:

Pərviz KAZİMİ
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Nigar İSMAYILOVA
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Şəfəq İSLAMOVA. Elmə və təhsilə informasiya təminatının təşkili: Monoqrafiya . Bakı: “OPTİMİST” MMC, 2025. - 176 s.

Monoqrafiya cəmiyyətin formalaşmasında elmin və təhsilin roluna, həmçinin elmi və təhsil kitabxanalarında informasiya təminatının təşkili məsələlərinə həsr olunub. Müəllif elmi, ali və orta təhsil müəssisələrinin kitabxanalarında, eləcə də dünya ölkələrinin təhsil sistemi kitabxanalarında oxuculara informasiya təminatı və idarə olunması problemlərini təhlil edir. Monoqrafiyada oxuculara elm və təhsil müəssisələrinin məlumat bazalarına və rəqəmsal arxivlərə çıxış imkanları, müxtəlif informasiya mənbələrinin əlçatanlığı və onların elmi-tədqiqat proseslərində rolu barədə ətraflı məlumat verilir. Nəşr elmi-tədqiqat işi aparan mütəxəssislər və müvafiq ixtisas üzrə təhsil alan tələbələr üçün faydalı ola bilər.

İSBN 9 7 8 - 9 9 5 2 - 5 4 9 - 0 7 - 2

© “OPTİMİST” MMC, 2025

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ..... 5

**I FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ELMİ
KİTABXANALARINDA OXUCULARIN İNFORMASIYA
TƏMİNATININ TƏŞKİLİ 12**

1.1. Elmi kitabxanalarda informasiya təminatının inkişaf
istiqləmləri 12

1.2. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında avtomatlaşdırma və
informasiya təminatının təşkili 25

1.3. AMEA-nın şəbəkə kitabxanalarında oxucuların informasiya
təminatı 30

1.4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Elmi Tibb Kitabxanasında
informasiya təminatının əsas xüsusiyyətləri 35

**II FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ALİ TƏHSİL
MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ OXUCULARIN İNFORMASIYA
TƏMİNATININ TƏŞKİLİ 46**

2.1. Ali təhsil müəssisələrinin kitabxanalarında informasiya
xidmətinin təşkili və əsas istiqamətləri 46

2.2. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 52

2.3. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Elmi Kitab-
xanası 60

2.4. Bakı Slavyan Universitetinin Kitabxanası 68

**III FƏSİL. ÖZƏL TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ
OXUCULARIN İNFORMASIYA TƏMİNATI..... 73**

3.1. Xəzər Universitetinin Kitabxana - İnformasiya Mərkəzi 73

3.2. Odlar Yurdu Universitetinin Kitabxanası 77

3.3. Azərbaycan Diplomatıya Akademiyasının Kitabxanası 80

IV FƏSİL. MƏKTƏB KİTABXANALARINDA	
İNFÖRMASİYA XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİ	85
4.1. Ümumtəhsil məktəblərində informasiya xidmətinin təşkili ..	85
4.2. Pesə məktəblərində kitabxana xidməti	99
4.3. Müasir təhsil komplekslərində oxucuların informasiya	
təminatı	107
V FƏSİL. XARİCİ ÖLKƏLƏRİN TƏHSİL	
KİTABXANALARI	111
5.1. Xarici ölkə kitabxanalarının inkişaf tarixi	111
5.2. Dünya ölkələrinin təhsil sistemində kitabxanaların funksiyaları	
və informasiya təminatı	121
İSTİFADƏ OLUNAN MƏNBƏLƏR	159
İXTİSAR EDİLMİŞ SÖZLƏR	169

GİRİŞ

Elm insanların zəkasından yaranan ən dəyərli sərvət olmaqla yüksək nailiyyətlərinin təcəssümüdür. Hər bir ölkənin demokratik, hüquqi və iqtisadi dövlət kimi formalaşmasında elmin inkişafı əsas və həlledici rol oynayır. Müasir dövrdə elm inkişaf edərək informasiya əsrində yeni mahiyyət kəsb edir.

Tarixin gedişinə nəzər salsaq cəmiyyətin irəliləyişinin məhz elmə borclu olduğunu görürük. Elmi biliklər yaranışından etibarən cəmiyyətdə funksiyasını dəyişərək insanların dünyagörüşünün formalaşmasına təsir göstərmişdir. Elmin ilkin izləri ilk olaraq Şərqdə müşahidə edilsə də zaman keçdikcə təbiət elmləri yeni bir dəyər və məna kəsb etmişdir. Elm vasitəsilə tarix qiymətləndirilir, mövcud hadisələr araşdırılır və gələcək proqnozlaşdırılır[94].

IV əsrdə mövcud olan antik kitabxana Platon və Aristotel məktəblərinin dinləyicilərinə xidmət göstərən elmi və fəlsəfi kitabların toplanıldığı mərkəz kimi formalaşmışdır. Antik kitabxanalarda oxu zalları, təntənəli tədbirlər üçün zövqlə bəzədilmiş geniş otaqlar və kitab fondu üçün xüsusi ayrılmış sahələr mövcud idi. Kitabxanalardan həm tədqiqat aparmaq, həm də əyləncə məqsədi ilə istifadə olunurdu.

Orta əsrlərdə kitabxanalara əvvəlcə kilsə və monastırlarda fəaliyyət göstərmiş, burada yunan-latın mətnləri və Şərqdən gətirilmiş 600-dən çox əlyazma toplanmışdır. Sonralar isə kitabxanalara şəxsi və kütləvi olmaqla Şərqdən Qərbə yayılmışdır [26, s.33].

Xristian dünyasında yepiskop Nola tərəfindən qurulan ilk böyük kitabxanalardan biri yunan, latın və xristian ədəbiyyatından ibarət zəngin kolleksiyası ilə dini təlim və təhsil üçün mühüm mərkəzə çevrilmişdir. Burada həm xristian ideyaları, həm də antik biliklər öyrənilmiş və dini fəaliyyətlərdə istifadə edilmişdir.

XV əsrin ortalarında İohan Qutenberq tərəfindən kitab çapının icad edilməsi elmi biliklərin sürətli və geniş şəkildə yayılmasına imkan yaratmış, Avropada təhsil və mədəniyyət sahəsində inqilabi dəyişikliklərə yol açmışdır. Yeni çap texnologiyaları kitabların daha geniş oxucu kütləsinə çatdırılmasına imkan vermiş, nəticədə kitabçılıq sənayesinin və kitabxana fondlarının sürətli inkişafına təkan vermiş, müxtəlif sahələr üzrə elmi, fəlsəfi və bədii əsərlərin toplanmasını təşviq etmişdir. Beləliklə, kitabxanalar daha da zənginləşmiş və cəmiyyətin mədəni inkişafında mühüm rol oynamışdır.

XIX əsrdən etibarən isə kitabxanalara yanaşma köklü şəkildə dəyişmişdir. Bu dövr dövlət kitabxanalarının yaranması ilə səciyyələnmişdir, çünki dövlətlər kitabxanaların mədəniyyət və təhsil sahəsində əsas institutlara çevrilməsinə xüsusi önəm vermişlər. Beynəlxalq əməkdaşlıq nəticəsində kitabxanalar arasında əlaqələr möhkəmlənmiş, məlumat və təcrübə mübadiləsi artmış, fondlar isə daha da zənginləşmişdir. Kitabxanalar artıq yalnız mədəniyyət mərkəzləri kimi deyil, həm də dövlətin himayəsi altında millətin zəngin mədəni irsini qoruyan institutlar kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Bu dövrdə dövlətlər kitabxanaların rolunu artıraraq nəşrlərin milli kitabxanalarda toplanması məqsədilə yeni konsepsiyalar hazırla-

mışdır. Həmin konsepsiyalar milli irsin qorunmasını və onun gələcək nəsillərə ötürülməsini hədəfləmişdir.

Əvvəllər yalnız ənənəvi kağız formatında fəaliyyət göstərən kitabxana-informasiya sistemləri texnologiyanın inkişafı nəticəsində rəqəmsal alətlərdən istifadə etməklə müasir informasiya texnologiyalarını tətbiq etməyə başlamışdır. Bu yeniliklər kitabxana xidmətlərini daha effektiv etmiş, istifadəçilərə sürətli və rahat məlumat əldə etmə imkanı yaratmışdır. Beləliklə, kitabxanalar sadəcə resursları saxlamaqla kifayətlənməyərək informasiya cəmiyyətinin vacib mərkəzlərinə çevrilmişdir. Statistika görə, dünyada təxminən 130 milyon adda kitab mövcuddur[43].

XX əsrdən etibarən elmin inkişafı və cəmiyyətdəki rolu yeni bir mərhələyə qədəm qoymuşdur. 1971-ci ildə ABŞ-ın İllinoys Universitetində yaradılmış Qutenberq layihəsi (Project Gutenberg) dünyanın ilk rəqəmsal kitabxanası hesab olunur. Layihə elektron kitabların hazırlanmasına və yayılmasına yönəlmişdir. İlk rəqəmsal sənəd kimi ABŞ-ın Müstəqillik Bəyannaməsi təqdim edilmiş və bu hadisə elektron kitabxanaçılığın başlanğıcı kimi qiymətləndirilmişdir.

XX əsrin 70-ci illəri isə Azərbaycanda elm, mədəniyyət və təhsil sahəsində böyük dönüş dövrü olmaqla yanaşı, ali kitabxanaçılıq təhsilinin və kitabxanaşünaslıq elminin inkişafında mühüm mərhələ kimi xarakterizə olunur [33, s.161]. Bu dövrün fərqləndirici xüsusiyyəti yalnız elmi tərəqqinin sürətlənməsi deyil, həm də elm ilə praktika arasındakı əlaqələrin yenidən qurulmasıdır. Elm yalnız nəzəri biliklər toplusu kimi qalmır, eyni zamanda cəmiyyətin konkret ehtiyaclarını qarşılayan praktik bir sahə kimi formalaşır.

Elm və texnologiyanın inkişafı bu gün hər bir ölkənin tərəqqisinin əsas göstəricilərindən birinə çevrilmişdir[98]. Azərbaycanda da elmə göstərilən diqqət və yeni texnologiyaların dəstəklənməsi ölkənin davamlı inkişafını təmin edən əsas amillər sırasındadır. Mövcud dövlət siyasətində elm və texnologiya strateji istiqamət kimi qiymətləndirilir və bu sahələrin inkişafı ölkənin dayanıqlı gələcəyinin əsas dayaqlarından biri hesab olunur[6].

Son illərdə elmin inkişafına ayrılan xərclər əhəmiyyətli dərəcədə artaraq təxminən 7 dəfə yüksəlmişdir. 2024-cü il üçün dövlət büdcəsində elmin maliyyələşdirilməsinə 228,8 milyon manat ayrılmışdır ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 1,5 faiz çoxdur. Ayrılan vəsaitin 86,5 faizi fundamental elmi tədqiqatlara, 13,5 faizi isə tətbiqi tədqiqatların həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir[73].

Azərbaycanda elmin və təhsilin müasir istiqamətlər üzrə inkişafı ölkənin sosial-iqtisadi yüksəlişi və davamlı gələcəyi üçün əsas şərtlərdən biri hesab olunur. Bu sahədə tətbiq edilən yeniliklər milli müstəqilliyin güclənməsinə və cəmiyyətin rifahına töhfə verir. Bilik, savad və intellektual potensiala əsaslanan bu nailiyyətlər Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun artmasına xidmət edir.. İlk Azərbaycan peykinin kosmosa buraxılması elmin və təhsilin strateji əhəmiyyət daşıdığını bir daha təsdiqləyir[7, s.6].

Elm və təhsildə baş verən bu innovativ yüksəliş ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafını sürətləndirir, cəmiyyətimizin intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsinə, eləcə də milli təhlükəsizliyin təmin olunmasına xidmət edən əsas amillərdən birinə çevrilir. Bu sahədə fəaliyyət göstərən kitabxanalar elmi biliklə-

rin yayılması, intellektual müzakirələrin təşviqi və yeni alim nəslinin formalaşması üçün əvəzsiz məkan rolunu oynayır. Eyni zamanda, onlar ölkənin gələcək intellektual bazasının və elmi potensialının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayan zəngin informasiya resurslarına malikdir.

29 dekabr 1998-ci ildə qəbul edilmiş “*Kitabxana işi haqqında Qanun*”da kitabxanalar elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisələri olaraq xarakterizə edilmişdir[35]. Bu qanuna əsasən kitabxanalar çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb qoruyaraq, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən və cəmiyyətin intellektual, mənəvi inkişafına xidmət edən mühüm sosial institutlardır. Kitabxanalar yalnız məlumat mənbəyi deyil, həm də elmi biliklərin yayılması, mədəni irsin qorunması və yeni nəsil üçün təhsil və tərbiyə məkanları kimi fəaliyyət göstərirlər.

Kitabxanalar və təhsil tarixən sıx əlaqədə inkişaf etmişdir. Kitabxanalar təhsilin dəstəkləyicisi olaraq elmi biliklərin yayılmasında mühüm rol oynamışdır. Təhsilin inkişafı elmin daha geniş kütləyə yayılmasına və insanların həyatına təsir göstərməsinə imkan yaratmışdır. Cəmiyyətin inkişafında elm və təhsilin rolu ilə bağlı müxtəlif nəzəri fikirlər irəli sürülsə də, ümumi qəbul olunmuş baxışlara görə, bu sahələr qarşılıqlı şəkildə bir-birini tamamlayaraq davamlı tərəqqini təmin etmişdir.

Sosializm dövründə fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanalar cəmiyyətin bilik səviyyəsinin yüksəldilməsi və təhsil prosesinin dəstəklənməsi məqsədilə yaradılmış, təhsil sisteminə inteqrasiya edilərək insanların maariflənməsində əsas vasitələrdən birinə çevrilmişdir.

Dünya ölkələri arasında gələcək inkişafın səviyyəsinin əsas göstəricilərindən biri təhsil sisteminin səviyyəsi və elm, təhsil ilə istehsalat arasındakı əlaqələrin inteqrasiyası hesab edilir. Təhsil, elm və istehsal arasındakı möhkəm əlaqə cəmiyyətin bütün sahələrində davamlı inkişafı təmin edir. Bu üçlü zəncir iqtisadi və sosial irəliləyişin əsas hərəkətverici qüvvəsidir və təhsil sisteminin keyfiyyəti ölkələrin uzunmüddətli inkişaf perspektivlərinə birbaşa təsir göstərir[75].

Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin *"Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyidir"* ifadəsi kitabxanaların yalnız məlumat mənbəyi olmadığını, həm də milli mənəviyyət və intellektual inkişaf üçün əhəmiyyətli bir ocaq olduğunu göstərir[6, №104, 1995]. Bu yanaşma kitabxanaların hər bir cəmiyyətin və millətin mədəni irsini qorumaqda, eləcə də intellektual səviyyəsini yüksəltməkdəki əhəmiyyətini vurğulayır.

Professor Abuzər Xələfov kitabxanaların elmi tərəqqidə rolunu belə izah edir: *"Müasir kitabxanalar elmi əsərləri toplayaraq qoruyur, onları cəmiyyətin istifadəsinə təqdim edir və elmin öyrənilməsi və tətbiqi üçün mühit yaradır"* [16, s. 3].

A.A.Xələfovun fikrincə, kitabxanalar elmi biliklərin istehsalata tətbiqinə və texnoloji tərəqqiyə dəstək göstərməklə elm ilə istehsalat arasında körpü rolunu oynayır. Eyni zamanda, onlar elmi irsin qorunması və biliklərin geniş ictimaiyyətə çatdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Təhsil sahəsində isə kitabxanalar həm müstəqil informasiya və bilik mərkəzi kimi, həm də tədris prosesini dəstəkləyən yardımçı struktur kimi müxtəlif funksiyaları yerinə yetirirlər. Keçmiş SSRİ dövründə mövcud olan vahid təhsil sistemi itti-

faqın dağılmasından sonra dəyişmiş və bu sosial-iqtisadi amillərin təhsil və kitabxana sahəsinə təsirini ön plana çıxarmışdır. Müasir təhsil modelinə uyğun olaraq tədris məzmunu yenilənir və bu prosesdə kitabxanalar mühüm dəstək funksiyası həyata keçirirlər[25, s.5].

Dünya təcrübəsinə əsasən, elm və təhsilin inkişafı informasiya təminatı funksiyasını həyata keçirən kitabxanaların töhfəsi ilə mümkün olur. Belə kitabxanalar müəllimlərin, tələbələrin və tədqiqatçıların informasiya ehtiyaclarını qarşılıyaq elmi biliklərin yayılmasına və təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə mühüm təsir göstərirlər.

Hazırda kitabxanalar yalnız ənənəvi məkanlarla məhdudlaşmır, eyni zamanda rəqəmsal platformalar vasitəsilə oxuculara xidmət göstərirlər [122]. Nəticə etibarilə, elm və təhsil kitabxanaları təkə informasiya bazası funksiyasını yerinə yetirmir, həm də ölkənin sosial, iqtisadi və mədəni inkişafına töhfə verən, elmi-texniki tərəqqini təşviq edən mühüm ictimai institutlar sırasında yer alır.

I FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ELMİ KİTABXANALARINDA İNFORMASIYA TƏMİNATININ TƏŞKİLİ

1.1. Elmi kitabxanalarda informasiya təminatının inkişaf istiqamətləri

Elmi kitabxanalar yalnız informasiya resurslarını toplayıb saxlamaqla kifayətlənməyərək, elmi araşdırmaların və təhsil fəaliyyətlərinin dəstəklənməsində cəmiyyətin intellektual inkişafında mühüm rol oynayırlar. Elmi informasiya axınının sürətlənməsi, məlumatların tez aktuallığını itirməsi və qlobal miqyasda yayılması elmi kitabxanaların üzərinə yeni və vacib vəzifələr qoyur. Bu qurumlar informasiyanı operativ şəkildə toplayıb sistemləşdirməli, müasir texnologiyalardan istifadə edərək məlumat bazalarını daim yeniləməlidirlər.

V–VI əsrlərdən başlayaraq formalaşan çoxşaxəli Azərbaycan elmi XII əsrdə öz inkişafının zirvəsinə çatmış və böyük intellektual və mədəni yüksəlişi ilə renessans dövrünü yaşamışdır[126]. Bu dövr Azərbaycan elmində mühüm nailiyyətlərin əldə olunduğu və fəlsəfi düşüncənin yüksəldiyi bir mərhələ hesab olunur. Lakin sonrakı tarixi dövrlərdə xarici təsirlər və sosial-siyasi çətinliklər səbəbindən elmin bəzi sahələri inkişaf etməsə də, ümumi potensial tam reallaşa bilməmişdir[127]. Növbəti əsrlərdə isə Azərbaycan alimləri müxtəlif sahələrdə nəzəriyyələri ortaya qoyaraq dünya mədəniyyətinə əhəmiyyətli töhfələr vermişlər. Elmin inkişafı ilə bağlı çoxsaylı dərin və maraqlı yanaşmalar mövcuddur[90].

XII əsrdə yaşamış dahi şair və mütəfəkkir Nizami Gəncəvi elmə olan münasibətini özünün məşhur şeirində belə ifadə etmişdir:

Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs,
Heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz - deyərək,
elmin yalnız fərdi deyil, cəmiyyətin inkişafında da vacib olduğunu vurğulamışdır. N.Gəncəvi elmə insanın mənəvi və intellektual inkişafında mühüm rol kimi baxmış və onu cəmiyyətin müxtəlif sahələrində əsas dayağı hesab etmişdir. Bu düşüncələr həm tarixi, həm də indiki dövrdə elmin əhəmiyyətini anlamaq üçün önəmlidir [125].

Dahi filosof Fridrix Engels “Elmlərin meydana gəlməsi və inkişafı lap əvvəldən istehsalla bağlıdır” fikrini irəli sürmüşdür[99]. Bu fikir göstərir ki, elmin yaranması və inkişafı insanların həyatında əhəmiyyətli yer tutan istehsal fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. Engelsin dediyi kimi, *elmin ilkin mərhələdə əməli tələblərə, xüsusilə istehsalın ehtiyaclarına cavab olaraq meydana gəlib inkişaf etməsi təbii bir prosesdir*. İnsanlar təbii resursları daha səmərəli istifadə etmək və yeni texnologiyalar icad etmək məqsədilə elmə ehtiyac duyurdular. Bu irəliləyişlər, eyni zamanda, cəmiyyətin sosial və iqtisadi inkişafını təmin etmək baxımından vacib olmuşdur.

XV əsrdən başlayaraq Avropada təbiət elmləri, fəlsəfə və ictimai-siyasi sahələrdə yeni inkişaf mərhələsi formalaşmış, elmin müxtəlif sahələrində mühüm nailiyyətlər əldə olunmuş və klassik elmi baxışlar dəyişməyə başlamışdır. Məsələn, həmin dövrün elmi irəliləyişlərini əks etdirən mühüm nümunələrdən biri 1543-cü ildə N.Kopernikin qələmə aldığı "Səma cisimlərinin hərəkəti haqqında" əsəri, digəri isə 1687-ci ildə İ.Nyutonun yazdığı "Təbiət fəlsəfəsinin riyazi əsasları" adlı əsəridir[77]. Bu əsərlər yalnız öz dövründə deyil, həm də dünya elminin gələcək inkişafında həlledici rol oynamışdır. Elmi metodların tət-

biqi və təbiət hadisələrinin riyazi əsaslarla izah edilməsi o dövrün elmi inkişafında böyük bir "inqilab" hesab edilirdi. Bu "inqilab" sosial düşüncə və təfəkkürdəki dəyişikliklərin başlanğıcı olmuş, dünyanı anlama və idarə etmə yanaşmasında köklü fərqliliklər yaratmışdır.

XIX əsrdən etibarən Azərbaycan elmi tanınmış alimlərin apardıqları tədqiqatlarla böyük irəliləyişlər əldə etmişdir. Bu dövrdə Azərbaycan alimlərinin elmi əsərləri təkcə Şərq ölkələrində deyil, həm də Avropada böyük maraq doğurmuş və təhlil edilməyə başlanmışdır. Alimlərin yeni yanaşmaları, nəzəriyyələri və kəşfləri dünyanın ən böyük elm mərkəzləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Nəticədə Azərbaycan elmi beynəlxalq aləmdə tanınaraq elmi tərəqqinin qlobal səviyyədə qəbul edilib qiymətləndirilməsinə şərait yaratmışdır. Bu Azərbaycanın dünya elm mədəniyyətinə töhfə verməsinə və qlobal miqyasda daha çox diqqət çəkməsinə səbəb olmuşdur.

XX əsrdən başlayan üçüncü mərhələ elm və texnologiyanın qarşılıqlı şəkildə dəstəklədiyi və yeni texnoloji nailiyyətlərin elmi kəşflərə əsaslanaraq həyata keçirildiyi bir dövrü ifadə edir. Bu dövr elmin yalnız nəzəri biliklər toplusu kimi deyil, cəmiyyətin ehtiyaclarına cavab verən praktiki bir sahə kimi inkişaf etməsini təmin etmişdir. Elm və texnologiyanın qarşılıqlı təsiri nəticəsində elmi biliklər sürətlə texnoloji yeniliklərə çevrilmiş, bu da cəmiyyəti elm və texnologiya vasitəsilə daha müasir və effektiv həyat tərzinə yönəltdi və elmin əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Atom enerjisi, kompüter texnologiyaları və kosmik tədqiqatlar kimi sahələrdəki irəliləyişlər elmin praktiki tətbiqini yeni səviyyəyə çatdırmış, iqtisadiyyat, gün-

dəlik həyat və qlobal siyasət üzərində mühüm təsir göstərmişdir.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyev elmi Azərbaycanın inkişafı və milli maraqlarının qorunması üçün strateji sahə kimi qiymətləndirərək, onun həm bu gün, həm də gələcək nəsillər üçün əhəmiyyət daşıdığını vurğulamışdır. Dövlət siyasətində elmin prioritet yer tutduğunu qeyd edən dövlət rəhbəri elmin davamlı inkişafını və milli maraqlara xidmət etməsini Azərbaycanın mövqeyinin möhkəmləndirilməsi üçün vacib hesab edir. Bu yanaşma elmin yalnız bilik mənbəyi deyil, eyni zamanda cəmiyyətin tərəqqisini təmin edən əsas vasitələrdən biri olduğunu göstərir[7, s.6].

XX əsrdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Azərbaycanda elmi düşüncənin formalaşması, tədqiqatların genişlənməsi və elmi kadrların yetişdirilməsində mühüm rol oynamışdır. Onun əsası 1923-cü ildə ilkin olaraq "Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti"nin fəaliyyəti ilə qoyulmuşdur. Həmin il fəaliyyətə başlayan bu cəmiyyət ölkəmizdə elmi araşdırmalara və mədəni dəyərlərin öyrənilməsinə artan ehtiyacın nəticəsi olaraq yaradılmışdır.

Cəmiyyət Azərbaycan elminin ilk elmi tədqiqat müəssisəsi kimi ölkənin mədəni və elmi irsinin öyrənilməsinə mühüm töhvə vermişdir. Onun fəaliyyət sahələri tarix, arxeologiya etnoqrafiya, coğrafiya, dil, ədəbiyyat kimi sahələrə, ümumiyyətlə isə mədəniyyət tariximizin müxtəlif aspektlərinin öyrənilməsini əhatə etmişdir.

"Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti"nin əsas məqsədi Azərbaycan xalqının zəngin mədəni irsini elmi əsaslarla

araşdırmaq, onu daha dərindən öyrənmək və həmin bilikləri gələcək nəsillərə çatdırmaq idi.

Azərbaycanın tarixi və müasir həyatını əhatəli şəkildə öyrənmək məqsədilə cəmiyyət müxtəlif sahələr üzrə elmi araşdırmalara başlamış və fəaliyyətini daha da genişləndirməyə qərar vermişdi. Bu məqsədlə elmi ekspedisiyalar və ezamiyyətlər təşkil olunmuş, arxeoloji qazıntılar aparılmışdır. Eyni zamanda tərcümə sahəsində də işlər genişlənmiş, müxtəlif xarici dillərdəki elmi əsərlər Azərbaycan dilinə çevrilərək nəşr edilmişdir. Məsələn: A.Bakıxanovun "Gülüstani-İrəm", Abdul Lətif Əfəndinin "Şəki xanlarının tarixi", A.N.Samoyloviçin "Qafqaz və türk dünyası", V.N.Smirnov-Loginovun "Dağlıq Qarabağın Cənub-Şərq hissəsinin torpaqları", A.N.Samoyloviçin "Qafqaz və türk dünyası", Y.A.Paxomovun "Azərbaycanın pul dəfinəsi" və s. əsərləri göstərmək olar.

Bu fəaliyyət ölkənin elmi-mədəni irsinin zənginləşdirilməsinə mühüm töhfə vermişdir. Onlar Azərbaycanın mədəniyyət tarixinin öyrənilməsində əvəzsiz rol oynayır və elmi tədqiqatların təməlini qoyur, o dövrdəki elmi mühitin zənginliyini və çoxşaxəliliyini nümayiş etdirir.

1923-cü ildə yaradılan "Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbüb Cəmiyyəti" elmi işçilərə xidmət göstərmək məqsədilə müstəqil kitabxana təşkil etmişdir. Bu kitabxana Cəmiyyətin elmi tədqiqat işlərinin dəstəklənməsi, elmi əsərlərin toplanması və mühafizəsi işlərini həyata keçirirdi. Kitabxananın fondunun zənginləşdirilməsi məqsədilə Respublikanın bütün elmi müəssisələrindən və kitabxanalarından kitablar toplanır, Rusiyadan bir sıra qiymətli elmi əsərlər almışdır. Beləliklə, bu kitabxana yalnız Azərbaycan elmi ilə bağlı deyil, həm də dünya elmi ilə əla-

qəli zəngin və müxtəlif sənəd-informasiya fonduna malik olmuşdur.

1925-ci il avqustun 19-da 432 nüsxə ədəbiyyatla formalaşan Mərkəzi Kitabxana fondunda ilin sonuna doğru 20 mindən çox kitab mövcud idi [24, s.20]. Kitabxananın fondu get-gedə zənginləşirdi və bu, onun elmi işlərə verdiyi dəstəyin əhəmiyyətini nümayiş etdirirdi. Fondun genişləndirilməsi və müasir elmi məlumatlara olan tələbatın qarşılınması isə Azərbaycanın elmi həyatının inkişafında mühüm rol oynamışdır.

1929-cu ildə Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu yaradılmışdır[24, s.14]. 1933-cü ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Zaqafqaziya Filialında Azərbaycan şöbəsi fəaliyyətə başladı və 1935-ci ildə həmin şöbə SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan Filialı statusu qazandı[127]. AEA Mərkəzi Kitabxanasının inkişafında növbəti mühüm mərhələ 1935-ci ilə təsadüf edir. Həmin ildə bu filialın tərkibində fəaliyyət göstərən Mərkəzi Kitabxanaya “elmi kitabxana” statusu verildi. Bu dəyişiklik kitabxana fondunun genişlənməsi və elmi xidmətlərin artırılması baxımından əhəmiyyətli bir dönüş nöqtəsinə çevrilmişdir. Kitabxananın bu statusu alması sənəd və informasiya resurslarının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına şərait yaratdı[115].

50 mindən artıq kitab və digər sənədlərlə zənginləşən bu kitabxana Azərbaycanın elmi və mədəni irsini qorumaq, həmçinin Azərbaycana və bütün Şərqlə dair nadir kitab nüsxələrini, qiymətli əlyazmaları toplamaq, sistemləşdirmək və elmi işçilərin istifadəsinə vermək məqsədini daşıyırdı. Nəticə etibarilə, Mərkəzi Elmi Kitabxana yalnız yerli tədqiqatçılar üçün deyil, həmçinin xarici alimlər və mütəxəssislər üçün də qiymətli in-

formasiya qaynağı kimi inkişaf edərək həm Azərbaycan, həm də Şərqi elmi sahəsində inkişafın əsas dayaqlarından biri olmuşdur. Kitabxana yalnız zəngin və dəyərli fond formalaşdırmaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda bu irsi qorumağı və gələcək nəsillərə çatdırmağı da təmin etmişdir. Şərqi ədəbiyyatı şöbəsi də bu istiqamətdə xüsusi diqqət mərkəzində olmuş, fondu özbək, türkmən, ərəb, fars, türk, yapon, çin və digər Şərqi dillərində yazılmış əsərlərlə nəzərə çarpacaq dərəcədə genişləndirilmişdir. Bu şöbənin fondunda 15000 nüsxədən artıq ədəbiyyat toplanmış və həmin əsərlər dövrün ən qiymətli elmi və ədəbi sərəvətlərini əhatə etmişdir.

Bu əlyazmalar və nəşrlər arasında İstanbul, Tehran, Təbriz və Qahirədən gətirilmiş XV-XVI əsrlərə aid əlyazmalar və litografik çap kitabları xüsusi əhəmiyyətə malikdir. 1000-dən çox nüsxəni əhatə edən bu dəyərli əsərlər Şərqi ədəbiyyatının nadir və qiymətli nümunələrini təşkil edərək mədəni irsin qorunmasında mühüm rol oynayır.

Şərqi ədəbiyyatı fondunda təkcə klassik ədəbiyyat nümunələri deyil, Azərbaycan və Şərqi dünyasının görkəmli yazarlarının əsərləri də yer alırdı. Hafiz, Nizami, Ə.X.Dəhləvi, M.F.Axundov kimi dahi şəxsiyyətlərin əsərlərinin nadir nüsxələri bu fondda xüsusi qayğı ilə qorunurdu. Bundan əlavə, “Molla Nəsrəddin” jurnalının tam komplekti və digər nadir nəşrlər də burada saxlanılırdı. Bu zəngin kolleksiya kitabxanasının elmi tədqiqatların aparılmasında və mədəni irsin qorunmasında əvəzolunmaz rol oynadığını bir daha sübut edirdi.

1936-cı ilə qədər kitabxananın fondunda 175000-dən çox ədəbiyyat nümunəsi, eləcə də nadir və qiymətli əlyazmalar, elmi əsərlər toplanmışdır. 1940-cı ilə qədər bu rəqəm artaraq

200000 nüsxəyə çatmışdır[24, s.32]. Beləliklə, kitabxana həm elmi tədqiqatlar üçün vacib məlumat mənbəyi olmuş, həm də Azərbaycan və Şərqi Mədəniiyyətinin tədqiqi və yayılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Müharibə illərində (1941-1945) AEA Mərkəzi Kitabxanası fəaliyyətini dayandırmadan işini müharibənin tələbləri və qarşıya qoyduğu vəzifələrin həllinə yönəldərək davam etdirmişdir. Kitabxana bu dövrdə müharibə mövzusunun ön planına çəkərək müharibə ilə bağlı elmi tədqiqatlara, nəşr və informasiya işlərinə xüsusi diqqət ayırmışdır. Həmin dövrdə kitabxana yalnız əlyazmaların qorunmasını və yenilərinin toplanmasını təmin etməklə kifayətlənməyib, həm də müharibə ilə bağlı elmi və informasiya resurslarının daha effektiv təqdim edilməsini təmin etmişdir.

1945-ci ilin mart ayında Azərbaycan Elmlər Akademiyasının yaranması ilə əlaqədar ölkənin elmi strukturlarında böyük dəyişikliklər baş vermişdir. Bu tarixi addım Azərbaycan elminin inkişafı üçün yeni perspektivlər açmış, AEA-nı elmin baş qərargahı və inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirən, elmi fəaliyyətin mərkəzləşdirilmiş rəhbərliyini təmin edən əsas mərkəzə çevirmişdir. Nəticədə onun fəaliyyəti ölkədə elmin və təhsilin inkişafına, beynəlxalq aləmdə tanınmasına töhfə vermiş və elmi inkişafın mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

Akademiyanın Mərkəzi Kitabxanası artıq müstəqil fəaliyyət göstərən, elmi müəssisələrin tədqiqat işlərini dəstəkləyən bir mərkəz kimi formalaşmışdır. Bu inkişaf kitabxananın tədqiqatçılar üçün informasiya əldə etmə, elmi əsərləri toplama və sistemləşdirmə baxımından əhəmiyyətini daha da artırmışdır.

Kitabxana yalnız informasiyanın toplanması və saxlanması ilə məhdudlaşmayıb, istifadəçilərə yüksək səviyyədə elmi-metodik xidmətlər göstərən bir mərkəzə çevrilmiş və elmi işlərin inkişafına dəstək olaraq informasiya təminatını təkmilləşdirmişdir. Oxuculara təqdim olunan xidmətlərin əhatə dairəsi genişlənmiş, müxtəlif sahələr üzrə məlumatların sistemli təqdim edilməsi və istifadəçilərin tələblərinə uyğun informasiya xidmətlərinin təşkili əsas prioritetlərdən biri olmuşdur.

Bu dövrdə kitabxananın yeni nəşrlərlə zənginləşdirilən fondunda qiymətli və nadir əlyazmaların, elmi əsərlərin sayı artmışdır. Kitabxananın əsas məqsədi elmi işçilərə və tədqiqatçılara lazım olan məlumatları ən qısa zamanda təqdim etmək olduğundan oxuculara xidmətin keyfiyyəti də yüksəlmişdir. Kadr potensialı ciddi şəkildə inkişaf etmiş, kitabxana işçilərinin peşəkarlığı artmış, elmi işçilərə xidmət göstərən heyət daha da təkmilləşmişdir. Bu inkişaf oxuculara müasir informasiya xidmətlərini təmin etmək və elmi işçilərin ehtiyaclarını daha yaxşı ödəmək məqsədini daşıyırdı.

Müasir texnologiyaların tətbiqi isə kitabxanaların fəaliyyətini daha səmərəli etməyə imkan yaratdı. Elektron kataloqların, məlumat bazalarının yaradılması və müasir axtarış sistemlərinin istifadəyə verilməsi informasiya xidmətinin keyfiyyətini xeyli artırdı. Beləliklə, kitabxana elm sahəsinin bütün tələblərinə cavab verən və müasir standartlara uyğun bir qurum kimi fəaliyyətini davam etdirdi.

1967-ci ildə Mərkəzi Kitabxana yeni binaya köçürüldü və burada müasir texniki avadanlıqlarla təchiz olundu.¹ Bu mühüm addım oxuculara daha sürətli və effektiv xidmət göstərmək imkanlarını təmin edərək, informasiya xidmətinin keyfiy-

yətini əsaslı şəkildə artırdı. Bu dəyişikliklər elmi tədqiqatların dəstəklənməsində əhəmiyyətli rol oynadı və kitabxananın informasiya xidməti sahəsindəki mövqeyini gücləndirdi.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Kitabxanası¹ həmin dövrdə yalnız kitabxana və bibliografiya sahəsində deyil, həmçinin metodoloji işlərin təkmilləşdirilməsində də fəal şəkildə iştirak edirdi. 1973-cü ildə Mərkəzi Kitabxananın tərkibində Elmi-Texniki İnformasiya şöbəsi yaradıldı və bu şöbə təbiət və texniki elmlər sahəsində aparılan elmi tədqiqatların informasiya təminatında əhəmiyyətli irəliləyişlərə səbəb oldu.

15 iyun 1973-cü ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin qərarı əsasında təşkil olunan bu şöbə müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə alimlərin işini optimallaşdırdı və geniş informasiya fondunun formalaşmasını təmin etdi. Onun əsas vəzifəsi yerli və xarici elmdəki ən son məlumatları sürətli şəkildə təqdim etmək idi[128].

Onun əsas məqsədi Akademiyada çalışan alimlərə və tədqiqatçılara elmi mövzular üzrə vaxtında və dəqiq məlumat vermək idi. Elə həmin ildən başlayaraq şöbə 360-dan çox elmi mövzu üzrə fərdi şəkildə alimlərə informasiya təqdim edən “Məlumatın Seçilib Yayılması” (İRİ) sistemini hazırlayıb tətbiq etmişdir. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının informasiya təminatı barədə məlumatlar cədvəl 1-də əks olunmuşdur.

---

¹ AMEA-nın Mərkəzi Kitabxanası 1963-cü ildə Əsaslı Kitabxana statusunu almış, 1982-ci ildən Mərkəzi Elmi Kitabxana adlandırılmışdır.

Cədvəl 1

1945–1973-cü illərdə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında oxuculara informasiya xidmətinin əsas göstəriciləri və dinamikası

İllər	Oxucuların sayı	Kitab verilişi	KAA üzrə		Biblioqrafik arayışlar		Sərgilər	Biblioqrafik və məlumat nəşrləri
			verilib	alınıb	yazılı	şifahi		
1945	528	6865	1094	142	-	-	62	-
1950	709	20000	-	-	2	92	22	14
1955	1312	19192	2058	-	67	624	30	12/3
1960	1715	39933	2037	-	73	5022	10	-
1965	4731	169976	6443	562	96	6871	231	5/4
1970	7778	119381	2918	380	19	5290	12	11/35
1973	11867	180362	3391	508	15	14080	10	20

Mənbə: Hesablamalar MEK-in 1945-1973-cü illərə dair uçot və hesabat materialları əsasında tərtib edilmişdir[24, s.105].

1945–1974-cü illərdə EA kitabxana şəbəkəsinin fəaliyyətində mühüm kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri müşahidə olunmuşdur. Kitabxana fondunun həcmi orta hesabla 10 dəfə artmış, məzmun strukturu zənginləşdirilmiş, oxuculara informasiya xidmətinin formaları və məzmunu müasir tələblərə uyğunlaşdırılmışdır. Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sisteminin formalaşdırılması bu prosesin daha səmərəli təşkili üçün əlverişli zəmin yaratmışdır.

1970-ci illərdə EA kitabxana şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi Akademiya sistemində kitabxana işinin təşkili və idarə olunmasında mühüm mərhələ olmuşdur.

Mərkəzləşdirmə dövrünün əsas nailiyyətlərindən biri elmi-texniki informasiya xidmətinin effektiv təşkili olmuşdur. Statistik göstəricilərə əsasən, 1970-ci ildə Mərkəzi Kitabxananın oxucu sayı 7770 nəfər, kitab verilişi 119981 nüsxə olduğu halda, 1990-cı ildə bu rəqəmlər müvafiq olaraq oxucuların sayı 26915 nəfərə, kitab verilişi isə 1.832894 nüsxəyə çatmışdır[24, s.148].

1974–1990-cı illər ərzində AMEA-nın kitabxanalarında istifadəçilərə elmi-informasiya xidməti dünya standartlarına uyğun şəkildə təşkil olunmuş və bu sahənin kompüterləşdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır.

1976-cı ildə kitabxanada Elmi-tədqiqat şöbəsinin təsis edilməsi onun gələcək inkişaf perspektivləri baxımından əhəmiyyətli rol oynamışdır. Həmin şöbənin fəaliyyəti çərçivəsində 1976–1980-ci illər arasında “Azərbaycan Elmlər Akademiyasının kitabxana fondlarından istifadə effektivliyi və elmi sahələr üzrə oxucuların informasiya tələbatının ödənilmə səviyyəsi” mövzusunda tədqiqat işi həyata keçirilmişdir.

Tədqiqat zamanı oxucu tərkibi və onların informasiya sorğuları araşdırılmış, sorğuların ən çox fizika-riyaziyyat (23,3%), kimya (12,5%), tarix (10,5%), texnika (9,8%) və geologiya elmlərinə yönəldiyi, ən az sorğuların isə ateizm (0,01%), mədəniyyət, elm və maarif (0,5%), incəsənət (0,7%) və hüquq (0,23%) sahələrinə aid olduğu müəyyən edilmişdir.

Dünyanın 50-dən çox ölkəsinin kitabxana və müəssisələri ilə əməkdaşlıq edən Mərkəzi Elmi Kitabxana, eyni zamanda beynəlxalq səviyyədə tanınmış alimlərə informasiya dəstəyi göstərirdi. Kitabxana öz fəaliyyətini Azərbaycan Elmlər Akademiyasının prioritet elm sahələri əsasında quraraq,

müxtəlif elm sahələri üzrə oxuculara uyğun ədəbiyyat kompleksləşdirir, kataloq və kartoteka sistemlərini təşkil edir, oxucu sorğularını əhatəli şəkildə cavablandırır və biblioqrafik göstəricilər hazırlayırdı[134]. 1990-cı illərin əvvəllərində SSRİ-nin dağılması və ölkədə baş verən siyasi dəyişikliklər kitabxana sisteminin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərmiş və bir sıra problemlər yaratmışdır. 1974–1990-cı illərdə Elmlər Akademiyasının kitabxana şəbəkəsində həyata keçirilən mərkəzləşdirmə prosesi kitabxana-informasiya təminatının keyfiyyətinin yüksəlməsində vacib mərhələ olmuşdur. Lakin 1990-cı illərdə yaranan maddi və texnoloji problemlər bu prosesi davam etdirməyə imkan vermədi və mərkəzləşdirmə dayandırıldı.

1998-ci il mayın 13-də Azərbaycan EA Rəyasət Heyətinin “Mərkəzi Elmi Kitabxananın fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında” sərəncamı ilə MEK-in inkişafı üçün yeni istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir. Sənəddə kitabxananın bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə üzləşdiyi yeni vəzifələr və müasir iş metodlarının tətbiqinin zəruriliyi qeyd edilmişdir. Kitabxana fəaliyyətində keyfiyyətin yüksəldilməsi və xidmət səviyyəsinin artırılması məqsədilə kompleks tədbirlərin icrası prioritet kimi müəyyən olunmuşdur. Sərəncam əsasında MEK-in fəaliyyəti aşağıdakı sahələr üzrə təkmilləşdirilmişdir:

- nadir və qiymətli nəşrlərin qorunması və mühafizəsi;
- maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi (kompüter, printer, sürətçixarma aparatları, rizoqraf və digər avadanlıqların alınması);
- kitabxana və biblioqrafiya xidmətlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması;

- fondlardan daha səmərəli istifadə olunması və bu barədə maarifləndirmə işlərinin aparılması;
- kitabxana işlərinin avtomatlaşdırılmasının genişləndirilməsi;
- kadrların hazırlanması və peşəkar bacarıqlarının artırılması üçün tədbirlərin təşkil edilməsi;
- elmi-tədqiqat işlərinin daha da gücləndirilməsi.

1998-ci ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana Müstəqil Dövlətlər Birliyinin kitabxanalararası abonement sisteminə qoşulmuş, 2000-ci illərdə isə AMEA institutları nəzdində fəaliyyət göstərən 27 kitabxanaya metodik rəhbərliyi davam etdirmişdir. Bu dövrdə kitabxanalar arasında məlumat mübadiləsi və resurs paylaşımını gücləndirmək məqsədilə elektron platformalar yaradılmış, informasiya xidmətləri daha səmərəli təşkil olunmuşdur. Eyni zamanda kitabxana-informasiya xidmətlərinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması və avtomatlaşdırılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bütün bu addımlar Azərbaycan elminin informasiya təminatını yaxşılaşdırmağa və elmi tədqiqatların effektivliyini artırmağa xidmət etmişdir.

1.2. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının avtomatlaşdırma prosesləri və informasiya təminatının təşkili

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fəaliyyətində əsaslı dönüşə nail olmaq, oxucu və informasiya-bibliografika xidmətlərinin keyfiyyətini artırmaq məqsədilə xidmət coğrafiyasının genişləndirilməsi və fəaliyyətin avtomatlaşdırılması vacib

amillər kimi qiymətləndirilir.² Avtomatlaşdırma kitabxana fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaqla yanaşı, istifadəçilərə operativ və keyfiyyətli xidmət göstərilməsinə şərait yaradır. Bu proses resursların idarə olunması, axtarış sistemlərinin optimallaşdırılması, elektron kataloqların yaradılması və rəqəmsal resurslara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi kimi istiqamətləri əhatə edir.

2000-ci illərin əvvəlində AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası elektron kataloqların yaradılmasına başlamış, 2002-ci ildə isə «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsini təsis edərək üçdillli veb-səhifə istifadəyə vermişdir[8, s.120].

2007-ci il aprelin 20-də Prezident İlham Əliyevin imzaladığı «Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında» sərəncama əsasən AMEA MEK dünya informasiya inteqrasiyası kontekstində konkret vəzifələr müəyyənləşdirmişdir[1]. Sərəncamın 1.3 bəndinə əsasən, elektron kataloqun və kitabxana fəaliyyətinin müasir standartlara uyğunlaşdırılması, kadr hazırlığının təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsi, nadir nəşrlərin qorunması və bərpası, eləcə də sərqi fəaliyyətinin inkişafı məqsədilə tədbirlər planı hazırlanaraq AMEA Rəyasət Heyətinə təqdim olunmuşdur.

2014-cü il mayın 5-də AMEA Mərkəzi Kitabxanasının yeni binası istifadəyə verilmişdir[66]. MEK-in fondlarında təbiətşünaslıq, sosial-iqtisadi, humanitar, texniki və siyasi sahələri əhatə edən 1 milyon 500 minə yaxın sənədi birləşdirən universal kolleksiya mövcuddur. Burada Azərbaycandakı ən

---

² Prezident Heydər Əliyevin 2001-ci il 15 may tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Elmlər Akademiyasına “Milli Elmlər Akademiyası” statusu verilmişdir[129].

qədim kitablar, dəyərli kolleksiyalar və elektron sənədlər qorunub saxlanılır [118]. Kitabxananın yeni binaya köçürülməsi onun elm və informasiya mərkəzi kimi inkişafını sürətləndirmiş, müasir tələblərə cavab verən imkanlar yaratmışdır və proqramın yeni modulları üzərində işlər aparılmışdır. Kitabxana ənənəvi formatdan müasir kitabxana-informasiya formatına keçərək Milli Rəqəmsal Yaddaş Layihəsini və Azərbaycan modelində sərbəst ensiklopedik resursları istifadəyə vermişdir. Bununla yanaşı Vahid İdarəetmə Sisteminin əsas komponentləri aktivləşdirilmiş, kitabların elektron kataloqa daxil edilməsi davam etdirilmişdir. Kitabxanada tətbiq olunan əsas yeniliklərdən biri daxili prosesləri avtomatlaşdıran, oxuculara sürətli və səmərəli xidmət göstərən, ən son veb texnologiyalar əsasında qurulmuş Vahid Qeydiyyat Sistemi vasitəsilə həyata keçirilir[66]. Əsas məqsəd bütün kitabxanaların bu sistemə inteqrasiyasını təmin edərək xidmətlərin daha operativ və keyfiyyətli təşkilini təmin etməkdir.

Mərkəzi Elmi Kitabxanada informasiya xidmətləri aşağıdakı şöbə və bölmələri vasitəsilə həyata keçirilir:

- “Heydər Əliyev və Azərbaycan dövlətçiliyi” şöbəsi
- “Azərbaycanşünaslıq və Milli Rəqəmsal Yaddaş” şöbəsi
- Qarabağ müharibəsi qəhrəmanları fondu
- Nadir kitablar və qiymətli nəşrlər fondu
- Azərbaycan dilində ədəbiyyat və mübadilə fondu
- Xarici dillərdə ədəbiyyat fondu
- “Elektron resurslar” şöbəsi
- “Elektron xidmətlər” şöbəsi
- “Bibliografik və elektron-informasiya xidməti” şöbəsi
- “Oxuculara xidmət” şöbəsi

- “Kataloqlaşdırma” şöbəsi
- “Komplektləşdirmə” şöbəsi
- “İnnovativ layihələr və metodiki təminat” şöbəsi
- “Bibliografik nəşrlər” şöbəsi
- “Avtomatlaşdırma və proqram təminatı” şöbəsi
- “Reproqrafiya” şöbəsi
- “Beynəlxalq əlaqələr” şöbəsi
- “Təchizat və xidmət” şöbəsi
- “İctimaiyyətlə əlaqələr” şöbəsi
- “Sənədlərlə iş” şöbəsi.

Bazada 40-dan çox müəllifin materiallarını əhatə edən 15000-ə yaxın sənəd, elektron resurs, audio, foto və video materiallar mövcuddur. Bu materiallardan təxminən 2700- dən artıq ədədi MRY (Milli Rəqəmsal Yaddaş) bazasına daxil edilmişdir. Hazırda kitabxana sisteminin lokal istifadə üçün nəzərdə tutulmuş və oxuculara təqdim edilən bütün modulları hazırlanmışdır. Bu modullar aşağıdakılardır:

Komplektləşdirmə və kataloqlaşdırma modulu: Bu modul kataloqlaşdırıcıların işini avtomatlaşdırır, təsnifləşdirmə, sistemləşdirmə və kataloqlaşdırma şöbələrində aparılan prosesləri dəstəkləyir və sürətləndirir.

Hesabat-redaktə modulu: Elektron kataloqa daxil edilən bütün sənədlərin qeydiyyatı və nəzarəti üçün imkan yaradır, həmçinin işçilərin kataloqdakı fəaliyyətini izləməyə şərait yaradır.

Oxucuların qeydiyyatı modulu: Oxucuların qeydiyyatı və oxucu kartlarının çapı ilə məşğul olur. Bu modul məlumatların “KaDe” turniket sistemi ilə inteqrasiyasını təmin edir, bu da giriş-çıxış proseslərini asanlaşdırır.

Sifarişlərin qəbul edilməsi modulu: Oxuculara kitabxana resurslarını sərbəst axtarmaq imkanı verir və məlumat bazasında mövcud və olmayan informasiya vahidlərini asanlıqla sifariş etmək imkanı təmin edir.

Saxlanca əməliyyatları modulu: Oxucular tərəfindən sifariş edilmiş informasiya resurslarının saxlanca qəbul edilməsini və onların oxu zallarına avtomatik göndərilməsini təmin edir.

Foye əməliyyatları modulu: İnformasiya resurslarının oxuculara təqdim olunması və təhvil alınması proseslərini avtomatlaşdırır.

Sifarişlərin izlənilməsi modulu: Oxuculara böyük monitorlar vasitəsilə sifarişlərinin statusunu yoxlamaq imkanı verir.

Oxucu sifarişlərinə nəzarət: Xidmət sahəsində baş verən bütün əməliyyatlara nəzarət edir, problemləri vaxtında aşkarlamaq və müdaxilə etmək üçün hazırlanıb. Bu modulların istifadəyə verilməsi kitabxana xidmətlərini avtomatlaşdırılmış, müasir və oxucu məmnuniyyətinə yönəlmiş Vahid İdarəetmə Sisteminə çevirməyə şərait yaratmışdır.

Vahid İdarəetmə Sistemi (VİS) Mərkəzi Elmi Kitabxananın (MEK) bütün proseslərini avtomatlaşdıran, MARC 21 formatını dəstəkləyən və mərkəzləşdirilmiş idarəetməni təmin edən kompleks proqram təminatıdır. Eyni zamanda elektron kataloq funksiyasını yerinə yetirən VİS sənədlərin axtarış və sifarişini dəstəkləyir. Hazırda e-kataloqa 148278 sənəd daxil edilmişdir, onlardan 18195 nüsxəsi MRY bazasına aiddir[118].

İstifadəçilərə xidmət və nəzarət bölməsinin əməkdaşları hər il orta hesabla 9000 oxucu tələbnaməsini yerinə yetirir və 2500 sənədi istifadəçilərə təqdim edirlər. Kitabxana ildə 5000

oxucu qəbul edir, 1000 yeni oxucu isə qeydiyyatdan keçir. “OXUCU” Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri Sistemi ilə elektron kitabxananın yaradılması prosesinə başlanmışdır. Bu sistem vasitəsilə 2016-cı ildən etibarən bütün sənədlər elektron kataloqa əlavə edilir, istifadəçilərə axtarış imkanları təqdim edilir və kitabxana resurslarına rahat çıxış təmin edilir. Bu avtomatlaşdırma tədbirləri kitabxana fəaliyyətinin çağdaş standartlara uyğun qurulmasına və elmi-tədqiqat işlərinin daha səmərəli həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Azərbaycanda təbiət, texniki və humanitar elmlər üzrə ən iri kitabxana olan Mərkəzi Elmi Kitabxana 1,5 milyona yaxın yerli və xarici ədəbiyyatdan ibarət fondu ilə 50-dən çox dildə nəşrlərlə mütəmadi zənginləşdirilir. 600-dən artıq nüfuzlu beynəlxalq elm və təhsil müəssisəsi ilə mübadilə, həmçinin EBSCO, INTAS, SVITS, IOP, APS kimi elektron məlumat bazalarına çıxış oxucuların elmi tələbatını tam şəkildə ödəməyə imkan verir.

1.3. AMEA-nın şəbəkə kitabxanalarında oxuculara informasiya təminatı və xidmət işinin təşkili

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının kitabxana şəbəkəsinin bütün inkişaf mərhələlərində AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası istiqamətverici və əlaqələndirici mərkəz kimi mühüm rol oynamışdır.

1923-cü ildə əsası qoyulan MEK Elmlər Akademiyası sistemində kitabxana şəbəkəsinin təşkili və inkişafı ilə yanaşı, elmi informasiya axınının idarə olunması, bibliografik resursların sistemli şəkildə toplanması və müasir kitabxana xidmətlərinin formalaşdırılmasında mühüm rol oynamışdır.

XX əsrin 20-ci illərində elmi-tədqiqat institutlarının, ali təhsil müəssisələrinin və elmi cəmiyyətlərin inkişafı ilə əlaqədar olaraq elmi informasiya tələbatı artmış, bu isə həmin ehtiyacları ödəyən elmi kitabxanalara olan tələbatın yüksəlməsinə, nəticədə elmi kitabxanalar şəbəkəsinin formalaşmasına və sahəvi tədqiqatların inkişafının dəstəklənməsinə zəmin yaratmışdır[90].

1945-ci ilin mart ayında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının yaradılması ölkənin elmi strukturlarında mühüm dəyişikliklərə səbəb olmuş, Akademiyanın elmi fəaliyyətinin genişlənməsi isə kitabxana işinin inkişafına da ciddi təkan vermişdir. Akademiyanın rəhbərliyi ilə kitabxanaların şəbəkə sisteminin formalaşdırılması və onun davamlı inkişafı təmin edilmişdir. Bu proses yalnız elmi kadrların hazırlanması və elmi tədqiqatların aparılması ilə məhdudlaşmamış, eyni zamanda ölkə miqyasında informasiya mübadiləsinin təşkili, elmi nəşrlərin qorunması və tədris resurslarından geniş istifadə imkanlarının yaradılması baxımından mühüm mərhələ olmuşdur. Nəticədə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının kitabxana şəbəkəsi ölkənin ən iri və nüfuzlu elmi kitabxana şəbəkələrindən birinə çevrilmiş, akademik və elmi fəaliyyətin dəstəklənməsində, eləcə də elmi irsin qorunmasında mühüm rol oynamışdır.

Həmin dövrdə ölkədə 16 elmi-tədqiqat institutu, 3 muzey, həmçinin Gəncə, Xankəndi, Naxçıvan və Quba bölgələrində 4 regional baza yaradılmış və onların nəzdində müvafiq kitabxanalar fəaliyyətə başlamışdır[127]. Bu inkişaf ölkədə elmi potensialın və mədəni dəyərlərin artmasına, eləcə də təhsil sisteminin keyfiyyətcə yüksəlməsinə mühüm töhfə vermiş, kitabxa-

nalar isə elmi işçilər və tələbələr üçün informasiya təminatı, tədqiqatların dəstəklənməsi və biliklərin əldə olunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir.

1965-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının (AEA) kitabxana şəbəkəsi genişlənərək Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı 20 elmi-tədqiqat müəssisəsi kitabxanaları da fəaliyyətə başlamışdır. Bu kitabxanaların hər biri öz sahəsində ixtisaslaşmış və elmi işçilərə daha effektiv xidmət göstərmək məqsədi daşıyırdı. Kitabxanalar müxtəlif elm sahələrinə görə belə formalaşmışdır:

Fizika-riyaziyyat və texniki elmlər üzrə 4 kitabxana fəaliyyət göstərirdi ki, bunlar bu sahələrdəki elmi araşdırmalar üçün xüsusi resursları və müvafiq ədəbiyyatı təmin edirdi;

Kimya və neft-kimya sahələri üzrə 4 kitabxana - kimya elminin müxtəlif sahələrində təcrübə aparan alimlərə, mühəndislərə və tədqiqatçılara dəstək verirdi;

Yer haqqında elmlər üzrə 3 kitabxana - geologiya və yer elmlərinə dair çoxsaylı məlumatları toplayaraq müvafiq araşdırmaların dəstəklənməsinə xidmət edirdi;

Biologiya elmləri üzrə 4 ixtisaslaşdırılmış kitabxana - bu sahədə aparılan tədqiqatları dəstəkləmək məqsədilə elmi ədəbiyyat və məlumat bazaları ilə təminat funksiyasını yerinə yetirirdi.

İctimai və humanitar elmlər üzrə fəaliyyət göstərən 5 kitabxana - dilçilik, fəlsəfə, psixologiya, tarix və digər sahələrdə çalışan alim və tədqiqatçılar üçün zəruri elmi informasiya mənbələrini əlçatan edirdi.

1965-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının (AEA) kitabxana şəbəkəsi genişlənərək Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə

yanaşı 20 elmi-tədqiqat müəssisəsi kitabxanaları da fəaliyyətə başlamışdır. Bu kitabxanaların hər biri öz sahəsində ixtisaslaşmış və elmi işçilərə daha effektiv xidmət göstərmək məqsədi daşıyırdı.

1980-ci illərin sonlarına doğru Azərbaycan Elmlər Akademiyasının kitabxana şəbəkəsi daha da genişlənərək Mərkəzi Elmi Kitabxana və 24 filial kitabxanası ilə fəaliyyətini davam etdirmişdir. Bu dövrdə Mərkəzi Elmi Kitabxananın fondunda artıq 780000 nüsxədən çox sənəd-informasiya resursu, filial kitabxanalarının fondunda isə 38000-ə yaxın informasiya resursu mövcud idi. Kitabxanaların oxucu sayı da artmış, Mərkəzi Elmi Kitabxana 13600 oxucuya, filial kitabxanaları isə 11500 oxucuya xidmət göstərmişdir[24, s.143]. Bu dövr kitabxana şəbəkəsinin həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından inkişaf etdiyi mərhələ kimi səciyyələndirilir. İnformasiya təminatının genişlənməsi və texniki vasitələrin tətbiqi nəticəsində oxuculara göstərilən xidmətin səviyyəsi yüksəltmişdir.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının fəaliyyəti dövründə əldə olunmuş ən mühüm nailiyyətlərdən biri geniş və zəngin kitabxana şəbəkəsinin formalaşması olmuşdur. Bu şəbəkə Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı, 27 elmi-tədqiqat müəssisəsinin kitabxanasını əhatə etmiş və ümumilikdə 4 milyon 355 min nüsxədən ibarət kitab fondu ilə zənginləşmişdir. Şəbəkə dövrün texniki vasitələri və elmi informasiya resursları ilə təmin olunmuş, 42400-dən artıq oxucuya informasiya xidməti göstərilmiş və elmi işçilərin tədqiqat işlərini daha səmərəli aparmalarına şərait yaratmışdır.

1990-cı illərdə SSRİ-nin dağılması və ölkədə mövcud olan sosial-iqtisadi çətinliklər Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası-

sının kitabxana şəbəkəsinin fəaliyyətinə də mənfi təsir göstərmişdir. Nəticədə kitabxanaların maddi-texniki bazası zəifləmiş, xidmət səviyyəsi aşağı düşmüş və elmi tədqiqatların informasiya təminatında çətinliklər yaranmışdır. Bu səbəbdən 1992-ci ildə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının bütün filialları fondları və əməkdaş heyəti ilə birlikdə müvafiq elmi-tədqiqat institutlarının tabeliyinə verilmişdir.

Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra AEA kitabxana şəbəkəsi fəaliyyətini müasir elmi-informasiya tələblərinə uyğun olaraq yenidən formalaşdırmağa başladı. Kitabxanalar milli ideologiyanın formalaşmasında, Azərbaycan tarixi və ədəbiyyatının təbliğində, elmin inkişafında mühüm rol oynayaraq ölkənin elmi potensialının güclənməsinə töhfə verdilər. Həmin illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana 37 ölkənin 108 təşkilatı ilə beynəlxalq mübadilə aparır, o cümlədən ABŞ, Fransa, Rusiya, Qazaxıstan, Belarus, Moldova, Özbəkistan, Bosniya və Hersoqovina, Türkiyə, Çin, Almaniya və Macarıstanla əməkdaşlıq edirdi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 iyul 2022-ci il tarixli Fərmanına əsasən, AMEA-nın bir sıra institut və muzeyləri, eləcə də onların kitabxanaları Elm və Təhsil Nazirliyinin tabeliyinə verildi. Bu qurumlara əsasən fizika, riyaziyyat, kimya, biologiya, geologiya, informasiya texnologiyaları sahəsində fəaliyyət göstərən institutlar və 3 muzey daxildir.

AMEA-nın tabeliyində qalan institutlar, həmçinin onların kitabxanaları aşağıdakı bölmələr üzrə fəaliyyət göstərir:

Humanitar Elmlər Bölməsi: Ədəbiyyat, Dilçilik, Əlyazmalar, Memarlıq və İncəsənət, Folklor institutları [131];

İctimai Elmlər Bölməsi: Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya, Şərqsünaslıq, Tarix, Fəlsəfə və Sosiologiya, Hüquq və İnsan Haqları institutları[132].

İnformasiya tələbatının sürətlə artdığı müasir dövrdə AMEA-nın kitabxana şəbəkəsi və Mərkəzi Elmi Kitabxana funksional imkanlarını davamlı olaraq təkmilləşdirir və elmin inkişafına effektiv dəstək verir.

1.4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Elmi Tibb Kitabxanasında informasiya təminatının əsas xüsusiyyətləri

ARDETK Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti tərəfindən 29 yanvar 1939-cu il tarixində qəbul etdiyi 5/386 sayılı əmri əsasında yaradılmışdır. 9 mart 1940-cı ildə Azərbaycan SSR Xalq Səhiyyə Komissarlığının 156 sayılı əmri ilə fəaliyyətə başlamışdır[65]. Kitabxananın ilk fondu dövrün görkəmli həkim-alimlərin bağışladıkları mənbələr əsasında formalaşmışdır. İlk dövrdə kitabxana üç kiçik otaqda yerləşirdi. Kitabxanada abonement, komplektləşdirmə, biblioqrafiya və xarici ölkələrin tibb ədəbiyyatı olmaqla dörd şöbə fəaliyyət göstərirdi.

Səhiyyə Nazirliyinin tabeliyində olan bu kitabxana Azərbaycan səhiyyə sisteminin ayrılmaz bir hissəsi kimi tibb sahəsində çalışan mütəxəssislərə, tələbələrə və tədqiqatçılara zəngin informasiya və resurs mərkəzi olaraq xidmət göstərir. Kitabxananın əsas məqsədi səhiyyə və tibb sahəsində geniş elmi və praktik məlumatları toplayaraq bu bilikləri tibb işçilərinin istifadəsinə təqdim etmək, tibb təhsili və tədqiqat sahələrində maarifləndirməni təmin etməkdir. Kitabxana müalicə, sosial gigiyena, səhiyyə və tibb elminin digər sahələri üzrə geniş ədə-

biyyat, dərsliklər, monoqrafiyalar, elmi dissertasiyalar və dövri nəşrlərlə zənginləşdirilmişdir. Keçmiş SSRİ Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası ilə mübadilə və kitab hədiyyələri sayəsində formalaşan fond, alim və mütəxəssislərin ehtiyaclarına cavab verən əhəmiyyətli bir mənbəyə çevrilmişdir. Hazırda kitabxananın 8 şöbəsi vardır:

- ❖ Oxuculara xidmət (oxu zalı)
- ❖ Kitabxanalararası abonement
- ❖ Komplektləşdirmə
- ❖ Elmi-bibliografiya
- ❖ Kataloqlaşdırma
- ❖ Kitabsaxlayıcı
- ❖ Xarici ədəbiyyat
- ❖ Elm-metodik şöbə.

Oxuculara xidmət göstərmək üçün kitabxanada 48 nəfərlik əsas oxu zalı və 18 nəfərlik kiçik oxu zalı fəaliyyət göstərir. Bu zallarda həmçinin soraq-axtarış sistemləri və bibliografik xidmətlər də təşkil edilmişdir ki, bu da tibb mütəxəssislərinə, tələbələrə aktual və etibarlı məlumatlara operativ çıxış imkanı yaradır. Bu xidmətlər sayəsində istifadəçilər kitabxana resurslarına asanlıqla çıxış əldə edir, axtarıqları məlumatı daha sürətli və effektiv şəkildə tapa bilirlər. Aşağıdakı cədvəldə oxucuların sayı, tərkibi və kitab verilişinin miqdarı müxtəlif kateqoriyalar üzrə verilmişdir. Cədvəlin sonunda 2023-cü ildə oxucuların ümumi sayı 2302 nəfər, kitab verilişi isə 9599 nüsxə olduğu göstərilir.

Cədvəl 5

2023-cü il üzrə oxucuların sayı, tərkibi və kitab verilişi

Nö	Oxucuların gəlişi	Sayı	Kitab verilişi	Miqdarı
1	Elmlər doktoru	114	Monoqrafiyalar	3201
2	Fəlsəfə doktoru	167	Məcmuələr	2872
3	Elmi işçilər	391	Jurnallar	6781
4	Həkimlər	404	Avtoreferatlar	207
5	Tələbələr	852	Qəzetlər	270
6	Orta tibb personalı və başqaları	67 307	-	-
7	Ümumi sayı	2302	Ümumi sayı	9599

Mənbə: ADETK-nın hesabat materialları əsasında tərtib edilmişdir.

Bu rəqəmlər kitabxananın fəaliyyətinin genişlənməsini və təklif etdiyi xidmətlərin tibb sahəsindəki mütəxəssislər və tələbələr tərəfindən yüksək qiymətləndirildiyini göstərir. Respublika Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərərək ölkədə tibb elmi və səhiyyə sektorunu sənəd-informasiya resursları ilə vaxtında təmin etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur[93]. Kitabxana fəaliyyətə başladığı dövrdən etibarən tibb sahəsində çalışan mütəxəssislər üçün mühüm informasiya və bilik mərkəzinə çevrilmişdir. İlk təşkilatlanma mərhələsində abonent, komplektləşdirmə, biblioqrafiya və xarici ölkələrin tibb ədəbiyyatı şöbələri kimi strukturlar qurulmuşdur. Bu şöbələr tibb sahəsinə aid geniş çeşidli ədəbiyyatın toplanması, idarə edilməsi və oxuculara təqdim olunmasında əhəmiyyətli rol oynayırdı.

Xüsusilə xarici ölkələrin tibb ədəbiyyatı şöbəsi vasitəsilə kitabxana beynəlxalq əlaqələrini genişləndirərək yerli mütəxəssislərin qlobal tibb biliklərinə çıxışını təmin etmişdir. Bu əlaqələr Azərbaycanda tibb sahəsində çalışan alim və mütəxəssislərin dünya tibb elminin yenilikləri ilə tanış olmasına, eyni zamanda ölkədə səhiyyə və tibb təhsilinin keyfiyyətini artırmağa dəstək olmuşdur [113]. Kitabxanaya ilk illərdə müraciət edən oxucuların sayı cəmi 97 nəfər olduğu halda, son statistika görə bu rəqəm 4056-ya çatmış və oxuculara ümumilikdə 22550 nüsxə ədəbiyyat təqdim edilmişdir. Oxucu sayı və kitab verilişində müşahidə olunan artım xidmət işinin keyfiyyətinin yüksəlməsi ilə əlaqədardır. Bu inkişaf kitabxananın resurslarına artan marağı, onun elmi və tədqiqat işləri üçün vacib bir informasiya mərkəzinə çevrildiyini göstərir.

Kitabxana fondları tibb mütəxəssisləri və tədqiqatçılar üçün müxtəlif məlumat mənbələrini birləşdirir.

Ümumi fond - geniş tibb sahələrini əhatə edən və ən çox istifadə olunan informasiya resurslarını təqdim edir, müasir tibbi biliklərə çıxışı asanlaşdırır.

Depozitar fond nisbətən az istifadə olunan, lakin vacib resursların saxlanıldığı bölmədir və uzun müddət ərzində məlumatın qorunmasına imkan yaradır.

Arxiv fondu - tibb tarixi ilə bağlı köhnə nəşrləri saxlayaraq tarixi biliklərin gələcək nəsillərə ötürülməsini təmin edir.

Nadir nəşrlər fondu - xüsusi elmi dəyərə malik, tibb elminin inkişaf mərhələlərini əks etdirən nadir nəşrləri qoruyur. Bu fondlar tibbi məlumatın qorunması və ötürülməsini təmin edərək elmi araşdırma və tədris ehtiyaclarını qarşılıyır. Kitabxananın fondu müalicə-profilaktika, sosial-gigiyena, səhiyyə, kli-

nik təbabət, profilaktik tibbi xidmət və sanitar-epidemiologiya kimi tibb sahələrinin əsas mövzularını əhatə edən ədəbiyyatlarla zənginləşdirilmişdir. Bu resurslar tibb sahəsində çalışan alim və mütəxəssislərə nəzəri biliklər və praktiki tətbiqlər üçün etibarlı bir məlumat bazası təqdim edir. Bu müxtəliflik tibb sahəsinin geniş spektrini əhatə etməklə yanaşı, hər bir sahənin spesifik ehtiyaclarına cavab verən informasiya təmin edir. Beləliklə, kitabxana tibbi təcrübənin inkişafına, elmi-tədqiqat işlərinin genişlənməsinə və səhiyyə sahəsində yeni yanaşmaların tətbiqinə dəstək olur.

Kitabxana öz fondunu zənginləşdirmək üçün müxtəlif mənbələrdən yararlanmışdır. Keçmiş SSRİ Dövlət Elmi Tibb Kitabxanasından alınan ədəbiyyat, eləcə də kitabxana kollektorları və kitab ticarəti ilə məşğul olan təşkilatların təqdim etdiyi resurslar kitabxananın kolleksiyasını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmişdir. Görkəmli həkim alimlərin kitab hədiyyələri də bu prosesdə xüsusi rol oynamışdır. Bu cür mənbələrdən kitabların əldə edilməsi sayəsində kitabxana tibb sahəsində çalışan mütəxəssislərin müxtəlif mövzularda məlumat ehtiyaclarını daha geniş şəkildə təmin edə bilmişdir. Bu fəaliyyət kitabxananın beynəlxalq əlaqələrini gücləndirmiş, yerli mütəxəssislərə tibb elminin ən yeni nailiyyətlərini və qabaqcıl biliklərini çatdırmağa imkan yaratmışdır. Beləliklə, kitabxananın müxtəlif mənbələrdən resurslar əldə etməsi yerli tibb mütəxəssislərinin elmi işlərinə dəstək olmuş, həm də kitabxananın rolunu vacib bir informasiya mərkəzi kimi daha artırmışdır.

Tibb sahəsində təhsil alan tələbələr, müəllimlər, elmi tədqiqatçılar və tibbi praktikiqlərlə məşğul olan mütəxəssislər kitabxananın əsas istifadəçi kütləsini təşkil edir[92]. Onlar buradan

elmi məlumatları əldə etmək, tədqiqatlarını genişləndirmək və tədris ilə praktiki işlərini dəstəkləmək üçün yararlanırlar[133]. Kitabxana bu auditoriyanın tələblərini qarşılamaq üçün geniş çeşidli tibb ədəbiyyatı, dövrü nəşrlər, elmi araşdırmalar və digər informasiya resurslarını təqdim edərək, həm təhsil prosesi-nə, həm də tibbin elmi inkişafına dəyərli töhfələr verir.

ARETK-də geniş çeşiddə kataloq və kartotekalar mövcud-dur. Azərbaycan, rus və xarici dillərdə əlifba və sistemli kataloqlar xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bundan başqa görkəmli şəxsiyyətlərə həsr edilmiş kataloq, avtoreferatlar və dissertasi-yalar kataloqu, ölkəşünaslıq kataloqu, yeni ədəbiyyat kataloqu, dövrü nəşrlərin kartotekası və oxucu kartotekası da istifadəçi-lərin kitabxana resurslarına daha asan çıxışını təmin etmək üçün təşkil edilmişdir. Bu kataloq və kartotekalar kitabxananın istifadəçilərinə axtardıqları məlumatları asanlıqla tapmaq, eləcə də tibb və səhiyyə sahələrində ən son ədəbiyyat və araşdır-maları izləmək üçün geniş imkanlar yaradır.

Kitabxananın sistemli kataloqu əsas soraq-axtarış aparatı olaraq istifadəçilərə müxtəlif növ ədəbiyyatı elm sahələrinə uyğun təsnif etməklə geniş məlumat əldə etmə imkanı yaradır. Bu kataloqda monoqrafiyalar, elmi işlər, toplular, dərslilər, avtoreferatlar, instruktiv-metodiki materiallar və jurnalların analitik təsvirləri kimi bütün növ ədəbiyyat sistemli şəkildə təqdim olunur. Sistemli kataloq oxucuların axtardıqları spesi-fik məlumatı asanlıqla tapmasına şərait yaradır və tibb mütə-xəssisləri üçün faydalı informasiya mənbəyidir[93].

Kitabxana dövrün tələblərinə uyğun olaraq fəaliyyətini da-vam etdirir və inkişaf edir. 1941-ci ildə müharibə şəraitinə uy-ğun olaraq öz işini yenidən qurmuş, müharibə ilə əlaqəli ədə-

biyyatın təbliğinə və müvafiq məlumatların yayılmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Bu dövrdə kitabxana öz fondunu genişləndirərək müharibə mövzusu ilə bağlı kitablara daha çox yer ayırmışdır. Kitabxana 43 adda tibb jurnalını abunə edərək müasir tibb elminin ən son yeniliklərini öz oxucularına təqdim etmişdir[114]. Aşağıdakı cədvəldə 2023–2024-cü illər üzrə kitabxana fondunun statistik göstəriciləri təqdim olunur.

Cədvəl 6

Kitabxana fondunun həcmi

№	Göstəricilər	2023	2024
1	Ümumi fond	507365	508687
2	Azərbaycan dilində ədəbiyyat	9200	9861
3	Rus dilində ədəbiyyat	472383	472663
4	Tibbi ədəbiyyat	362707	363494
	- kitablar	150814	151755
	- jurnallar	137154	137432
5	Avtoreferatlar	28179	28268
	- diskilər	106	106
6	Xarici ədəbiyyat	19493	19507
	-kitablar	8301	8307
	-jurnallar	11192	11200

Mənbə: cədvəl ADETK-nın hesabat materialları əsasında tərtib edilmişdir.

Beləliklə, 2023-2024 illər arasında kitabxana fondu ümumilikdə 1322 nüsxə artaraq 508687 nüsxəyə çatmışdır. Azərbaycan dilində ədəbiyyat 661 nüsxə, rus dilində 280 nüsxə, tibbi ədəbiyyat isə 787 nüsxə artmışdır. Avtoreferatlarda 89

nüsxə artım, xarici ədəbiyyatda isə 14 nüsxə artım müşahidə edilmişdir.

Cədvəl 5-dən görünür ki, kitabxana fondu davamlı şəkildə zənginləşdirilmişdir. Ümumi fondada Azərbaycan və rus dilində, həmçinin xarici ədəbiyyatla yanaşı, depozitar fond (34 256 nüsxə), arxiv fondu (6 629 nüsxə) və nadir nəşrlər fondu (481 nüsxə) mövcud olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, yeni nəşrlər fondunda Azərbaycan dilində 5037 nüsxə, rus dilində isə 4020 nüsxə vardır. Kitabxana Azərbaycanda tibb kitabxanalarının şəbəkəsinə təşkilati və metodiki rəhbərlik edərək onların əlaqəli fəaliyyətini təmin edir, eləcə də elmi-tədqiqat institutları və tibb təhsil müəssisələrinin elmi-tibbi informasiya şöbələrinə metodiki dəstək göstərir. Kitabxana tibb sahəsindəki elmi və informasiya fəaliyyətini yönləndirən elmi-metodik mərkəz kimi fəaliyyət göstərir.

Kitabxananın təşkilati strukturu genişdir və 10 filialı mövcuddur. Filiallar əsasən Bakı şəhərində və ölkənin digər rayonlarında yerləşir. Bu geniş şəbəkə vasitəsilə kitabxana tibb kitabxanalarının fəaliyyətini daha da möhkəmləndirir və ölkənin müxtəlif regionlarında elmi informasiya xidmətlərini təmin edir.

Elmi Tibb Kitabxanası tibb sahəsindəki kitabxanalara metodik rəhbərlik edir və onların fəaliyyətini gücləndirmək üçün bölgələrdə tədbirlər təşkil edir. Hazırda tibb kitabxanaları şəbəkəsinə 41 kitabxana daxildir. Onlardan: Azərbaycan Tibb Universitetinin Əsaslı Kitabxanası, Ə.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu, Akademik Z.Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzi, Milli Onkologiya Mərkəzi, Elmi-Tədqiqat Pediatriya İnstitutu, Elmi-tədqiqat

Ağciyər Xəstəlikləri İnstitutu, Milli Hematologiya və Transfuziologiya Mərkəzi, Elmi-Tədqiqat Travmatologiya və Ortopediya İnstitutu, Elmi-Tədqiqat Tibbi Profilaktika İnstitutu, Elmi-Tədqiqat Tibbi Bərpa İnstitutu və s. göstərmək olar.

2011-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Elmi Tibb Kitabxanasında kitabxana işinin avtomatlaşdırılması uğurla həyata keçirilmişdir. Bu müddətdə kitabxana işinin səmərəliliyini artırmaq və istifadəçilərə daha keyfiyyətli xidmət göstərmək üçün texnoloji yeniliklər tətbiq edilmişdir. 2013-cü ildə isə elektron kataloqun yaradılması məqsədilə İRBİS-64 kitabxana-bibliografiya proqramı əldə edilmişdir. Bu kitabxana-bibliografiya və informasiya sisteminin avtomatlaşdırılması sahəsində mühüm irəliləyiş təmin etmişdir.

Hazırda kitabxanada İRBİS-64 AKİS-in «Komplektləşdirici», «Kataloqlaşdırıcı», «Oxucu», «İnzibatçı» modulları tətbiq edilir. Kitabxanada 2023-cü ildən tətbiq edilən veb modul vasitəsilə elektron kataloqa uzaqdan çıxış təmin edilir. Hazırda elektron kitabxanaya daxil edilmişdir:

- ❖ Kitab – 20821 adda;
- ❖ Jurnal və qəzet – 88 adda;
- ❖ Jurnal məqaləsi– 48372 bibliografik təsvir.

İRBİS-64 proqramı vasitəsilə kitabxana oxuculara xidmət göstərilməsi, kataloqlaşdırma və kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi modullarını uğurla həyata keçirmişdir. Kitabxanada həmçinin lokal kompüter və internet şəbəkəsi təşkil olunmuşdur ki, bu da oxucuların elektron kataloqdan asanlıqla istifadəsinə şərait yaradır. Hazırda bu şəbəkə daha da genişlənməmiş və kitabxananın bütün istifadəçilərinə daha geniş məlumat bazasına çıxış imkanı təmin edilmişdir. Elektron kataloq oxu-

cuların axtarış prosesini asanlaşdıraraq məlumat tapmağı daha sürətli və effektiv etmişdir.

Kitabxanada həyata keçirilən avtomatlaşdırma və elektron kataloqun təşkili çərçivəsində 4200 kitab və 14030 məqalə elektron kataloqa daxil edilmişdir. Bundan əlavə 58 adda jurnal və 6 adda qəzet də elektron kartotekaya daxil edilmişdir ki, bu da oxuculara dövrü nəşrlər barədə ətraflı məlumat əldə etmək imkanı yaradır.

Kitabxananın elektron sistemində ayrıca bir modulda saxlanılan 3500 ədəbiyyat elektron komplektləşdirmə moduluna yerləşdirilmişdir. Bu modul vasitəsilə kitabxananın yeni nəşrləri və fondları ilə bağlı məlumatların mütəmadi olaraq yenilənməsi təmin edilir.

Qəzet və jurnal məqalələrinin analitik təsviri, yeni nəşrlər fondu və Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının nəşrləri tam şəkildə elektron kataloqa inteqrasiya edilmişdir ki, bu da genişləndirilmiş elektron məlumat bazasının formalaşmasına şərait yaratmışdır. Nəticədə, kitabxana fonduna və resurslarına daha sürətli və effektiv çıxış təmin olunaraq mütəxəssislər, tələbələr və digər istifadəçilər üçün dəyərli informasiya mənbələri əlçatan edilmişdir.

19 dekabr 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin tabeliyində olan kitabxana-informasiya şəbəkəsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı verilən əmrə əsasən [46, s.91]. vahid elektron tibb kitabxana şəbəkəsinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi və elektron kataloqlardan daha səmərəli istifadə məqsədilə internet saytı yaradılmışdır. Bu addım tibb sahəsində çalışan mütəxəssislərin və istifadəçilərin məlumatlara daha

rahat və sürətli çıxışını təmin etmək üçün atılmış mühüm bir addımdır.

Kitabxanada tibb, sağlamlığın mühafizəsi, biblioqrafiya və digər elm sahələrində bir neçə elektron baza yaradılmışdır. Bu bazalar mütəxəssislərin və tibb sahəsindəki istifadəçilərin ehtiyaclarına uyğun məlumatları toplamaq və müvafiq araşdırma işlərini asanlaşdırmaq məqsədilə hazırlanmışdır. Bu cür sistemli yanaşma tibb elminin inkişafı və mütəxəssislərin gündəlik işində daha yüksək səmərəlilik əldə etməyə imkan verir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası (ARETK) Azərbaycan Tibb Universiteti, Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, ABŞ səfirliyinin Amerika Mərkəzi və digər bir çox yerli və beynəlxalq kitabxanalarla sıx əməkdaşlıq edir.

Bu əməkdaşlıq kitabxana resurslarının inteqrasiyası, elm və təhsil sahəsində informasiya mübadiləsinin təşviqi, həmçinin tibb və elmi kitabxanaların fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsinə xidmət edir[115]. Beynəlxalq əlaqələr sayəsində ARETK xarici təcrübədən faydalanaraq xidmətlərini təkmilləşdirir və geniş oxucu kütləsinə daha effektiv şəkildə xidmət göstərir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANIN ALİ TƏHSİL SİSTEMİ KİTABXANALARININ İNFORMORMASIYA TƏMİNATI

2.1. Ali təhsil müəssisələrinin kitabxanalarında informasiya xidmətinin təşkili və əsas istiqamətləri

Azərbaycanda təhsil sistemi dövlət və özəl müəssisələr tərəfindən idarə olunur və məktəbəqədər, ümumi, peşə, orta ixtisas və ali təhsil pillələrindən ibarətdir. Ümumi təhsil üç pillədən ibarətdir: ibtidai (4 il), ümumi orta (5 il) və tam orta (2 il) və icbaridir. Ali təhsil isə bakalavriat, magistratura və doktorantura səviyyələrini əhatə edir. Təhsil Nazirliyi təhsil siyasətini tənzimləyir və keyfiyyətin artırılmasına yönəlmiş islahatlar aparır. Aşağıdakı cədvəldə Azərbaycanda təhsil sisteminə daxil olan müəssisələrin sayı üzrə göstəricilər əks olunmuşdur.

Cədvəl 2

Azərbaycanda təhsil müəssisələrinin sayı

1990	2000	2010	2020	2023
4268	4548	4532	4431	4422

Mənbə: cədvəl ARDSK-nın məlumatları əsasında hazırlanmışdır [116].

Bu göstəricilər Azərbaycanda müəyyən illər üzrə təhsil müəssisələrinin sayını əks etdirir. 1990-2000-ci illərdə artım müşahidə olunur (4268-dən 4548-ə), lakin 2000-ci ildən sonra azalma başlayır. 2010-cu ildə 4532, 2020-ci ildə isə 4431 müəssisə qeydə alınır ki, bu da təhsil ocaqlarının sayında tədricən azalmanı göstərir. 2023-cü ildə isə sayı 4422-yə enmişdir.

1990-cı illə müqayisədə ümumilikdə azalma tendensiyasının davam etdiyi müşahidə olunur. Bu azalmanın əsas səbəbləri demoqrafik dəyişikliklər, optimallaşdırma siyasəti və təhsil müəssisələrinin birləşdirilməsi ilə əlaqələndirilə bilər.

Təhsil müəssisələrinin çoxunda kitabxanalar mövcuddur və son illərdə onlar müasir texnologiyalarla təchiz edilərək elektron kataloq və rəqəmsal resurslarla təmin olunmuşdur. Bu kitabxanalar tədris və tədqiqat prosesini dəstəkləyərək biliklərin əlçatanlığını artırır. Onlar keyfiyyətli informasiya mənbələri təqdim edərək təhsil prosesini daha zəngin və effektiv edir. Təhsil sistemi kitabxanalarının əsas xüsusiyyətləri və məqsədləri əsasən aşağıdakılardır:

▪ **Şagird və tələbələrin informasiya ehtiyaclarını qarşılamaq:** Təhsil kitabxanaları şagirdlər və tələbələrin tədris və şəxsi inkişafı üçün lazım olan müxtəlif mövzularda kitablar, məqalələr, jurnallar və digər məlumat mənbələri təmin edir.

▪ **Tədris prosesini dəstəkləmək və müəllimlərə yardımçı olmaq:** Təhsil kitabxanaları müəllimlərin dərslərini və tədris metodlarını dəstəkləyərək tədris prosesini effektivləşdirir. Kitabxanalarda müəllimlər üçün müvafiq tədris materialları, dərslər və mənbələr mövcuddur ki, bu da onların dərslərini hazırlamalarına və şagirdlərə keyfiyyətli təhsil vermələrinə kömək edir.

▪ **Tədqiqatçı və mütəxəssislərə elmi araşdırmalar üçün dəstək vermək:** Təhsil kitabxanaları həmçinin tədqiqatçılar və mütəxəssislər üçün geniş elmi resurslar təqdim edir. Kitabxanalar elmi jurnallar, monoqrafiyalar, tədqiqat materialları və bazalarla tədqiqatçıların işlərini asanlaşdırır, onlara mövcud

biliklərə giriş imkanı verərək araşdırmalarını daha effektiv şəkildə aparmalarına kömək edir.

▪ **Təhsil alanlara keyfiyyətli informasiya mənbələri təqdim etmək:** Təhsil kitabxanaları şagirdlərə və tələbələrə müasir və elmi cəhətdən doğru məlumatlar təqdim edir. Kitabxanalar həm ənənəvi kitablar, həm də elektron resurslarla təmin edilir və bu, təhsil alanlara yüksək keyfiyyətli, etibarlı və aktual məlumatlara rahat çıxış imkanı yaradır.

▪ **Təhsil prosesini zənginləşdirmək və təhsil alanların biliklərini artırmaq:** Təhsil kitabxanaları tədris proqramlarını dəstəkləyərək şagirdlər və tələbələr üçün əlavə öyrənmə imkanları yaradır. Təhsil kitabxanaları tədqiqat, tədris və öyrənməni dəstəkləyərək tələbələrin analitik düşüncəsini formalaşdırır, biliklərini dərinləşdirir və onların müstəqil öyrənmə bacarıqlarını inkişaf etdirir[135]. İnformasiya texnologiyalarının imkanları sayəsində bu kitabxanalar qlobal təhsil sistemində mühüm rol oynayır. Onlar şagirdlərə, tələbələrə və tədqiqatçılara məlumat təmin edərək təhsil prosesini dəstəkləyir. Təhsil kitabxanaları funksiyalarına görə müxtəlif növlərə ayrılır:

✚ ali məktəb kitabxanaları — tələbə və müəllimlərin elmi- tədris ehtiyaclarını qarşılayır;

✚ məktəb kitabxanaları — şagirdlərin dərslər prosesini və informasiya tələbatını dəstəkləyir;

✚ peşə kitabxanaları isə ixtisaslaşmış sahələrdə çalışanlar üçün müvafiq resurslar təqdim edir[129]. Bu kitabxanalar təhsil sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi üçün vacib məlumat mənbələri təmin edir.

Kitabxanalar tədris və təlim-tərbiyə prosesində, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində, maddi-texniki bazanın güclən-

dirilməsində və biliklərin ötürülməsində vacib rol oynayır. 2003-cü ildə Brüsseldə keçirilən Sammitdə kitabxanalar "informasiya cəmiyyətinin ürəyi" kimi qiymətləndirilmişdir. Bu onların üzərinə böyük məsuliyyət qoyur[14].

Hazırda ölkəmizdə ali təhsil müəssisələrinin kitabxanalarının fəaliyyətinin dünya səviyyəli universitet kitabxanalarına uyğunlaşdırılması vacibdir. İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyalarının (İKT) sürətli inkişafı və bu texnologiyaların kitabxana işində tətbiqi Azərbaycan ali məktəb kitabxanalarında bu sahəyə daha çox diqqət yetirilməsini zəruri edir.

Azərbaycan ali məktəb kitabxanalarında elektron texnologiyaların tətbiqi 70-ci illərin sonlarında başlanılmışdır. İlk dəfə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasında "ERA" və "VEQA" sürətçixarma aparatlarından istifadə olunmuş, bu cihazlar bəzi sənədlərin sürətlərinin çıxarılmasında istifadə edil-sə də integrasiya kitabxana fəaliyyətinə böyük səmərəlilik gətirməmişdir. 1990-cı illərdən etibarən isə informasiya texnologiyalarının dünya miqyasında, o cümlədən ali məktəb kitabxanalarında daha geniş tətbiqi prosesi başlamışdır.

Azərbaycan Prezidentinin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasında Kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramının tətbiq edilməsi" adlı sərəncamına əsasən ölkədə kitabxana sahəsində qlobal problemlərin həlli nəzərdə tutulur [4; 64]. Sərəncamda kitabxana işində ciddi nöqsanlar, beynəlxalq əlaqələrin zəifliyi, milli biblioqrafiya, elektron kitabxana və korporativ şəbəkələrin olmaması vurğulanır ki, bu da dünya informasiya məkanında layiqli təmsilçiliyə mane olur. Bu çatışmazlıqların

aradan qaldırılmasında metodik mərkəzlərə mühüm vəzifələr həvalə olunur[28, s.17].

Ali məktəb kitabxanalarında mərkəzləşdirilmiş informasiya mərkəzinin yaradılması 20 milyon nüsxədən çox dərslik və elmi ədəbiyyatın bütün ali məktəblər tərəfindən istifadəsini təmin edir. Bu sistem ədəbiyyatın təkrar alınmasına olan ehtiyacı azaldaraq dövlət büdcəsinə qənaət edir. Tələbələr və müəllimlər isə elektron rabitə vasitəsilə istədikləri vaxt və istədikləri yerdən kitabxana xidmətlərindən yararlanacaqlar.

Ali məktəb kitabxanaları dünya təcrübəsində bütün elm sahələrini əhatə edən və ali məktəblərdə tədris edilən fənlərə dair ədəbiyyatları toplayıb saxlayan universal elmi kitabxanalar kimi tanınır. Ölkəmizdə peşəkar və ixtisaslı kadrların yetişdirilməsinə olan artan ehtiyac nəticəsində geniş miqyaslı ali təhsil müəssisələri şəbəkəsi formalaşmışdır.1920-ci illərdən etibarən inkişaf edən bu şəbəkə ölkəmizin iqtisadiyyatının, mədəniyyətinin, elm və texnikasının inkişafı ilə bağlı daha da təkmilləşərək milyonlarla kitab fondu və yüz minlərlə oxucusu olan güclü bir şəbəkəyə çevrilmişdir.

Ali təhsil müəssisələrinin kitabxanaları mühüm struktur bölmələrindən biri olaraq yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında əvəzsiz rol oynayır. Təxmini hesablamalara görə tələbələr dörd il ərzində kitabxanadan azı 40 dəfə müxtəlif xidmətlər alır. Kitabxana yalnız tədris prosesində deyil, həm də təlim-tərbiyə işində aktiv iştirak edir. İşin düzgün təşkili oxuculara keyfiyyətli xidmətin əsas şərtidir. Ali məktəb kitabxanaları tədris və tədqiqat proseslərini dəstəkləyən əsas struktur olmaqla fəaliyyətini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırır.

Kitabxanalar tələbələrə, aspirantlara və müəllimlərə elmi-tədris ədəbiyyatı, yeni nəşrlər və xarici dövri mətbuat təqdim etməklə yanaşı, onların intellektual və mədəni inkişafına da töhfə verir. Eyni zamanda ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyəti ilə tərbiyə prosesində iştirak edir, dövlətçilik dəyərlərinin möhkəmləndirilməsinə və vətənpərvərlik ruhunun formalaşdırılmasına xidmət göstərir.

Azərbaycanda ilk ali məktəb Bakı Dövlət Universiteti 1919-cu ildə təsis edilməsinə baxmayaraq, ali məktəb şəbəkələrinin tam təşəkkül tapıb formalaşması 1920-1930-cu illərə təsadüf etmişdir. 1920-ci illərdə Azərbaycanda cəmi iki ali təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərirdi və bu müəssisələrdə 2600 nəfər tələbə təhsil alırdı. Lakin 1940-cı ilədək ali məktəblərin sayı 16-ya, tələbələrin sayı isə 14600 nəfərə çatmışdı. Bu dövrdə orta ixtisas təhsilli kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Belə ki, 1920-ci ildə 5000 tələbəsi olan 8 texnikum fəaliyyət göstərirdisə, 1940-cı ildə 17400 tələbəsi olan 91 texnikum mövcud idi. Nəticədə 1940-cı ildə respublikada 1400-dən çox tələbəyə xidmət edən 16 ali məktəb və 17000-dən çox tələbəyə xidmət edən 91 texnikumun kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. 20 il ərzində ali təhsil müəssisələrinin kitabxanalarının sayı 8 dəfə, texnikum kitabxanalarının kitabxana şəbəkəsi isə 11 dəfə çoxalmışdı[30, s.20]. Bu dövr ərzində təhsil infrastrukturunun inkişafı ali məktəblərin və texnikumların sayının artması ilə yanaşı, onların kitabxana şəbəkələrinin də genişlənməsinə və zənginləşməsinə şərait yaratmışdır.

XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən 26 məktəb kitabxanası yerli və xarici elmi ədəbiyyatla zənginləşmişdir. Bu

kitabxanalar respublikanın mədəni sərvətinə çevrilmiş və ali məktəblərin elmi həyatda aktiv iştirakına şərait yaratmışdır.

1950-ci illərdən etibarən təhsil müəssisələrinin (ali və orta ixtisas səviyyəsində) inkişafına xüsusi önəm verilmiş, onların elmi və mədəni həyatdakı rolu nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdır. Ali məktəblər yalnız təhsil verməklə kifayətlənməyərək, elmi-tədqiqat və ixtisaslaşmış kitabxana xidmətlərinin təşkili baxımından da mühüm elmi mərkəzlərə çevrilmişdir[61]. Azərbaycanda ali təhsil müəssisələrinin sayı ilə bağlı məlumat 3-cü cədvəldə təqdim edilmişdir.

Cədvəl 3

1990	2000	2010	2020	2023
17	47	51	52	51

Mənbə: ARDSK-nin məlumatları əsas götürülməklə müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir[116].

Cədvəldən göründüyü kimi 1990-cı ildə 17 olan ali təhsil müəssisələrinin sayı 2000-ci ildə kəskin artaraq 47-yə çatmışdır. 2010-cu ildə (51) və 2020-ci ildə (52) cüzi artım müşahidə edilsə də, 2023-cü ildə bu rəqəm bir qədər azalaraq 51-ə düşmüşdür. Ali təhsil müəssisələrinin sayının artması təhsil sisteminin genişlənməsi və yeni universitetlərin açılması ilə əlaqədardır.

2.2. Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanası

Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası elmin inkişafı və yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında əvəzsiz rol oynayır. 1918-ci ilin mayında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması Şərqdə ilk demokratik respublikanın qurulması

ilə yanaşı, milli təhsilin inkişafı sahəsində mühüm addımlar atılmasına səbəb olmuşdur[71]. Bu dövrdə bir sıra islahatlar həyata keçirilmiş, yeni müəssisələr yaradılmış və tədqiqat fəaliyyəti dəstəklənmişdir. Bakı Dövlət Universiteti bu inkişaf prosesində mühüm rol oynamış, müasir təhsil və elmi kitabxanaya xidmətlərinin təmin edilməsi üçün vacib töhvə vermişdir.

Bütün çətinliklərə baxmayaraq 1919-cu il sentyabrın 1-də Azərbaycan Parlamenti elmin və maarifin inkişafına yönəlmiş ilk universitetin yaradılmasına dair qanun qəbul etdi. Nəticədə, Şərqdəki ilk dünyəvi təhsil müəssisəsi olan Bakı Dövlət Universiteti təsis olundu və bu, ölkənin elmi potensialının gücləndirilməsinə mühüm töhfə verdi[83].

Bakı Dövlət Universitetinin təsis edilməsi Azərbaycan Demokratik Respublikasının ən əhəmiyyətli nailiyyətlərindən biri sayılır. Universitet fəaliyyət göstərdiyi dövr ərzində 200 mindən çox yüksək ixtisaslı mütəxəssis yetişdirmiş, bir çox görkəmli alimlər, ziyalılar və dövlət xadimləri buradan çıxmışdır[81]. Bakı Dövlət Universiteti yalnız respublikamızda deyil, dünya miqyasında da böyük nüfuz qazanmışdır. Müstəqillik illərində isə universitetin həyatında əhəmiyyətli bir dönüş baş vermiş, onun respublikanın ali məktəbləri arasında tutduğu mövqe güclənmiş, Azərbaycan təhsil sistemi beynəlxalq səviyədə daha geniş tanınmağa başlamışdır.

1993-cü ildən etibarən Bakı Dövlət Universitetində fundamental yeniliklər baş vermiş, beynəlxalq əlaqələr genişlənmiş və dünyanın qabaqcıl ölkələri ilə əməkdaşlıq qurulması mümkün olmuşdur. Universitet fəaliyyətinə 2 fakültə – tarix-filologiya və tibb fakültələri ilə başlamışdır. Həmin dövrdə universitetdə 1094 tələbə təhsil alırdı.

Hal-hazırda universitetdə 17 fakültə fəaliyyət göstərir və bu fakültələrdə müxtəlif elm sahələri üzrə bakalavr pilləsində 55 ixtisas, magistratura pilləsində isə 153 ixtisas üzrə mütəxəssislər yetişdirilir. BDU-nun keçdiyi çətin və mürəkkəb yola baxdıqda görürük ki, Azərbaycanın dünya şöhrətli elmi, iqtisadiyyatı və mədəniyyəti, habelə alimlər ordusunun yetişdirilməsində BDU-nun fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu kadr hazırlığının həyata keçirilməsində universitetin Elmi Kitabxanası da öz əməyini əsirgəməmişdir.

BDU-nun Elmi Kitabxanası öz zəngin fondu ilə zəngindir. Kitabxanada 2 milyon 500 mindən çox ədəbiyyat saxlanılır, bunlardan 201466 nüsxəsi dövrü nəşrlərə aiddir. Fondun tərkibində Azərbaycan dilində 274913 nüsxə, rus dilində 1.682170 nüsxə, ingilis, alman, fransız, türk, ərəb və fars dillərində isə 93957 nüsxə informasiya resursu mövcuddur. Müstəqillik illərində kitabxananın xarici ədəbiyyat fondu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır.

Kitabxananın fondu 1922-ci ildə 8923 adda 14434 nüsxə ədəbiyyatla fəaliyyətə başlamışdır. 2000-ci ildə fondun həcmi 1.972443 nüsxəyə çatmış, hazırda isə burada 3 milyona yaxın ədəbiyyat saxlanılır [17, s.6]. Fondun illər üzrə inkişaf dinamikası cədvəl 4-də təqdim olunmuşdur.

Cədvəl 4

Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası fondunun illər üzrə inkişaf dinamikası

№	İllər	Nüsxə sayı
1	1922	14434
2	1940	204613

3	1950	340265
4	1960	574322
5	1970	1.264633
6	1980	1.772043
7	1990	2.078469
8	2000	1.972443
9	2010	2.094597
10	2020	2.129306
11	2023	2.156635

Mənbə: cədvəl Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının hesabat materialları əsasında tərtib edilmişdir.

Hazırda Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasında 5 abonement, 11 oxu zalı və müxtəlif şöbə və sektorlar fəaliyyət göstərir:[82]

❖ Kitabxana-informasiya resurslarının idarə edilməsi və xidmətin təşkili şöbəsi:

- İnformasiya resursları sektoru;
- İnformasiya xidmətləri sektoru.

❖ İnformasiyanın emalı və sənəd dövriyyəsinin təşkili” şöbəsi:

- Analitik informasiya sektoru.
- ❖ Elektron kitabxana şöbəsi;
- ❖ Metodiki iş və əməkdaşlıq şöbəsi.

Bu şöbələr kitabxananın elmi, tədris və bədii ədəbiyyatla zəngin fondundan istifadəyə kömək edir və müxtəlif xidmətlər təqdim edir.

1980-ci illərin sonu və 1990-cı illərin əvvəllərində ölkəmizdə baş verən iqtisadi və siyasi böhran Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının fəaliyyətinə də mənfi təsir göstər-

mişdir. Kitabxanaya ayrılan maliyyə vəsaitlərinin azalması fondu yeni ədəbiyyatla komplektləşdirməyi çətinləşdirmiş, beynəlxalq əlaqələr və xarici ölkələrlə kitab mübadiləsi isə demək olar ki, dayanmışdır.

1994-cü ildən etibarən BDU Elmi Kitabxanası fondu mövcud boşluqları yeni ədəbiyyatla zənginləşdirərək inkişaf etməyə başlamışdır. 1999-cu ildə qəbul edilmiş “Kitabxana işi haqqında Qanun”a əsasən ölkədə nəşr olunan hər kitabın 2 məcburi nüsxəsinin kitabxana fonduna daxil edilməsi fondun davamlı komplektləşdirilməsinə şərait yaratmışdır[35].

Müstəqillik illərində BDU-nun Elmi Kitabxanası beynəlxalq əlaqələrini genişləndirmiş, dünya kitabxana sisteminə inteqrasiyası güclənmiş və müxtəlif ölkələrin kitabxanaları ilə əməkdaşlıq və mübadilə imkanları xeyli artmışdır.

Hazırda kitabxana 38 xarici ölkənin 52 aparıcı universiteti və elmi-tədqiqat müəssisələrinin 2300-dən çox kitabxanası ilə əlaqələr qurmuş, həmçinin 40-dan çox ölkədaxili universitet kitabxanaları ilə əməkdaşlıq edir. Kitabxana universitetin profilinə uyğun olaraq elektron və çap formada ədəbiyyat alır və kitab mübadiləsi aparır. Bu əlaqələr sayəsində kitabxana xarici ölkələrdən müxtəlif dillərdə elmi nəşrlər, kitablar və dövrü mətbuat əldə edərək fondunu artırır və ölkənin elmi-tədqiqat işlərinin inkişafına mühüm dəstək olur. Bu əməkdaşlıq yerli tədqiqatçıların xarici mənbələrə çıxışını asanlaşdırır və universitetin beynəlxalq elmi əlaqələrinin inkişafına töhfə verir.

Beynəlxalq əməkdaşlıq sayəsində kitabxana fonduna müxtəlif dillərdə və mövzularda 9661 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdur ki, bu da istifadəçilərə daha zəngin mənbələrdən faydalanmaq imkanı yaratmışdır. Son on ildə kitabxananın fondu

102683 nüsxə yeni ədəbiyyatla zənginləşmiş və bu universitetin tədqiqat və tədris fəaliyyətinə dəstək vermişdir. Məlumat-bibliografiya aparatı və inkişaf etmiş kataloq sisteminə malik olan elmi kitabxana universitet kollektivi və elmi-tədqiqatçılar üçün geniş informasiya xidməti göstərir.

Kitabxanada 4 şöbə və 3 sektor fəaliyyət göstərir. Daimi qeydiyyatda olan 10405 oxucunun 2179-u akademik heyət, 8226-sı isə təhsil alanlardır. 2023-cü ildə kitabxanadan 657125 oxucu istifadə etmiş, onlara 921240 nüsxə ədəbiyyat təqdim olunmuşdur. Elektron resurslardan yararlanan oxucuların sayı isə 12500-dən çoxdur.

Kitabxana ənənəvi kataloqlaşdırma və müasir kompüterləşdirilmiş kataloqlaşdırma sistemləri vasitəsilə istifadəçilərinə müxtəlif informasiya mənbələrinə çıxış təmin edir. Bu ikili kataloqlaşdırma sistemi kitabxananın məzmununa həm ənənəvi, həm də rəqəmsal yollarla geniş çıxış imkanı yaratmaqla yanaşı, tədqiqatçılar üçün məlumatların əldə edilməsini daha asan və çevik edir.

Ənənəvi kataloqlaşdırma sistemi kitabxanada aşağıdakı tərkibdə müxtəlif növ kataloqlarla təmsil olunur:

Azərbaycan və rus dillərində nəşrlərin əlifba və sistemli kataloqu - istifadəçilərə həmin nəşrləri əlifba sırası və mövzu qrupları üzrə tapmaq imkanı verir.

Xarici dildə olan nəşrlərin əlifba və sistemli kataloqu - xarici dillərdəki nəşrlərə aid olan bu kataloq sistemi beynəlxalq mənbələrə çıxış imkanı yaradır.

Avtoreferatların sistemli kataloqu tədqiqat işlərinin qısa xülasələrini əhatə edən bu kataloq müxtəlif mövzularda hazırlanmış avtoreferatlara çıxış imkanı təmin edir.

Dissertasiyaların əlifba və sistemli kataloqu - tədqiqatçıların dissertasiya işlərini mövzu və müəllif adına görə asanlıqla axtarış aparmaları üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Universitetin professor-müəllim heyətinin əsərlərinin əlifba və sistemli kataloqu - bu kataloq vasitəsilə universitet müəllimlərinin elmi əsərlərinə əlifba və mövzu üzrə baxış imkanı yaranır.

Bu kataloq sistemləri kitabxananın zəngin məzmununa geniş çıxış təmin edərək universitetin tədris və elmi tədqiqat işlərini dəstəkləyir, məlumatın əldə olunmasını səmərəli və sürətli edir. BDU-nun Elmi Kitabxanası respublikamızın kitabxanaları arasında kompüterləşmə prosesini həyata keçirməyə çalışan və informasiya texnologiyalarını kitabxana fəaliyyətinə tətbiq edən ilk müəssisələrdən biridir. Bu innovativ yanaşma kitabxananın informasiya xidmətini genişləndirmək və müasir tələblərə cavab verən bir mərkəzə çevrilməsi üçün atılmış vacib addımlardan hesab olunur.

Bu prosesdə kitabxananın kompüterləşdirilməsinə elmi-nəzəri və praktik dəstək göstərmək məqsədilə Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor A.A.Xələfovun təşəbbüsü ilə 1999-cu ilin mart ayında BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının nəzdində “Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi” adlı elmi-tədqiqat laboratoriyası yaradılmışdır [19, s.50]. Laboratoriya kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması və rəqəmsal resursların idarə olunmasında önəmli rol oynayaraq kitabxananın müasir informasiya mərkəzinə çevrilməsini təmin edirdi [133].

BDU-nun Elmi Kitabxanasında həyata keçirilən vacib layihələrdən biri elektron dövrü mətbuat kataloqunun yaradılma-

sıdır. Bu kataloq ölkə daxilində və MDB ölkələrində nəşr olunan dövrü mətbuatı oxucular üçün əlçatan edir. Buraya Azərbaycanda nəşr olunan 150 qəzetin və MDB ölkələrindən 300-dən çox dövlət qəzetinin rəsmi saytı daxildir.

Kataloq veb texnologiyası əsasında qurulmuşdur ki, bu da istifadəçilərin istədikləri qəzet və digər dövrü nəşrlərə daha asan və sürətli şəkildə çıxışını təmin edir. Oxucular internet vasitəsilə şəbəkəsi həm yerli, həm də beynəlxalq miqyasda bu resurslardan sərbəst şəkildə istifadə edə bilirlər. Elektron dövrü mətbuat kataloqu tədqiqatçılar və tələbələr üçün elmi və ictimai-siyasi mənbələrə sürətli çıxış imkanı yaradaraq kitabxananın informasiya xidmətlərini təkmilləşdirmişdir. Elektron kataloq tələb olunan jurnalları BDU-nun lokal şəbəkəsi və internet üzərindən onlayn informasiya-axtarış sistemi vasitəsilə təqdim edir. Bu sistem tələb olunan məlumatları Azərbaycan və digər dillərdə təmin edir, bu da kitabxananın istifadəçilərə daha əlçatan və çoxdillə xidmət göstərməsinə şərait yaradır.

Müstəqillik illərində BDU-nun Elmi Kitabxanasının İAS-ləri çərçivəsində UNIMARC beynəlxalq biblioqrafik formatı Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. Bu kitabxana məlumatlarının beynəlxalq tələblərə uyğun təşkili mümkün olmuşdur. Kitabxana MARC formatından istifadə edərək elektron kataloqu yaratmağa başlamışdır. Bu kataloq kitabxananın fondunu daha dəqiq və sistemli şəkildə təşkil edir və oxucuların axtarıqları məlumatları daha tez tapmalarını təmin edir.

Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondunun dəstəyi ilə 2003-cü ilin dekabr ayında Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının nəzdində Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu (Az.KİK) yaradılmışdır[30]. Bu konsorsiumun

əsas məqsədi Azərbaycanda elmi-tədqiqat sahəsində informasiya mübadiləsini gücləndirmək, universitet və digər elmi qurumların beynəlxalq informasiya mənbələrinə çıxışını genişləndirməkdir.

Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu (Az.KİK) qlobal informasiya mübadiləsini asanlaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün fəaliyyət göstərən EIFL (Electronic Information for Libraries) Beynəlxalq konsorsiumunun üzvüdür. EIFL (Electronic Information for Libraries) şəbəkəsinə üzv olmaqla Az.KİK qlobal səviyyədə müxtəlif elektron resurslara və kitabxana xidmətlərinə çıxışı təmin edir. Bu əməkdaşlıq Azərbaycanın alimləri üçün dünya elmi ədəbiyyatına və müxtəlif məlumat bazalarına geniş və əlverişli çıxış imkanı yaradır, həmçinin ölkədə təhsil və tədqiqatların inkişafına dəstək olur.

2.3. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Elmi Kitabxanası

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası (REPK) Azərbaycan KP MK-nın və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Sovetinin 24 iyun 1982-ci il tarixli 335 №-li birgə qərarına əsasən 1983-cü ildə yaradılmışdır. Kitabxana ilkin olaraq 4 şöbə və 39 ştat vahidi ilə müvəqqəti olaraq iki sinif otağında fəaliyyət göstərirdi. 1985-ci ildən etibarən Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu yeni binaya köçərək daha geniş və müasir şəraitdə fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Bu, müəllim heyətinə, təhsil işçilərinə və tələbələrə daha yüksək keyfiyyətli xidmət göstərmək imkanı yaratmışdır[66; 106].

Oxucuların informasiya sorğularını daha dolğun şəkildə qarşılamaq üçün zəngin kitabxana fondu formalaşdırmaq Res-

publika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının əsas vəzifələrindən biri olmuşdur. Kitabxana fondunu genişləndirmək və müxtəlif məlumat mənbələri ilə zənginləşdirmək məqsədilə bir sıra strateji yanaşmalar tətbiq etmişdir.

REPK yarandığı dövrdən əvvəlki illərə aid olan ədəbiyyatı müttəfiq respublikalarla qarşılıqlı mübadilə yolu ilə əldə edərək kitabxana fondunu zənginləşdirmişdir. Mübadilə prosesi vasitəsilə kitabxana başqa ölkələrdə çap olunan qiymətli əsərləri fonduna əlavə edərək elmi və pedaqoji araşdırmalar üçün əlçatanlığı artırmış, beləliklə, oxuculara geniş və zəngin resurs təklif edə bilmişdir.

Kitabxana fondunu daha dəyərli və müxtəlif mənbələrlə zənginləşdirmək məqsədilə Moskva şəhərindəki K.D.Uşinski adına Dövlət Elmi Pedaqoji Kitabxanası və Xarkov Universitetinin Kitabxanası kimi bir sıra nüfuzlu ümumittifaq kitabxanaları ilə əməkdaşlıq qurmuşdur. Bu əlaqələr sayəsində kitabxana antik kitab statusuna malik qədim nəşrləri və xarici dillərdə olan nadir ədəbiyyatı əldə etmişdir. Beynəlxalq mübadilə və əməkdaşlıq kitabxana fondunu yalnız kəmiyyətə deyil, həm də elmi və mədəni müxtəliflik baxımından genişləndirmişdir. Bu tədqiqatçılara daha geniş və dəyərli mənbələrə çıxış imkanı yaratmaqla yanaşı, kitabxananın müxtəlif elmi sahələrdə aparılan araşdırmaları dəstəkləməsinə və oxuculara çoxsahəli informasiya xidmətləri göstərməsinə şərait yaratmışdır.

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası (REPK) kitab fondunu genişləndirmək məqsədilə M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, Azərbaycan Dövlət Xarici Dillər Universiteti, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası və ölkənin digər böyük kitabxanaları ilə də aktiv mübadilə əlaqələri qurmuşdur. Bu əməkdaşlıqlar

nəticəsində REPK müxtəlif elm sahələrinə aid kitablar əldə etməklə yanaşı, pulsuz məcburi nüsxələr vasitəsilə fondunun əhəmiyyətli dərəcədə artmasına nail olmuşdur.

Mübadilə yolu ilə əldə edilən resurslar kitabxananın geniş mövzu əhatəsinə malik məlumat bazası qurmasına və oxuculara müxtəlif mövzularda zəngin mənbələr təqdim etməsinə imkan vermişdir. Bu genişləndirmə strategiyası kitabxananın tədqiqatçılara və oxuculara daha dərin və çoxşaxəli məlumat təminatı təqdim etməsini dəstəkləmişdir.

Kitabxananın fəaliyyətdə olduğu ilk illərdə fondunda cəmi 64700 nüsxə ədəbiyyat mövcud idi və oxucuların sayı təxminən 2300 nəfər təşkil edirdi. Zaman keçdikcə kitabxana öz fondunu xeyli genişləndirərək bu gün artıq 753500 nüsxə ədəbiyyatla zəngin bir kolleksiyaya malik olmuşdur. Fondun bu cür inkişafı kitabxanaya mövzu və məzmun baxımından daha zəngin, daha geniş resurslar təqdim etməyə imkan yaratmış və nəticədə təhsil və elmi-tədqiqat fəaliyyəti üçün mühüm informasiya bazası formalaşdırılmışdır. Kitabxananın fondlarının və xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi oxucuların sayının artmasına imkan yaratmış, eyni zamanda onların tələblərini daha səmərəli qarşılamaq və müasir dövrün informasiya ehtiyaclarına uyğun xidmətlər təqdim etmək üçün əlverişli şərait formalaşdırmışdır[42, s.115].

REPK-sı Elm və Təhsil Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən təxminən 5000 ümumtəhsil məktəbi, 140 peşə məktəbi və 40-dan artıq orta ixtisas təhsil müəssisəsinin kitabxana şəbəkəsinə elmi-metodik dəstək və məlumat-bibliografiya xidməti göstərən əsas əlaqələndirmə mərkəzidir. Eyni zamanda bu qurum geniş təhsil şəbəkəsini məlumat resursları və bibli-

oqrafik məlumatlarla təmin edir, göstərilən xidmət və fəaliyyətlər isə təhsil müəssisələrinin kitabxanalarının inkişafına, resurs bazasının zənginləşdirilməsinə və informasiya mənbələrinə çıxış imkanlarının genişlənməsinə şərait yaradaraq, tədris prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə mühüm töhfə verir. Bu yanaşma təhsil müəssisələrində kitabxanaların fəaliyyətini daha effektiv və məqsədyönlü şəkildə təşkil etməyə, həmçinin təhsil prosesinin daha keyfiyyətli informasiya resursları ilə təmin olunmasına imkan yaradır[108].

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası respublikanın bütün ali, orta ixtisas və ümumtəhsil müəssisələrinə, eləcə də elm və təhsil sahəsində tədqiqat aparan alim və mütəxəssislərə məlumat-biblioqrafiya və informasiya xidmətləri göstərir. Kitabxananın zəngin fondunda təhsil, elm və pedaqogika ilə bağlı dərsliklər, dərs vəsaitləri, sorğu materialları, dövri nəşrlər, dissertasiya işləri və avtoreferatlar mövcuddur[136]. Bu resurslar ənənəvi və elektron formatda qorunub saxlanır ki, bu da istifadəçilərə geniş və rahat məlumat əldə etmək imkanı yaradır. Kitabxana təqdim etdiyi resurslar vasitəsilə təhsil və tədqiqat işlərinə dəstək verir, elm və təhsil sahəsində bilik mübadiləsini təşviq edir.

Müstəqillik illərində kitabxanalarda avtomatlaşdırma prosesinin həyata keçirilməsi vacib məsələlərdən biri kimi gündəmə gəlmişdir. Bu istiqamətdə Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası (REPK) ARETN-nin 3 may 2002-ci il tarixli 424 nömrəli qərarına uyğun olaraq ümumtəhsil, peşə məktəbləri və orta ixtisas təhsil müəssisələrinin kitabxanalarının fəaliyyətini əlaqələndirmək məqsədilə Elektron Məlumat Bazasının yaradılmasına dair xüsusi proqram hazırlamışdır.

Bu proqram kitabxanaların fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması və vahid məlumat bazası əsasında idarə olunmasını nəzərdə tutur ki, bu da kitabxana resurslarına çıxışı asanlaşdırır və kitabxana işini müasir tələblərə uyğunlaşdırmağa imkan yaradır[21].

Təhsil sistemi kitabxanalarında proseslərin avtomatlaşdırılmasını təmin etmək məqsədilə REPK-nin təşəbbüsü ilə Microsoft Access proqramı əsasında verilənlər bazası hazırlanmış, bu baza Bakı və regionlardakı bir sıra ümumtəhsil və orta ixtisas təhsilli müəssisələrin kitabxanalarında tətbiq olunaraq komplektləşdirmə, kataloqlaşdırma, kitab işləmə, oxucu qeydiyyatı və kitab verilişi kimi funksiyaların elektron formada həyata keçirilməsinə imkan yaratmışdır[111]. Bu avtomatlaşdırılmış sistem kitabxana xidmətlərinin daha sürətli və effektiv olmasına, istifadəçilərin ehtiyaclarının daha tez və dəqiq qarşılınmasına şərait yaradır. Hazırda bir sıra təhsil müəssisələrinin kitabxanalarında bu məlumat bazası uğurla istifadə edilir və kitabxana işini müasir standartlara uyğunlaşdırmağa kömək edir.

Kitabxana öz daxili resursları hesabına “Interbase” proqramı əsasında Elm və Təhsil Nazirliyi sistemində ilk dəfə olaraq Elektron Məlumat (Verilənlər) Bazası yaratmışdır. Bu verilənlər bazasının yaradılması respublika üzrə məktəb kitabxanalarının fəaliyyətindəki çatışmazlıqların aşkara çıxarılmasında və onların fəaliyyət imkanlarının dəqiq müəyyənləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Elektron məlumat bazası məktəb kitabxanalarının vəziyyətini daha dəqiq qiymətləndirməyə, mövcud problemləri aşkar etməyə və həmin kitabxanaların işinin təkmilləşdirilməsi üçün effektiv həll yolları tapmağa imkan verir.

Bu yanaşma təhsil sistemi kitabxanalarının idarə olunmasını və optimallaşdırılmasını yeni səviyyəyə qaldırmışdır.

Kitabxanada artıq on ildən çoxdur ki, elektron kataloq sistemi mövcuddur və istifadəçilərə xidmət edir. 2016-cı ildə isə beynəlxalq səviyyədə qeydiyyatdan keçmiş EBNİT Assosiasiyasının İRBİS-64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi (AKİS) əldə edilərək kitabxanada tətbiq olunmağa başlanmışdır[108]. İRBİS-64 AKİS kitabxana resurslarının effektiv idarə edilməsi, kataloqlaşdırma və oxuculara xidmət sahəsində kitabxana işini müasir standartlara uyğunlaşdırmağa imkan yaratmışdır. Bu sistemin tətbiqi kitabxanada məlumatların daha sürətli və asan əldə edilməsini təmin etməklə yanaşı, resursların idarə olunmasını da təkmilləşdirmişdir.

İRBİS Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya İdarəetmə Sistemi elmi-texniki kitabxanaların kompüterləşdirilməsi məqsədilə hazırlanmış və MDB məkanında, o cümlədən Azərbaycanda ən çox tətbiq edilən sistemlərdən biridir. Bu sistem kitabxana resurslarının idarə olunmasını və məlumat axtarışını asanlaşdıraraq müasir kitabxana işini daha səmərəli edir. Bu gün İRBİS sistemi demək olar ki, MDB ölkələrinin bütün növ kitabxanalarında – elmi, texniki, təhsil və mədəniyyət sahəsində fəaliyyət göstərən kitabxanalarda tətbiq olunur və geniş istifadə edilir. Belə bir sistemin tətbiqi kitabxanaların fəaliyyətini müasir tələblərə uyğunlaşdırmağa, məlumatların daha rahat və sürətli əldə olunmasına imkan yaradır.

Elektron kataloqda kitabxananın fondunda mövcud olan bütün Azərbaycan dilindəki çap məhsullarının elektron bibliografik təsviri aparılmış və kitabxananın veb saytında "Elektron kataloq" bölməsində yerləşdirilmişdir. Elektron kataloqa

daxil edilən hər bir nəşrin təsviri sistemə qaydada müxtəlif bölmələr üzrə yazılmışdır ki, bu da istifadəçilərə axtarıqları resursu daha tez tapmağa kömək edir. Elektron kataloqda ali və orta məktəb dərslikləri, humanitar və texniki sahələrə aid ədəbiyyatın biblioqrafik təsvirləri ayrıca bölmələrdə təqdim olunmuşdur. Bütün bunlar istifadəçilərə müxtəlif mövzularda məlumat axtarışını asanlaşdırır və kitabxana resurslarına sistemli və səmərəli çıxış imkanı yaradır.

REPK-nin fondunun retrospektiv və cari ədəbiyyatı elektron kataloqda şəbəkə daxilində oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Kitabxanada İRBİS-64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi çərçivəsində bir sıra modullar tətbiq olunur ki, bunlar kitabxana xidmətinin daha effektiv, qlobal tələblərə uyğun idarə olunmasına kömək edir. Aşağıda bu modulların siyahısı verilmişdir:

TC IP – Server: sistemin mərkəzi serveri olub, kitabxana informasiya sisteminin əsas əməliyyatlarını idarə edir və bütün verilənlər bazasını saxlayır.

İnzibatçı - AIY: kitabxana inzibatçılarının istifadə etdiyi iş yeri, burada kitabxananın idarəedilməsi, resursların izlənməsi və ümumi fəaliyyətin koordinasiyası həyata keçirilir.

Kataloqizator – AIY: ədəbiyyatın kataloqlaşması və təsvirlərinin aparılması üçün nəzərdə tutulmuş modul. Kataloq işlərinin sürətli və dəqiq həyata keçirilməsini təmin edir.

Oxucu - AIY: oxucuların qeydiyyatı, kitabların verilməsi və digər xidmətlərlə bağlı əməliyyatların həyata keçirildiyi iş yeri.

Web.İRBİS [REPK] – kitabxananın elektron kataloquna internet üzərindən çıxış imkanı verən modul. Bu vasitə ilə oxu-

cular kitabxananın resurslarına hər yerdən asanlıqla daxil ola bilərlər. Bundan əlavə İRBİS-64 avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemi əsasında kitabxanada dövrü mətbuat kartotekası da yaradılmışdır. Bu kartoteka dövrü mətbuat materiallarının sistemli şəkildə qeydiyyatına alınmasını və izlənməsini təmin edir, oxuculara dövrü nəşrlər haqqında məlumatların asan əldə olunmasını mümkün edir. Bu modullar kitabxananın bütün iş proseslərini optimallaşdırır və istifadəçilərə daha yaxşı xidmət göstərilməsinə imkan yaradır. Kitabxanada elektron kataloqun yaradılmasına ilkin olaraq Azərbaycan bölməsindəki kiril və latın qrafikalı cari və köhnə nəşrlərin, qəzet və jurnalların daxil edilməsi ilə başlanmışdır[68]. Bu yanaşma mövcud və tarixi materialların elektron mühitdə sistemli şəkildə qeydiyyatını təmin edərək oxuculara geniş məlumat bazasına asan çıxış imkanı yaratmışdır. Elektron kataloqa bu növ nəşrlərin daxil edilməsi kitabxana fondunun daha geniş və əlçatan olmasını təmin etmiş, xidmətlərin beynəlxalq standartlara uyğun inkişafını sürətləndirmiş, həmçinin bütün nəşrlərin sistemli şəkildə izlənməsi və effektiv idarə olunması imkanını yaratmışdır. Bu sahədə atılan addımlar kitabxanaların avtomatlaşdırılmasına dair daha geniş bir modelin qurulmasında önəmli bir mərhələ təşkil edir[21].

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası (REPK) elektron kataloqun yaradılması ilə əlaqədar olaraq öz fondunu beynəlxalq kitabxanalar tərəfindən tətbiq olunan və dünya miqyasında istifadə olunan Universal Onluq Təsnifat (UOT) cədvəli əsasında yenidən qurmuşdur [112]. Bu yenilik kitabxanadakı resursların daha müasir və sistemli şəkildə təsnif edilməsinə imkan yaratmışdır. UOT kitabxana fondunun müxtəlif sahələr

üzrə qruplaşdırılmasını təmin edən beynəlxalq bir standartdır və resursların daha asan tapılmasına kömək edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2004-cü ilə qədər kitabxananın fondu Kitabxana Biblioqrafiya Təsnifatı (KBT) ilə təsvir olunurdu. Qlobal səviyyədə qəbul edilmiş prinsiplərə əsaslanaraq UOT-un tətbiqi, kitabxananın fəaliyyətini daha müasir və effektiv şəkildə təşkil etməyə imkan vermiş və istifadəçilərin resurslardan daha rahat və sürətli şəkildə faydalanmasını təmin etmişdir. İnformasiyalaşdırma sahəsində Respublika Elmi-Pedaqoji Kitabxanası (REPK) öz oxucu kontingentinə ənənəvi və elektron nəşrlərin daha operativ şəkildə çatdırılması, həmçinin uzaq məsafədən əldə olunmasının təmin edilməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. 2014-cü ildən etibarən kitabxanada kitab və dövri nəşrlərin rəqəmsallaşdırılması və oxuculara elektron informasiya xidmətlərinin təqdim edilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. REPK-nın repk.az veb sahifəsində yaradılmış elektron bölmələr istifadəçilərə ənənəvi və rəqəmsal resurslara asan çıxış və onlayn müraciət imkanını təmin edir.

2.4. Bakı Slavyan Universitetinin Kitabxanası

Bakı Slavyan Universiteti 1946-cı ildən fəaliyyətə başlamışdır. Universitetin kitabxanası təhsil müəssisəsinin inkişafı ilə paralel olaraq fəaliyyətini genişləndirmiş və zamanla zənginləşmişdir[100]. 13 iyun 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə Azərbaycan Pedaqoji Rus Dili və Ədəbiyyatı İnstitutunun bazasında Bakı Slavyan Universiteti yaradılmışdır. Bu dəyişiklik universitetin kitabxanasının strukturunu, xidmət sahələrini və fəaliyyət istiqamətlərini yeni-

dən formalaşdırmışdır. Nəticədə Bakı Slavyan Universiteti Şərq bölgəsində nadir ixtisaslar üzrə peşəkar mütəxəssis hazırlayan nüfuzlu ali təhsil müəssisəsinə çevrilmişdir. Universitetin inkişaf prosesi kitabxana fondunun məzmununa, istifadəçi auditoriyasına və göstərilən xidmətlərin növlərinə də təsir göstərmişdir. Hazırda BSU-nun kitabxanası əsasən slavyan dilləri və ədəbiyyatı, həmçinin humanitar sahəyə dair zəngin nəşrlərlə təchiz olunmuşdur. Cəmi 100 nüsxə kitabla fəaliyyətə başlayan kitabxana bu gün 144 dildə 5 milyondan çox xarici ədəbiyyat və dövrü nəşriyyat nümunəsinə malikdir[100]. Bu qədər böyük bir kolleksiya tələbələrə və tədqiqatçılara müxtəlif sahələrdə dərslilər, elmi məqalələr, jurnallar və digər məlumat resurslarına çıxış imkanı yaradır. Kitabxana tələbələrin və müəllimlərin tədqiqat və tədris ehtiyaclarını təmin etmək üçün bir sıra xidmətlər təklif edir. Bu xidmətlər arasında tədqiqatlara dəstək, kitabların tapılması, bibliografik xidmətlər və elektron resurslara çıxışın genişləndirilməsi yer alır. Kitabxanada 4 şöbə, 2 bölmə və 5 oxu zalı fəaliyyət göstərir:

“Komplektləşdirmə və kitabların elmi-texniki işlənməsi” şöbəsi il ərzində təxminən 6-8 min yeni kitab və digər ədəbiyyat nüsxələrini kitabxanaya daxil edən bir bölmədir. Bu şöbə kitabxanaya daxil olan yeni materialların seçilməsi, əldə edilməsi və işlənməsi prosesinə cavabdehdir.

Daxil olan ədəbiyyat əvvəlcə texniki işləmədən keçirilir. Bu mərhələdə kitab və digər materiallar fiziki baxımdan yoxlanılır, hər hansı zədələnmə və ya nəşr problemi aşkar edilərsə, aradan qaldırılır. Sonra ədəbiyyat sistemli şəkildə hazırlanır ki, bu da kataloqlaşdırma prosesinə keçid üçün vacibdir.

Kataloqlaşdırma kitabxana resurslarının asanlıqla tapılması üçün vacib bir addımdır. Bu mərhələdə hər bir kitab və ya digər materialın detallarını (məsələn, müəllif, başlıq, nəşr ili və s.) qeyd edərək, onları kitabxana kataloquna daxil edirlər. Kataloqlaşdırma, həmçinin resursların müxtəlif axtarış sistemlərində düzgün şəkildə tapılmasını təmin edir. Ümumiyyətlə, "Komplektləşdirmə və kitabların elmi-texniki işlənməsi" şöbəsi kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyatın düzgün şəkildə qəbulunu, işlənməsini və asanlıqla istifadə oluna bilməsi üçün lazımi təşkilati işləri həyata keçirir. Bu proseslər kitabxananın resurslarını daha səmərəli və sistemli şəkildə istifadəçilərə təqdim etməyə imkan verir.

"Məlumat-bibliografya şöbəsi" kitabxananın ən əsas məlumat mənbələrini və bibliografik xidmətləri təmin etmək məqsədilə fəaliyyət göstərir. 2008-ci ilin aprel ayında yaradılan bu şöbə oxucuların müxtəlif mövzular üzrə məlumat ehtiyaclarını qarşılayaraq onlara informasiyanı sürətli və effektiv şəkildə təqdim edir. Bu şöbə xüsusilə ensiklopediyalar, lüğətlər və bibliografik vəsaitlər kimi qiymətli mənbələrdən istifadəni təmin edir, oxucuların bu məlumatlardan rahatlıqla faydalanmasına imkan yaradır. Eyni zamanda kitabxananın fondu yalnız yeni alınan ədəbiyyatla deyil, həm də Azərbaycanın görkəmli ziyalılarının və Bakı Slavyan Universiteti əməkdaşlarının hədiyyə etdiyi şəxsi kitablarla zənginləşir. Bu şəxsi kitablar kitabxanaya daha dəyərli və unikal mənbələr əlavə edir, oxuculara daha geniş və müxtəlif məlumat bazası təqdim edir[116]. Şöbənin fəaliyyəti sayəsində istifadəçilər həm ən yeni ədəbiyyata, həm də xüsusi kolleksiyalara asanlıqla çıxış əldə edirlər.

“Dərsləklər şöbəsi” müxtəlif fənlər üzrə dərsləkləri toplayaraq, onları oxucuların istifadəsinə təqdim edir. Bu şöbə tələbələr və digər istifadəçilər üçün dərsləklərin əldə olunmasını asanlaşdırır, beləliklə onların təhsil prosesini dəstəkləyir.

“Dərsləklər və Azərbaycan ədəbiyyatı” şöbəsi əsasən Azərbaycan dilində olan bədii və elmi ədəbiyyatı təqdim edir. Bu şöbə oxucuları Azərbaycan dilindəki müxtəlif ədəbiyyatla təmin edərək, onların dil və ədəbiyyat sahəsindəki biliklərini artırmağa kömək edir. “Dərsləklər” fondu ümumilikdə 30 min nüsxədən artıq ədəbiyyatla zənginləşdirilmişdir, bunların 22000 nüsxəsi dərsləklərdən ibarətdir. Dərsləklər fondu, xüsusilə rus filologiyası və Roman-German dilləri üzrə ədəbiyyatla zəngin olub, tələbələrin akademik ehtiyaclarını qarşılıyan mühüm tədris resursudur.

“Elmi və bədii ədəbiyyat” şöbəsi müxtəlif elmi mövzular və bədii əsərlər üzrə geniş çeşiddə kitabları oxucuların istifadəsinə təqdim edir. Bu şöbə xüsusilə tələbələrin kurs, magistr işləri, dissertasiya və elmi tədqiqatlar üçün ən çox müraciət etdiyi bölmələrdən biridir. Hər gün təxminən 200-250 oxucuya xidmət göstərən şöbə tələbələrin və digər istifadəçilərin elmi və bədii ədəbiyyat sahəsində ehtiyaclarını qarşılıyır. Şöbədə polyak, çex, ingilis, alman, fransız, bolqar, ukrayna, türk və digər dillərdə ümumilikdə 18800 nüsxə ədəbiyyat mövcuddur. Bu həm yerli, həm də xarici ədəbiyyatın öyrənilməsinə geniş imkanlar yaradır.

Kitabxananın “Jurnal və qəzet” fondu da olduqca zəngindir. Abunə vasitəsilə 60 adda, o cümlədən xarici dillərdə müxtəlif qəzet və jurnallar kitabxanaya daxil olur. Kitabxanada

oxucuların istifadəsinə verilən müxtəlif oxu zalları mövcuddur, hər biri özünəməxsus məqsədlərə xidmət edir:

❖ **Ümumi oxu zalı №1** – Bu zalda lüğət, ensiklopediya və tək nüsxəli ədəbiyyatdan ibarət yardımçı fondlar yerləşir. Burada oxucular ümumi məlumat axtarışlarını apararaq müxtəlif mövzularda informasiya əldə edə bilərlər.

❖ **Müəllimlər üçün olan oxu zalı №2** – Bu zal yalnız müəllim və professor heyətinə xidmət göstərir. Burada tədris və elmi tədqiqat məqsədləri üçün xüsusi resurslar və materiallar mövcuddur.

❖ **Oxu zalı №3** – 2007-ci ilin dekabr ayında yataqxanada yaşayan tələbələrin asudə vaxtını düzgün və səmərəli təşkil etmək məqsədilə fəaliyyətə başlamışdır. Burada 1500 nüsxə rus və Azərbaycan dillərində bədii ədəbiyyat və jurnallar mövcuddur. Bu zal tələbələrin kitab oxumaq və asudə vaxtlarını keçirmək üçün əlverişli mühit yaradır.

❖ **Yunan ədəbiyyatı zalı №4** – Bu zalda yalnız yunan dilində olan ədəbiyyat toplanmışdır və yunanşünaslıq ixtisasında təhsil alan tələbələr üçün nəzərdə tutulmuşdur. Tələbələr öz ixtisaslarına aid materialları burada asanlıqla əldə edə bilərlər.

❖ **Oxu zalı №5** – Bu zalda müxtəlif adda lüğətlər, ensiklopediyalar, jurnalistika, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı, eləcə də tarix fənləri üzrə dərslik və dərs vəsaitləri mövcuddur. Zal Azərbaycan filologiyası və jurnalistika fakültələrinin tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur və onlara müvafiq fənlər üzrə tədris materialları təqdim edir. Zalların hər biri spesifik məqsədlərə xidmət edərək oxucuları müvafiq informasiya və resurslarla təmin edir ki, bu da onların təhsil və elmi fəaliyyətlərinin effektivliyini artırır.

III FƏSİL. ÖZƏL TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ OXUCULARIN İNFORMASIYA TƏMİNATI

3.1. Xəzər Universitetinin Kitabxana - İnformasiya Mərkəzi

1991-ci il martın 18-də Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 41 nömrəli qərarı ilə rəsmi fəaliyyətə başlayan Xəzər Universiteti ötən dövr ərzində təhsil və elmi tədqiqat sahələrində mühüm nailiyyətlər əldə etmişdir. Universitet regionda ilk ingilisdilli özəl ali məktəb kimi xüsusi yer tutur [39]. Universitet yüksək keyfiyyətli təhsil sistemi və beynəlxalq səviyyədə tanınan standartları ilə tələbələrə geniş imkanlar təqdim edir.

Xəzər Universitetinin Kitabxana-İnformasiya Mərkəzinin (KİM) kolleksiyası zəngin resurslardan ibarətdir. Burada müxtəlif sahələri əhatə edən materiallar toplanmışdır. Kolleksiya Azərbaycan dili ilə yanaşı ingilis, Avropa, Şərq dillərində, eləcə də yapon, çin və bir çox digər dillərdə olan informasiya resursları mövcuddur[135].

Mərkəzdə təqdim olunan resurslar, elmi araşdırmalar və tədris fəaliyyəti üçün əhəmiyyətli informasiya mənbəyi rolunu oynayır. Bu materiallar həm ənənəvi çap, həm də rəqəmsal formatda əlçatan olduğuna görə istifadəçilərə müxtəlif ehtiyaclarına uyğun şəkildə sürətli və rahat məlumat əldə etmək imkanı yaradır. Kolleksiyanın müxtəlif dillərdə və formatlarda təqdim olunması tələbə və tədqiqatçıların geniş spektrli akademik və elmi tələblərinə cavab verən mühüm məlumat mənbəyi rolunu oynayır[135].

Xəzər Unversitetinin Downtown Kampüs Kitabxanası, Dünya Məktəbi Kitabxanası və Sumqayıt Dünya Məktəbi Kitabxanası kimi üç filialı mövcuddur. Kitabxana İnformasiya Mərkəzi (KİM) geniş və çoxşaxəli kolleksiyası ilə seçilir. Kitabxana kolleksiyası iqtisadiyyat, menecment, mühəndislik, tətbiqi elmlər, təhsil, sosial və siyasi elmlər, beynəlxalq münasibətlər, hüquq, dil, incəsənət, memarlıq, fəlsəfə, ədəbiyyat, tarix, tibb və digər sahələr üzrə zəngin ədəbiyyat fondunu əhatə edir. KİM-in kolleksiyasında sosial və humanitar elmlərdən əlavə texniki və təbiət elmlərinə aid materiallar xüsusi üstünlük təşkil edir.

Kitabxana fondunun təxminən 75%-nin ingilis dilində olması, onun beynəlxalq səviyyədə əhəmiyyətini və dünya standartlarına uyğun resurs təminatını göstərir. Bu, tələbələr və tədqiqatçılar üçün beynəlxalq elmi mühitlə əlaqəni təmin edir və onları daha geniş məlumat mənbələrinə çıxışla təmin edir. Belə bir zəngin və ixtisaslaşmış kolleksiya KİM-in elmi araşdırma və tədris fəaliyyətində vacib və təsirli rol oynadığını sübut edir. Kitabxana həmçinin dünyanın müxtəlif yerlərində nəşr olunan dərslikləri və bir çox tədris materiallarını toplamaqla yanaşı, Xəzər Universitetinin öz nəşriyyatının məhsullarını da kolleksiyasına daxil etmişdir. Məqsəd tələbələrə müasir və keyfiyyətli təhsil materialları təqdim etməkdir.

Kitabxana yalnız Azərbaycanda deyil, həm də regionda ingilisdilli dərsliklər və digər tədris materialları baxımından ən zəngin kitabxanalardan biri hesab olunur. KİM-in kolleksiyası həm universitet daxilində tədris prosesinin, həm də ətraf elmi və akademik mühitdə aparılan tədqiqatların dəstəklənməsi üçün mühüm mənbə rolunu oynayır. Kitabxana qısa müddət

ərzində beynəlxalq münasibətlər, jurnalistika, turizm və hotelçilik, müxtəlif dillərin ədəbiyyatı, tarix və incəsənət sahələri üzrə Ukrayna, Bolqarıstan, Polşa, Çexiya və Yunanıstan dillərində nəşr olunmuş əsərlərlə zənginləşdirilmişdir. Bu nəşrlər artıq kitabxananın oxucularının istifadəsinə verilmişdir. Kitabxananın oxucuları arasında müxtəlif sahələrdə çalışan və təhsil alan şəxslər, o cümlədən elmi tədqiqatlarla məşğul olan aspirant və doktorantlar, biliklərini artırmaq istəyən tələbələr, həmçinin tədrislə məşğul olan professor-müəllim heyəti və müxtəlif mövzularda marağı olan digər oxucular yer alır.

Universitetin tədris və elmi potensialı çox yüksəkdir. Burada 200-dən çox professor-müəllim heyəti fəaliyyət göstərir, onların arasında 40-a yaxın elmlər doktoru və 100-ə yaxın fəlsəfə doktoru mövcuddur. Universitetin tədris proqramları geniş bir akademik spektri əhatə edir və tələbələrə yüksək keyfiyyətli təhsil verir.

Kitabxanada müxtəlif dillərdə, o cümlədən ingilis, fransız, alman, rus, fars, türk, ərəb, yapon, ispan, italyan, çin və digər dillərdə 200 mindən çox sənəd-informasiya resursları toplanmışdır. Bu resurslar müxtəlif elmi və tədris sahələrini əhatə edərək geniş və əhatəli bir məlumat bazası formalaşdırır.

Xəzər Universitetinin Kitabxana-İnformasiya Mərkəzi həmçinin zəngin soraq-məlumat resurslarına malikdir. Bu fonda müxtəlif ölkələrdə nəşr olunmuş materiallar, bir və iki dilli ensiklopediyalar, eləcə də universitetin öz nəşrləri yer alır. Universitetin Kitabxana-İnformasiya Mərkəzi öz fondunu müasir texnologiyaların imkanlarından istifadə edərək DSpace platforması vasitəsilə rəqəmsal formata keçirir və bu materialları geniş auditoriyanın istifadəsinə təqdim edir.

KİM-in kolleksiyası yeni nəşrlərin alınması, hədiyyələr və müxtəlif grant layihələri hesabına daim zənginləşərək, Xəzər Universitetini ölkədə ən böyük özəl ali təhsil müəssisəsi kitabxanasına çevirmişdir. 1999-cu ildən etibarən KİM Azərbaycanda Dünya Bankının, 2005-ci ildən isə Asiya İnkişaf Bankının Regional Depozitar Kitabxanası kimi fəaliyyət göstərir. Bu xüsusi kolleksiya beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq çərçivəsində universitetin nüfuzunu artırmaqla yanaşı, təhsil və elmi tədqiqat sahələrində mühüm rol oynayır[89].

Oxucuların tələbatına uyğun olaraq bu kolleksiyada həm əyani, həm də onlayn formada kitab, dövrü nəşr, video və CD-ROM axtarışı mümkündür. Kitabxana müasir informasiya texnologiyaları vasitəsilə beynəlxalq e-kitablar, e-jurnallar, veb saytlar və məlumat bazalarına onlayn çıxış təmin edir[135]. Bu oxuculara geniş çeşidli məlumatlara asanlıqla və sürətli şəkildə çatmağa imkan verir.

Xəzər Universitetinin Azərbaycan Kitabxana Konsorsiumunda fəal iştirakı sayəsində oxucular EBSCO məlumatlar bazasına daxil olmaq imkanı əldə edirlər. Bu onların beynəlxalq səviyyədə geniş mənbələrə və elmi materiallara girişi üçün əlavə bir imkan yaradır. Kitabxananın elektron kataloqunda çap olunmuş kitablar, jurnallar, multimedia materialları və elektron resursların bibliografik yazıları yerləşdirilmişdir. Bu məlumatlara asan və sürətli giriş təmin edilmişdir. Belə ki, istifadəçilər tələb olunan məlumatları rahatlıqla tapa bilirlər. Kitabxananın bu funksiyaları onun informasiya təminatını daha da gücləndirir və müasir təhsil və elmi araşdırmalar üçün vacib resurs rolunu oynayır.

Tədqiqatçılara kömək məqsədilə Xəzər Universitetinin Kitabxana İnformasiya Mərkəzi (KİM) tərəfindən Elektron Arxiv yaradılmışdır. Bu arxiv universitetin tədqiqatçıları tərəfindən seçilən materiallarla zənginləşdirilir. Arxivdə universitetin və onun əməkdaşlıq etdiyi tədqiqatçıların birgə apardıqları elmi tədqiqat işləri toplanmışdır. Elektron Arxiv universitetin akademik fəaliyyətinə dəstək olmaqla yanaşı, burada toplanan məlumatlar müxtəlif sahələrdə tədqiqat aparən tələbə, tədqiqatçı və digər oxucuların maraqlarına cavab verir. Bu arxiv vasitəsilə istifadəçilər universitetin elmi işlərini və əməkdaşlıq etdiyi mütəxəssislərlə aparılan tədqiqatları asanlıqla əldə edib, öz araşdırmalarına daha geniş məlumat bazası ilə yanaşma imkanı qazanırlar.

3.2. Odlar Yurdu Universitetinin Kitabxanası

Odlar Yurdu Universitetinin kitabxanası 1995-ci ildən fəaliyyət göstərir və bu müddət ərzində davamlı inkişaf edərək Azərbaycanın özəl ali təhsil müəssisələri arasında mühüm elmi-mədəni mərkəzlərdən birinə çevrilmişdir. Kitabxana universitetin tədris strukturlarını tam şəkildə təmin etməklə yanaşı, tələbələrə və müəllimlərə keyfiyyətli elmi və tədris resursları təqdim edir. Onun təşkilati təhsil alanların və elmi heyətin akademik və tədqiqat ehtiyaclarını qarşılayacaq şəkildə həyata keçirilir. Kitabxananın əsas məqsədi tədrisi zənginləşdirmək və elmi tədqiqatları dəstəkləməkdir. Odlar Yurdu Universiteti kitabxanası tədris və tədqiqatlar üçün geniş resurslara malikdir[105; 137]. Kitabxananın fondu əsasən yerli nəşrlərlə komp-

lektləşdirilir və universitetin müxtəlif fakültələrinin təhsil ehtiyaclarını ödəməyə yönəlmişdir.

ABŞ, MDB, Türkiyə və Şimali Kipr kimi ölkələrlə həyata keçirilən kitab mübadiləsi nəticəsində kitabxana 1000 adda 5000-dən artıq nüsxə ingilis və alman dilində xarici ədəbiyyat əldə etmişdir[105]. Bu beynəlxalq mübadilə kitabxananın resurslarını daha da zənginləşdirərək oxuculara müxtəlif tədris və elmi materiallara çıxış imkanı yaradır.

Kitabxananın elmi-tədris fondunda 146000-dən artıq informasiya resursu mövcuddur, onlardan 20000 nüsxəsi xarici dillərdədir[105]. Fond dərsliklər, ictimai-siyasi, elmi, bədii və xarici ədəbiyyat, həmçinin müxtəlif dövri nəşrləri əhatə edir. Son illər 205 adda 1800 yeni kitab daxil olmuş və bu materiallar elektron kataloqa əlavə edilmişdir. Bu yenilik oxuculara məlumatları sərbəst şəkildə əldə etmək imkanı yaradır və onların informasiya axtarışını daha da asanlaşdırır. Tələbələrin sorğularını nəzərə alaraq universitetin müxtəlif kafedralarından ixtisaslar üzrə çap şəklində mühazirələr və disklər kitabxananın müvafiq şöbələrində yerləşdirilmişdir. Bu da tələbələrə tədris materiallarına asan və sürətli çıxış imkanı verir.

Kitabxanada eyni anda 300 nəfəri qəbul edə bilən geniş oxu zalı fəaliyyət göstərir. Gündəlik olaraq bu məkandan orta hesabla 180–200 nəfər faydalanır ki, bu da tədris ili ərzində ümumilikdə təxminən 36000 istifadəçi deməkdir[105]. Bu göstəricilər kitabxananın tədris və elmi fəaliyyət sahəsində mühüm yer tutduğunu və istifadəçilərin informasiya tələbatını yüksək səviyyədə qarşılıdığını nümayiş etdirir. Bundan əlavə, 2003-cü ildən universitetdə fəaliyyət göstərən

elektron kitabxana vasitəsilə kitabxana-informasiya xidmətləri tam avtomatlaşdırılmış şəkildə həyata keçirilmişdir.

Elektron kataloq USE-MARC formatı əsasında tərtib edilmişdir ki, bu da sənədlərin biblioqrafik məlumatlarının kodlaşdırılmasına və dəqiq uçotunun aparılmasına şərait yaradır. Elektron xidmətlər vasitəsilə oxucular daha operativ şəkildə və uzaq məsafədən sürətli xidmət ala bilirlər.

Oxucular öz ixtisaslarına uyğun olaraq elektron kitabxanaya daxil olub mövcud ədəbiyyatla tanış ola və lazım olan resurslardan istifadə etmək imkanı əldə edirlər. Kitabxana müəssir informasiya texnologiyaları ilə təchiz olunub, istifadəçilərin məlumatlara sürətli və rahat çıxışını təmin edir, ölkə ilə dünya miqyasında aparıcı kitabxanalarla fəal əməkdaşlıq edir. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası, Bakı Dövlət Universiteti, İqtisad Universiteti, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası və Dillər Universitetinin kitabxanalarının elektron kataloqları bu kitabxanalarla əməkdaşlıq edir və istifadəçilərə onların elektron kataloqlarından çıxış imkanı verir.

Bu imkanlar istifadəçilərə geniş informasiya mənbələrinə rahat şəkildə çıxış imkanı yaradır və xüsusilə müəllimlərin elmi tədqiqatlarını daha yüksək səviyyədə aparmalarına şərait yaradır. Eyni zamanda universitetin rəsmi saytında 21 Rusiya və 55 MDB ölkəsinin kitabxanalarının kataloqları, eləcə də müxtəlif dövrü nəşrlərlə bağlı məlumatlar təqdim olunmuşdur [105].

Kitabxanada fəaliyyət göstərən Heydər Əliyev İrsinin Tədqiqat Mərkəzi oxucuların siyasi biliklərinin artırılması və Ümummilli Lider Heydər Əliyevin zəngin irsinin öyrənilməsi məqsədi ilə fəaliyyət göstərir[109]. Bu mərkəzdə Heydər Əli-

yev in 21 dilə tərcümə olunmuş elmi əsərləri və məqalələri elektron kitabxanada toplanmışdır ki, bu da həm yerli, həm də beynəlxalq oxuculara onun irsini dərinlən öyrənmək imkanı yaradır. Elektron kitabxana oxuculara tək cə Heydər Əliyev irsi ilə bağı geniş informasiya təqdim etmir, eyni zamanda ölkədə və dünyada baş verən son siyasi və sosial prosesləri izləməyə də şərait yaradır.

Mərkəz siyasi təhlil və ictimai fikir sahələrinə maraq göstərən tələbələr, tədqiqatçılar və digər istifadəçilər üçün tarixi prosesləri araşdırmaq və müasir hadisələr barədə dolğun məlumat əldə etmək imkanı yaradan dəyərli bir platforma rolunu oynayır. Kitabxananın 2 mindən artıq daimi oxucusu vardır, bunlardan 1500 nəfəri universitetin professor-müəllim heyəti və tələbələrdir. Odlar Yurdu Universitetinin kitabxanası müasir və inteqrasiya olunmuş informasiya xidmətləri vasitəsilə təhsil mühitinin həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə inkişafına və güclənməsinə real töhfə verir.

3.3. Azərbaycan Diplomatıya Akademiyasının Kitabxanası

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı ilə 1 fevral 2013-cü ildə İnformasiya Texnologiyaları Universiteti və Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Diplomatik Akademiyasının bazasında yaradılan "ADA" Universiteti 13 yanvar 2014-cü ildə fəaliyyətə başlamışdır. Universitetin tərkibində fəaliyyət göstərən kitabxana oxucuların informasiya tələblərini yerinə yetirir. Hazırda ADA Universi-

tetinin Kitabxanasında 10 nəfərlik heyət çalışır və bu heyət dörd əsas funksional şöbə üzrə fəaliyyət göstərir[70].

Kitabxanada tətbiq olunan Millennium Avtomatlaşdırma Sistemi xidmət və iş proseslərini rəqəmsallaşdırmaqla yanaşı, şöbələr arasında əlaqə və koordinasiyanı vahid platforma üzərindən təmin edir. Bu sistem kitabxana proseslərini və şöbələrarası əlaqəni vahid şəkildə avtomatlaşdırır, əsas funksiyaları optimallaşdırır və statistik təhlil zamanı vaxt və əmək sərfini azaldır[135].

Müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş ADA Universiteti Kitabxanası isə oxucu xidmətlərinin keyfiyyətini artırır. Kitabxanada istifadə olunan texniki avadanlıqlara özünəxidmət kitab verilişi cihazları (tələbə, müəllim və əməkdaş kartları vasitəsilə kitabların və digər informasiya daşıyıcılarının avtomatik qeydiyyatı və qaytarılması üçün), onlayn kataloq üzrə axtarış aparmaq məqsədilə elektron axtarış kioskları (Innova searching kiosks), çap, surətçixarma və skan etmə avadanlıqları (yalnız müəyyən məbləğdə balansa malik kartla istifadə olunur), qrup məşğələ otaqlarında quraşdırılmış ağıllı lövhələr (Smart Board), interaktiv reklam lövhəsi (Monolith), internetə birbaşa çıxış imkanı verən masaüstü kompüterlər (iMac), 3M təhlükəsizlik qapıları və digər müasir texniki vasitələr daxildir. Kitabxanada 2785 daxili istifadəçiyə (müəllim, tələbə və işçi heyəti) və 84 kənar istifadəçiyə xidmət göstərilir. Kitabxana fondunda 45000-ə yaxın kitab və informasiya daşıyıcısı qorunur, yüz minlərlə elektron kitaba isə sərbəst çıxış imkanı mövcuddur.

Azərbaycan Diplomatıya Akademiyasının Kitabxanası “Peşəkar xidmət və istifadəçi məmnuniyyəti” ilə bağlı sorğu

aparmışdır. Aparılmış sosioloji sorğuların nəticələrinə görə respondentlərin 85%-i xidməti “çox yüksək”, 15%-i isə “yaxşı” kimi qiymətləndirmişdir.

Sosioloji sorğular göstərir ki, kitabxana əməkdaşları istifadəçilərə peşəkar, mehriban və ədalətli münasibət göstərir, sualları dəqiq cavablandırır və sorğulara diqqətlə yanaşırlar. Kitabxana ehtiyatlarının uyğunluğu respondentlərin 50%-dən çoxu tərəfindən yüksək, 35%-i tərəfindən yaxşı, 15%-i tərəfindən isə orta səviyyədə qiymətləndirmişdir.

Aparılmış sorğulara əsasən, istifadəçilərin ən çox ehtiyac duyduğu xidmətlər aşağıdakı ardıcılıqla müəyyən edilmişdir:

- İnternetdən istifadə;
- Fərdi çalışma sahələri;
- Qrup məşğələ otaqları;
- Kitab və digər materialların verilməsi;
- Texniki dəstək (kompüter, printer və s.);
- Elektron resurslara dair təlimlər;
- Tədqiqat prosesində kitabxanaçı dəstəyi;
- Çap formatlı qəzet və jurnallara çıxış.

Onlayn kataloq üzrə axtarış rəf üzrə axtarışdan üstün tutulur. Ən çox istifadə edilən üsul isə açar sözlə axtarışdır. İstifadəçilər adətən bu axtarışları evdən həyata keçirirlər. Sorğuların nəticələrinə əsasən, istifadəçilərin əksəriyyəti kitabxananın veb-saytından mütəmadi istifadə edir, abunə olduqları məlumat bazalarına tez-tez müraciət edir və EBL ilə Ebrary platformalarını yüksək səviyyədə dəyərləndirirlər[57].

Elektron Verilənlər Bazaları və Axtarış İmkanları ilə Kitabxana ümumilikdə 64 verilənlər bazasına çıxış təmin edir: 42-si ümumaçıq, 22-si isə ödənişlidir (bunlardan EBL və Ebrary yalnız elektron kitab xidmətini göstərir). Ödənişli bazalara kampus daxilində məhdudiyətsiz, kampus xaricində isə universitetin və AR Xarici İşlər Nazirliyinin əməkdaşları üçün xüsusi qeydiyyatla giriş mümkündür. İstifadəçilər onlayn kataloqda açar sözlə axtarışı üstün tutur və axtarışların əksəriyyəti ni evdən həyata keçirir.

Kitabxana AKİS vasitəsilə daxili iş proseslərini və şöbələrarası əlaqəni vahid, mərkəzləşdirilmiş platforma üzərindən səmərəli və avtomatlaşdırılmış şəkildə idarə etməyə şərait yaradır. Bu sistem vasitəsilə komplektləşdirmə, kataloqlaşdırma, material dövriyyəsi, elektron mənbələrin idarə olunması kimi əsas funksiyalar daha səmərəli şəkildə həyata keçirilir və statistik məlumatların təhlili zamanı həm vaxt, həm də əmək resurslarına qənaət olunur.

Elektron Resurslardan İstifadə üzrə Təlimlərdə respondentlərin 80%-i elektron resurslara dair kitabxana məşğələlərində iştirak etdiyini, onların 90%-i isə bu təlimləri təkrar keçmək arzusunda olduğunu bildirmişdir.

ADA Universitetinin Kitabxanasında fəaliyyət göstərən “Tədqiqat və Təlimat Xidmətləri” bölməsi Azərbaycanda ilk dəfə olaraq, dünya kitabxanaçılıq təcrübəsində isə ötən əsrin 90-cı illərindən tətbiq olunmağa başlayan “İnformasiya Mədəniyyəti” təlim kursunu müxtəlif təhsil proqramlarına uyğunlaşdıraraq həyata keçirir. Oxucuların informasiya təminatının səviyyəsini yüksəltmək məqsədilə kitabxana mütəmadi olaraq sorğular aparır. Bu sorğulardan birində iştirak edən respon-

dentlərin kompüter avadanlıqlarından istifadə ilə bağlı cavabları aşağıdakı kimidir:

- ❖ Kompüter avadanlığından istifadə: 64% (əvvəl bu göstərici 25% idi);
- ❖ Printer avadanlığının saz olması: 31% (əvvəl 29% idi);
- ❖ Qrup məşğələ otaqlarının tələblərə cavab verməsi: 49% (əvvəl 34% idi);
- ❖ Yeni xidmətlər və kolleksiyalarla bağlı məlumatlandırma: 49% (əvvəl 34% idi);
- ❖ İşləmə vaxtının tələbata cavab verməsi: 61% (əvvəl 25% idi);
- ❖ Çalışma zonasının yetərli olması: 53% (əvvəl 30% idi).

Kitabxana-informasiya xidmətinin təkmilləşdirilməsi, müsbət istifadəçi rəyləri və kitabxanaçılarla bağlı yüksək qiymətləndirmələr, işçi personalın motivasiyasını artırır və peşəkar fəaliyyətin inkişafına şərait yaradır. ADA Universiteti Kitabxanası nümunəsində aparılan təhlillər göstərir ki, ənənəvi və rəqəmsal xidmətlər paralel şəkildə inkişaf edərək bir-birini uğurla tamamlayır[40]. Əsas hədəf isə kitabxana-informasiya xidmətlərini daim təkmilləşdirmək, beynəlxalq təcrübəyə inteqrasiya olunmaq və qlobal trendlərlə ayaqlaşmaqdır. Qarşıda duran əsas məqsəd kitabxana-informasiya xidmətini daha da təkmilləşdirmək, dünya təcrübəsindən yararlanmaq və onunla bərabər irəliləməkdir.

IV FƏSİL. MƏKTƏB KİTABXANALARINDA İNFORMASIYA XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİ

4.1. Ümumtəhsil kitabxanalarında oxuculara xidmət işi

Dünyada ilk məktəblərin yaranmağa başladığı dövrdə, xüsusilə Mesopotamiya bölgəsində yerləşən Şumerlərdə məktəblərlə yanaşı, kitabxanalar da mövcud olmuşdur.

Şumerlər bilik və təhsilin inkişafında mühüm rol oynamış, yazı və kitabların əhəmiyyətini dərk edərək, məktəbləri və kitabxanaları bir-biri ilə sıx əlaqədə qurmuşlar. Şumerlərdə məktəblər "edib-balar" adlanırdı, bu da tərcümədə "kitab evi" və ya "kitablər evi" deməkdir. Bu ad məktəbin və kitabxananın birgə fəaliyyət göstərdiyini, eyni zamanda kitabların saxlanıldığı, öyrənilməsi və təhsil verildiyi bir mərkəz olduğunu göstərir. Bu dövrdə məktəblər əsasən dini və idarəçiliklə bağlı biliklərin öyrədildiyi yerlər idi, həmin biliklər daş və gil lövhələrdə yazılaraq kitabxanalarda saxlanırdı.

Şumerlər təxminən eramızdan əvvəl IV minillikdə Mesopotamiyada inkişaf etmiş sivilizasiya quraraq mixi yazı sistemini kəşf edən ilk xalqlardan biri olmuşdur. Onlar yazı vasitəsilə bilik və məlumatın nəsildən-nəslə ötürülməsinin əsasını qoymuş, yazılı mədəniyyətin təməlini yaratmışlar. Şumerlər yalnız təhsilin əhəmiyyətini vurğulamaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda kitabxanaların rolunu müəyyən edərək ilk kitabxana-təhsil mərkəzlərini yaratmışlar. Bu mərkəzlər biliklərin qorunması, saxlanması və yayılması üçün mühüm məkan olmuşdur. Beləliklə, Şumerlər bilikləri yazılı şəkildə saxlayaraq həm təhsilə, həm də kitabxanaların formalaşmasına əvəzsiz

töhfə vermişlər. Bu irs həm tarix, həm də mədəniyyət baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir, çünki Şumerlərin qoyduğu təməl, sonrakı sivilizasiyaların bilik və təhsil sistemlərinin inkişafına yol açmışdır.

Dahi şairlər, yazıçılar və filosoflar bu kitabxanalardan bəhrələnmiş, öz dünyagörüşlərini zənginləşdirərək dövrün mənəvi və intellektual irsini yaradıcılıqlarında əks etdirmişlər. Bu kitabxanalar yalnız bilik mənbəyi olmaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda hər bir dövrün mədəni və ideoloji inkişafının təməl daşları kimi xidmət etmişdir. O dövrün ən böyük filosoflarından biri olan Frensis Bekon isə kitabların əhəmiyyətini çox gözəl ifadə etmişdir. Onun dediyi kimi, “Kitablar zamanın dalğaları ilə səyahət edən və nəsildən-nəslə öz qiymətli yükünü ehtiyatla aparən fikir gəmiləridir”[109]. Bu dərin fikir kitabların və məlumatın nəsildən-nəslə ötürülməsinin nə qədər vacib olduğunu vurğulayır. Kitablar keçmişin təcrübələrini və biliklərini gələcəyə daşıyan zamanın "gəmiləri" kimi fəaliyyət göstərir, bu da onların cəmiyyətin inkişafındakı rolunu önə çıxarır. Kitabxanalar isə bu dəyərli məlumatın qorunub saxlanması, nəsillər arasında mübadiləsi və gələcək nəsillərə çatdırılması baxımından əvəzsizdir.

Azərbaycanda lap qədim dövrlərdən başlayaraq zəmanəmizə qədər dini, dünyəvi və ali məktəblərin yanında təhsil kitabxanaları təşkil edilmiş və onların inkişafına xüsusi qayğı göstərilmişdir[75]. Bu kitabxanalar yalnız təhsil və bilik mübadiləsi üçün bir mərkəz deyil, həm də insanın intellektual inkişafını stimullaşdıran əvəzsiz resurslar olmuşdur.

1920-ci illər Azərbaycanda məktəb kitabxanalarının formalaşmasında mühüm bir mərhələ təşkil etmişdir. Bu dövr

təhsil sisteminin yenidən qurulması və modernləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq məktəb şəbəkəsinin genişləndirilməsi və təhsil müəssisələrində kitabxanaların yaradılması sahəsində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının rəhbərliyi altında həyata keçirilən bu islahatlar təhsil sahəsində köklü dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

1920-ci illərdə məktəblərin tədris resursları ilə təmin edilməsi, şagirdlərin kitabla təmasını artırmaq və onların təhsilini daha keyfiyyətli etmək məqsədi daşıyırdı. Bu məqsədlə məktəblərdə kitabxanaların təşkil edilməsi, gənc nəslin təhsil almasına və inkişafına dəstək verən əsas faktorlardan biri olmuşdur. Həmin dövrdə məktəblərdə kitabxanaların fəaliyyətə başlaması və onların tədris materiallarının toplanması məsələsi diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu həm də gənc nəslin tərbiyəsi, intellektual inkişafı və mütaliə vərdislərinin formalaşması baxımından mühüm bir addım olmuşdur.

Ümumiyyətlə, 1920-ci illərdə həyata keçirilən islahatlar nəticəsində məktəb kitabxanalarının rolu yalnız şagirdləri kitablarla təmin etməklə məhdudlaşmamış, eyni zamanda onların təhsilinə və intellektual inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir[96]. Bu dövr Azərbaycan təhsilində kitabxanaların əhəmiyyətinin artdığı, təhsil sisteminin modernləşdirilməsi və məzmun baxımından zənginləşdirilməsi istiqamətində atılmış mühüm addım kimi xarakterizə olunur.

Azərbaycanda 1920-ci ildə 976 məktəb fəaliyyət göstərirdi. 1922-ci ildə onun sayı 1215-ə, ölkənin sənayeləşdirilməsi dövründə 1930-cu ildə 2067-yə çatmışdır[31]. Bu inkişaf dövründə məktəblərin sayının artması ilə paralel olaraq təhsil müəssisələrinin kitabxana fondu da zənginləşməyə başlamışdır.

Bu illərdə məktəb kitabxanaları təhsilin əhəmiyyətli bir hissəsinə çevrilərək şagirdlərin təhsil prosesində kitabların və digər məlumat resurslarının istifadəsini təmin etmişdir.

Bu dövrdə Azərbaycan təhsilində məktəb kitabxanalarının əhəmiyyətinin artdığı, tədrisin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və yeni nəşrlərin məktəb kitabxanalarına daxil olması ilə bağlı irəliləyişlərin baş verdiyi bir mərhələ olmuşdur. Bu dövrdə kitabxanaların mədəni rolu daha da artmış, onlar şagirdlərin tədris prosesində daha fəal və geniş şəkildə iştirak etməklə ümumilikdə təhsil sisteminin inkişafına mühüm töhfələr vermişlər. Kitabxanaların fəaliyyəti eyni zamanda cəmiyyətin intellektual potensialının yüksəldilməsində də əhəmiyyətli rol oynamışdır.

1937-ci ildə Azərbaycan SSR XKS “Məktəb kitabxana şəbəkəsinin inkişafını təmin etmək və onların kitab təchizatını yaxşılaşdırmaq” məqsədilə mühüm qərar qəbul etmişdir [19, s.124]. Bu qərar ölkədə məktəb kitabxanalarının təşkili sahəsində mühüm irəliləyişlərə səbəb olmuş və onların inkişafında əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. Qərarın icrası nəticəsində məktəb kitabxanalarının sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmış, yeni kitabxanalar açılmış və mövcud kitabxanaların fondu müasir və müxtəlif mövzuları əhatə edən ədəbiyyatlarla zənginləşdirilmişdir. Həyata keçirilən bu tədbirlər məktəb kitabxanalarının təhsil sistemindəki funksiyalarını genişləndirmiş, şagirdlərin elmi mənbələrə çıxış imkanlarını artırmış və onların tədqiqat bacarıqlarının formalaşmasına şərait yaratmışdır.

Nəticə etibarilə, məktəb kitabxanalarının yaradılması ilə bağlı qəbul olunan bu qərar ölkədə təhsilin səviyyəsinin yüksəldilməsi və gənc nəslin biliklərlə təmin olunması istiqamətində mühüm bir mərhələ olmuşdur. Qərara əsasən, məktəb ki-

tabxanalarının yeni ədəbiyyatla ardıcıl olaraq təchiz edilməsi və bu prosesin mərkəzləşdirilmiş qaydada həyata keçirilməsi «Azərkitab» təşkilatına həvalə edilmişdir.

Məktəb kitabxanalarına dəstək məqsədilə 43 rayon kitabxanasına 232400 manat, Bakı məktəb kitabxanalarına isə 147100 manat dəyərində kitab göndərilmişdir. Bu tədbirlər kitabxanaların inkişafı və təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün mühüm rol oynamışdır.

1938-ci ildə məktəb kitabxanalarının təminatı üçün 3 milyon manat ayrılmışdır. Artıq ilin sonunda ölkə üzrə 1628 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərmişdir. Bu kitabxanaların ümumi fondu 85500 kitabdan ibarət idi[138].

Dövlətin məktəb kitabxanaları ilə bağlı qəbul etdiyi qərara əsasən, yeni məktəb kitabxanalarının yaradılması və onların müvafiq ədəbiyyatla təmin edilməsi istiqamətində təkcə Bakıda və digər iri şəhərlərdə deyil, respublikanın kənd rayonlarında da əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Bu tədbirlər nəticəsində kənd məktəblərində də zəngin kitab fondlarının formalaşdırılmasına başlanmış və şagirdlər təhsil üçün zəruri olan ədəbiyyatla təmin edilmişdir.

Görülən tədbirlər və həyata keçirilən islahatlar nəticəsində 1940-cı ildə Azərbaycanda 1.387321 nüsxə kitab fonduna malik 2480 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Məktəb kitabxanaları təhsil sisteminin vacib hissəsinə çevrilərək şagirdlərin bilik əldə etməsi, intellektual və mədəni inkişafında mühüm rol oynamışdır. Onlar zəngin informasiya resursları təqdim etməklə şagirdlərin təlim-tərbiyə prosesinə müsbət təsir göstərmiş və gələcək nəsillərin intellektual inkişafına mühüm töhfə vermişdir[67].

1941–1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsi məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinə ciddi təsir göstərmiş, nəticədə onların sayı dörd dəfədən çox azalmış və 1944-cü ildə cəmi 541 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərmişdir[19]. Müharibə nəticəsində fəaliyyətini dayandırmış kitabxanaların bərpası məqsədilə 1944-cü ildə Bakı şəhərində məktəb və uşaq kitabxanaları işçilərinin müşavirəsi keçirilmişdir. Müşavirənin nəticəsi olaraq kitabxanaların bərpası və uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkili üzrə tədbirlər həyata keçirilmiş, bu isə onların təhsil sahəsində fəaliyyətinin yenidən güclənməsinə şərait yaratmışdır.

Artıq 1946-cı ildə Azərbaycanda 1580 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. 1950-ci illərdə isə məktəb kitabxanalarının inkişafı sahəsində mühüm addımlar atılmışdır. Azərbaycan SSR Maarif Nazirliyi tərəfindən yeddiillik və orta ümumtəhsil məktəblərinin nəzdində kitabxanaların təşkilinin təmin edilməsi məqsədilə xüsusi sərəncam verilmişdir. Həmin sərəncamın icrası nəticəsində kitabxanası olmayan məktəblərdə yeni kitabxanalar açılmağa başlanmışdır. Bu tədbirlər nəticəsində məktəb kitabxanalarının sayı və fəaliyyət miqyası əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Kitabxanaların genişləndirilməsi şagirdlər üçün təhsil və informasiya resurslarına çıxış imkanlarını yaxşılaşdırmış, bütövlükdə təhsil sisteminin inkişafına mühüm töhfə vermişdir. Bu dövrdə məktəb kitabxanalarının möhkəmləndirilməsi mədəniyyətin və biliklərin yayılmasına xidmət edən mühüm addım olmuşdur.

1958-ci ildə Azərbaycanda 277 min kitab fonduna malik 2657 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Məktəb kitabxanalarının inkişafı pedaqoji ictimaiyyətin daim diqqət mərkəzində olmuş və ümumi mədəni tərəqqi ilə paralel şəkildə tək-

milləşdirilmişdir. 1920-ci illərdən etibarən bu kitabxanalar kəmiyyət və keyfiyyət baxımından davamlı inkişaf edərək təhsil sistemində mühüm yer tutmuşdur.

Məktəb kitabxanaları sadəcə informasiya məkanı olmaqdan çıxaraq məktəbin "bir nömrəli laboratoriyası"na çevrilmişdir. Şagirdlərin təhsil proqramlarını mənimsəməsində, vətəndaşlıq və vətənpərvərlik dəyərlərinin formalaşmasında fəal rol oynayan kitabxanalar müasir texnologiyalarla zənginləşdirilərək interaktiv tədris metodlarının tətbiq olunduğu mərkəzlərə çevrilmişdir. Məqsəd şagirdlərin tənqidi düşünmə, yaradıcılıq və elmi araşdırma bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Milli dəyərləri və vətən sevgisini aşılaman resurslarla zəngin kitabxanalar təhsil prosesinin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir.

1960-cı ildə Azərbaycanda 3143 kitabxana və 4,8 milyon informasiya resursu mövcud idi. 1986-cı ildə isə kitabxanaların sayı 4423-ə, kitab fondu isə 34,6 milyon nüsxəyə çatmışdır. Bu dövrdə kitabxanaların sayında 1280, kitab fondunda isə 29,8 milyon nüsxə artım olmuşdur. Bu göstəricilər respublikada təhsilin, kitab nəşriyyatının və ümumi mədəni həyatın inkişaf səviyyəsini əks etdirir və xalqın maariflənməsi, eləcə də təhsil sahəsində irəliləyişə mühüm töhfə vermişdir.

Məktəb kitabxanaları isə yalnız dərs vəsaitlərinin təqdimatı ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda şagirdlərin dünyagörüşünü və yaradıcılığını inkişaf etdirən dərnəklər, ucadan oxu tədbirləri, bədii qiraət gecələri, kitab müzakirələri, tematik sərgilər və oxucu konfransları kimi müxtəlif mədəni-maarifləndirici fəaliyyətlərin təşkil olunduğu məkan rolunu oynayır. Məktəb kitabxanalarının fəaliyyəti pedaqoji kollektivin rəhbərliyi və dəs-

təyi ilə həyata keçirildiyi üçün daha səmərəli və məqsədyönlü olur[69].

Bu dövrdə maarifçilik işinə, bədii və elmi ədəbiyyatın nəşrinə xüsusi diqqət yetirilmiş, kitablar cəmiyyətin intellektual tələbatını qarşılayır və müxtəlif yaş qruplarının maraqlarına uyğun olaraq çap edilmişdir. Kitabxanalar artıq yalnız kitabların saxlanması ilə kifayətlənməyərək gənclərin və geniş cəmiyyət kütlələrinin maariflənməsi üçün mühüm mərkəzlərə çevrilmişdir. Bununla yanaşı, məktəb kitabxanalarının fəaliyyətində bir sıra nöqsanlar mövcud olmuş və bəzi problemlər hələ tam həll edilməmişdir. Respublikanın bir çox məktəbində, xüsusilə kənd ibtidai məktəblərinin əksəriyyətində kitabxanalar təşkil edilməmişdir. Ucqar kənd yerlərində vəziyyət digər məktəb kitabxanaları ilə müqayisədə qənaətbəxş deyildir. Bu sahədə mövcud çatışmazlıqlar əsasən kitabxanaların texniki imkanlarının yeni təhsil standartlarına, məktəb proqramlarının tələblərinə və pedaqoji kollektivin ehtiyaclarına cavab verməməsi ilə bağlı idi.

Kitabxanaların maddi-texniki bazasının zəif olması, həm ənənəvi, həm də rəqəmsal informasiya resurslarının və müasir ədəbiyyatların kitabxanalara davamlı şəkildə daxil olmaması ciddi problemlər yaradırdı. Bundan əlavə, ixtisaslı kadr çatışmazlığı kitabxana işinin keyfiyyətini aşağı salır və onun effektiv fəaliyyətinə mane olurdu. Bəzən kitabxana işinə ixtisas təhsili olmayan və kitabxana işi haqqında kifayət qədər anlayışı olmayan şəxslər təyin edilirdi. Bu hal kitabxanaların fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir və şagirdlərin inkişafına lazımı səviyyədə töhfə verməsini əngəlləyirdi. Maliyyə çatışmazlığı səbəbindən kitabxanaların lazımı ədəbiyyatla təmin olunması çətin-

liklə həyata keçirilirdi. Nəticədə mövcud kitabxanaların fondları yetərli səviyyədə formalaşmır və şagirdlər təhsil prosesində lazım olan müasir və müxtəlif mövzularda kitablardan məhrum qalırdılar[127]. Bir çox kitabxana yalnız formal şəkildə fəaliyyət göstərir və onların təklif etdiyi xidmətlər tələb olunan səviyyəyə uyğun gəlmirdi[83]. Beləliklə, kitabxanaların inkişafında müəyyən irəliləyişlərə nail olunsa da, onların tam funksional və effektiv fəaliyyət göstərməsi üçün hələ də sistemli və əsaslı dəyişikliklərə ehtiyac var idi.

1988-ci ildə ölkəmizə qarşı başlayan erməni təcavüzü və onun nəticəsində torpaqlarımızın 20%-nin işğal olunması, bir milyondan artıq insanın doğma yurdlarından çıxması respublikamızın iqtisadiyyatı və mədəniyyəti üçün böyük itkilərə səbəb olmuşdur. İşğal altında qalan ərazilərdə yerləşən 616 ümumtəhsil məktəbi, 11 texniki-peşə məktəbi, 3 orta ixtisas məktəbi, bir ali məktəb, 2 ali məktəb filialı, eləcə də bu təhsil ocaqlarına aid kitabxanalar vəhşicəsinə dağıdılmış və məhv edilmişdir[75].

İşğal altında qalan ərazilərdə məktəblərin, kitabxanaların, muzeylərin və tarixi abidələrin məhv edilməsi nəticəsində bu bölgələrin intellektual və mədəni həyatı dayanmış, gələcək nəsillərin bu irslə tanış olmaq və onu qorumaq hüququ məhdudlaşdırılmışdır. Azərbaycan xalqının mədəniyyətinə və tarixinə bağlı əşyalar, sənədlər, kitablar və əlyazmalar dağıdılmış, oğurlanaraq xarici ölkələrdə satılmış və ya təhrif edilmiş formada təqdim olunmuşdur. Bu ərazilərdə mədəniyyət ocaqlarının bərpası və mədəni irsin yenidən dirçəldilməsi istiqamətində görülən işlər həmin itkilərin bərpası və milli kimliyin qorunması baxımından vacib addımlar olmuşdur.

Ölkəmiz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində yenidənqurma prosesi başlanmış, bu istiqamətdə genişmiqyaslı islahatlara start verilmişdir. 1992-ci il 7 oktyabr tarixində Azərbaycan Respublikasının Təhsil haqqında Qanunu qəbul edilmişdir. Həmin qanunda məktəb kitabxanalarına təhsilin informasiya təminatının vacib tərkib hissəsi kimi yüksək dəyər verilmiş, kitabxanalar tədris prosesində mühüm rol oynayan qurumlar kimi qiymətləndirilmişdir. Eyni zamanda kitabxana işçiləri pedaqoji işçilər tərkibinə daxil edilmiş və onlara pedaqoji işçi statusu verilmişdir. Bu addım kitabxanaçıların təhsildəki əhəmiyyətini təsdiqlədi və onların rolunu daha da ön plana çıxardı.

Ümumtəhsil məktəbləri əsasən üç mərhələdən ibarət olur:

❖ **İbtidai təhsil** (I-IV siniflər) – Şagirdlərə oxuma, yazma, hesab, ətraf mühit bilikləri və əsas sosial bacarıqlar öyrədilir.

❖ **Ümumi orta təhsil** (V-IX siniflər) – Əsas fənlər daha dərin öyrədilir və şagirdlərin təməl bilikləri formalaşdırılır.

❖ **Tam orta təhsil** (X-XI siniflər) – Şagirdlər ixtisaslaşmaya yönəldilir və ali təhsil almağa hazırlanırlar. Bəzi ölkələrdə tam orta təhsil 12 illik də ola bilər və şagirdlər bu mərhələdə daha spesifik sahələr üzrə bilik qazanırlar.

Ümumtəhsil məktəblərinin kitabxanaları şagirdlərin və müəllimlərin biliklərini artırmaq, araşdırma aparmaq və müəllimlə vərdişlərini inkişaf etdirmək üçün vacib bir tədris resursudur. Kitabxanalar məktəb təhsilinin ayrılmaz hissəsi olub, təhsil prosesinin keyfiyyətini artırmaq məqsədilə müxtəlif çap və rəqəmsal materiallarla təmin olunur. Məktəb kitabxanaları şagirdlərin oxu marağını artırır, araşdırma və tənqidi düşüncə qa-

biliyyətlərinin inkişafına şərait yaradır, tədris prosesinin keyfiyyətini yüksəldir və müasir texnoloji vasitələrlə informasiya əldə etməni daha əlçatan edir.

Doğrudur, 1990-cı illərin əvvəllərində maliyyə çətinlikləri səbəbindən məktəb kitabxanalarına ayrılan vəsaitlər əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdı. Bu azalma xüsusilə təhsil sahəsində resurs çatışmazlığına və məktəb kitabxanalarının zəifləməsinə gətirib çıxarmışdır. Lakin son illərdə bu vəziyyətdə müsbət dəyişikliklər baş vermişdir. Bir çox ölkələrdə təhsil siyasəti yenidən nəzərdən keçirilərək kitabxana və resurs mərkəzlərinin gücləndirilməsi üçün daha çox maliyyə ayrılmağa başlanmışdır. Məktəb kitabxanaları ən yaxşı təcrübələr əsasında yenilənir, rəqəmsal resurslarla zənginləşdirilir və şagirdlər üçün daha cəlbedici məkana çevrilir. Bu irəliləyiş eyni zamanda texnologiya və rəqəmsal tədris vasitələrinin məktəb mühitinə inteqrasiyası ilə sıx bağlıdır. Kitabxanalar artıq yalnız çap olunmuş mənbələrin deyil, həm də rəqəmsal informasiya resurslarının toplandığı mərkəzlər kimi fəaliyyət göstərir ki, bu da həm şagirdlərə, həm də müəllimlərə məlumat əldə etmək üçün daha geniş və rahat imkanlar yaradır[102].

Dünyanın müxtəlif ölkələrində fərqli formalarda fəaliyyət göstərən məktəb kitabxanaları, mahiyyət etibarilə eyni məqsəddə xidmət edirlər: təhsil və təlimin hər kəs üçün əlçatan olmasını əsas tutaraq, bütün istifadəçilərə bərabər və ədalətli yanaşma prinsipinə sadıq qalırlar[103]. Məktəb kitabxanaları tədris prosesini dəstəkləyən mühüm mərkəzlərdir. Onlar məlumat resursları təmin etməklə yanaşı, şagirdlərin təhsili, tərbiyəsi və mütaliə vərdişlərinin inkişafına töhfə verir. Kitabxana mütəxəssisləri şagirdlərin fərdi inkişafını dəstəkləyərək, onlara uy-

ğun ədəbiyyat təqdim edir və tədris prosesində fəal iştiraklarını təmin edirlər[32].

Kitabxanalar biliklərin yayılması, tədrisin dəstəklənməsi və mədəni dəyərlərin qorunmasında mühüm rol oynayır və bu, birbaşa cəmiyyətin tərəqqisinə təkan verir. Məhz bu səbəbdən 1999-cu ildə UNESCO-nun təşəbbüsü ilə oktyabrın 22-si “Beynəlxalq Məktəb Kitabxana Günü” kimi təsis edilmişdir[89]. Bu günün qeyd edilməsi məktəb kitabxanalarının əhəmiyyətini və təhsildəki rolunu qlobal səviyyədə vurğulamaq məqsədini daşıyır.

Beynəlxalq Məktəb Kitabxanaları Assosiasiyasının prezidenti Blanş Vullz bu bayramın yaranmasını elan edərək məktəb kitabxanalarının təhsil və cəmiyyətin inkişafındakı mühüm yerini vurğulamışdır. 2005-ci ildə isə həmin Assosiasiyanın növbəti prezidenti Piter Çenko bu bayrama rəsmi status verdiyini təsdiqləmiş və Dünya Məktəb Kitabxanaları Günü'nün təhsil və mədəniyyət sahələrindəki əhəmiyyətini daha da artırmışdır[97].

Son illərdə Azərbaycanda ümumtəhsil kitabxanalarının sayında azalma tendensiyası müşahidə edimişdir. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2018-ci ildə ölkədə 2942 kütləvi kitabxana fəaliyyət göstərirdisə, bu rəqəm 2021-ci ildə 2915-ə, 2022-ci ildə isə 2913-ə düşmüşdür.

Məktəb kitabxanalarının qarşısında təlim-tədrisin keyfiyyətini artırmaq üçün bir sıra mühüm vəzifələri durur. Bu vəzifələr həm ənənəvi üsulları, həm də müasir texnologiyalarla bağlı məsələləri əhatə edir:

- Kitabların elektron resurslara köçürülməsi;
- Elektron kataloq və kitabxana yaradılması, online

istifadənin tətbiqi;

✚ Təlim-tədris prosesinə xidmət edən lokal kitabxana şəbəkələrinin qurulması;

✚ Təlim-tərbiyə və elmi tədqiqat prosesinin tədris, elmi və metodiki ədəbiyyat, eləcə də informasiya materialları ilə təmin olunması.

Bu funksiyaların yerinə yetirilməsi məktəb kitabxanalarının tədris prosesində rolunu gücləndirir və ümumilikdə təhsilin səviyyəsinin yüksəlməsinə şərait yaradır [86]. Bu kontekstdə, məktəb kitabxanalarının məktəbin fəaliyyətini dəstəkləməsi və işinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsəduyğundur:

- Müasir təhsil tələblərinə cavab verəcək kitab fondunu zənginləşmək;

- Elektron xidmətlər vasitəsilə onlayn sorğular və informasiya təminatı təqdim edərək axtarışı sadələşdirmək və dərslər prosesini effektivləşdirmək;

- İstifadəçilər üçün fasiləsiz təhsil mühiti yaratmaq, internet zalları təşkil etmək və müasir tədris metodlarını dəstəkləmək;

- Tədbirlər, müzakirələr və viktorinalarla şagird və müəllimlərin aktivliyini artırmaq;

- Oxu zalları və kitabxana saytlarında test bankları, interaktiv materiallar, plakatlar və fotoşəkillərə asan çıxışı təmin etmək;

- Şagirdlərdə mütaliə vərdişləri formalaşdırmaq, informasiya axtarış metodlarını öyrətmək və müasir təhsil bacarıqlarının inkişafına töhfə vermək;

- Məktəb kitabxanalarının səmərəli fəaliyyətini təmin etmək üçün regionlarda tədris kursları, seminarlar və treninqlər təşkil etmək.

Bu tədbirlər məktəb kitabxanalarının fəaliyyətini müasir tələblərə uyğunlaşdıracaq, təhsil mühitinin inkişafına mühüm töhfə verəcək, həmçinin müəllimlər və şagirdlər üçün daha geniş və keyfiyyətli məlumat əldə etmək imkanları yaradacaqdır. Məktəb kitabxanaları həmçinin müəllimlərlə təcrübə mübadiləsi aparmalı və müasir dövrün tələblərinə uyğun metodlarla informasiya xidməti göstərməlidir.

2014-cü il dekabrın 16-da Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi "Ümumtəhsil məktəbləri şagirdlərinin mütaliə vərdişlərinin təkmilləşdirilməsi və onlarda mütaliə mədəniyyətinin formalaşdırılması ilə bağlı tədbirlər barədə" əmr imzalayaraq, şagirdlərin mütaliəyə olan maraq və ehtiyaclarını maksimum səviyyədə təmin etməyi qarşıya məqsəd qoymuşdur [31, s.55]. Azərbaycan Respublikası ETN-nin müvafiq əmri ilə Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası ümumtəhsil məktəblərinə dəstək məqsədilə "Şagirdlərin mütaliə vərdişlərinin formalaşdırılması. Sınıfədxaric oxu" adlı metodik vəsait hazırlamışdır. Bu vəsait şagirdlərdə mütaliə mədəniyyətinin inkişafına və oxu vərdişlərinin təkmilləşməsinə xidmət edir. Metodik vəsaitdə məktəblilərin yaş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq mütaliə mədəniyyətinin formalaşdırılmasının üç mərhələsi nəzərə alınmışdır. Hər bir mərhələ məktəblilərin yaş qrupuna uyğun olaraq mütaliə vərdişlərinin inkişafına yönəlmişdir. Vəsaitin bölmələri aşağıdakılardır:

 Sınıfədxaric mütaliə vərdişlərinin formalaşdırılmasında ifadəli qiraətin rolu;

- ✚ Kiçik yaşlı məktəblilərin müəliəsinə rəhbərlik;
- ✚ Orta yaşlı məktəblilərin müəliəsinə rəhbərlik.

Hər bir bölmədə həmin yaş qruplarının müəliyə olan yanaşması və ehtiyacları nəzərə alınaraq müəliə qaydaları ilə bağlı tövsiyələr verilmişdir. Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənlərinin proqramları ilə paralel olaraq sinifdən xaric oxu materialları daxil edilmişdir ki, bu da şagirdlərin ümumtəhsil səviyyəsinin artırılmasına xidmət edir.

Məktəb kitabxanaçıları müasir texnologiyalara uyğunlaşmalı, rəqəmsal resursları idarə etməyi və şagirdləri virtual mənbələrə yönəltməyi bacarmalıdır. Onlar müəliə vərdişlərini inkişaf etdirmək, məlumatın dəyərini anlamaq və kritik düşünmə qabiliyyəti qazandırmaq üçün effektiv metodlardan istifadə etməlidirlər. Yalnız belə bir yanaşma ilə məktəb kitabxanaları XXI əsrdə təhsil mühitinin ayrılmaz hissəsi ola bilər.

Azad edilmiş ərazilərdə aparılan yenidənqurma işlərində məktəb kitabxanalarının yaradılması mühüm rol oynayır. Yeni məktəb və kitabxanaların yaradılması təhsilin keyfiyyətini artırır, mədəni inkişafı dəstəkləyir və bölgələrin sosial-iqtisadi inkişafına töhfə verir. Bu, həm gənc nəslin təhsilinə, həm də yerli icmaların dirçəlməsinə mühüm təsir göstərir.

4.2. Peşə məktəblərində kitabxana xidmətinin təşkili

Azərbaycanda peşə təhsili müxtəlif sahələr üzrə ixtisaslı kadrların hazırlanmasını təmin edən mühüm təhsil pilləsidir. Bu təhsil növü tələbələrə peşə və texniki biliklər, bacarıqlar və səriştələr qazandıraraq onları əmək bazarına hazırladır.

Peşə məktəbləri gənclərə peşə bacarıqları qazandıraraq onları iş həyatına hazırlayan təhsil müəssisələridir. Bu məktəblərdə tədris olunan peşələr texnika, sənaye, xidmət və kənd təsərrüfatı kimi müxtəlif sahələri əhatə edir. Peşə məktəbləri peşə təhsilinin keyfiyyətini artırmaq və müasir iş bazarının tələblərinə uyğun kadrlar yetişdirmək üçün daim yenilənir və təkmilləşdirilir. Bu məktəblər şagirdlərin ümumi təhsil almalarını təmin edərək oxuma, yazma, riyaziyyat və digər əsas bacarıqlarını inkişaf etdirməyə şərait yaradır.

2016-cı il martın 16-da Azərbaycan Respublikası Prezidentinin imzaladığı sərəncama əsasən peşə təhsili və təlimi sahəsində inkişafı nəzərdə tutan Strateji Yol Xəritəsi təsdiq edilmişdir [86]. Bu sənəd dünya üzrə mövcud trendləri nəzərə alaraq ölkəmizdə peşə təhsili sistemini işçi qüvvəsinin tələblərinə uyğun təkmilləşdirmək və ixtisaslı mütəxəssislər hazırlamaq məqsədi daşıyır. Aşağıdakı cədvəldə peşə təhsil müəssisələri və tələbələrinin sayı haqqında məlumat təqdim olunmuşdur.

Cədvəl 7

Peşə təhsil müəssisələri və tələbələrin sayı (1991-2024-cü illər)

İllər	Müəssisələrin sayı	Tələbələrin sayı
1990	176	82188
1995	162	42277
2000	108	22696
2005	110	21563
2010	108	25562
2015	113	25414
2020	110	23193
2021	103	22012

2022	99	22749
2023	99	25926
2024	92	29144

Mənbə: ARDSK-nin materialları əsasında tərtib edilmişdir[116].

Cədvəldən görünür ki, 1990–2000-ci illərdə peşə təhsil müəssisələrinin sayı kəskin şəkildə azalmışdır. 1990-cı ildə 176 olan müəssisə sayı 2000-ci ildə 108-ə düşmüşdür. Bu, təxminən 38,6% azalma deməkdir. Bu dövr SSRİ-nin dağılması və müstəqil dövlət quruculuğu ilə bağlı keçid dövrünə təsadüf edir. Çoxsaylı təhsil müəssisələrinin fəaliyyəti ya dayandırılmış, ya da struktur baxımından yenidən formalaşdırılmışdır.

2000–2015-ci illərdə müəssisələrin sayında nisbi sabitlik və azacıq artım müşahidə olunmuşdur. 2000–2015-ci illərdə sayı 108-dən 113-ə qədər artmışdır. 2015–2024-cü illərdə yenidən azalma müşahidə olunur.

2015-ci ildə 113 olan müəssisələrin sayı 2024-cü ildə 92-yə düşmüşdür. Bu azalma bir sıra kiçik müəssisələrin birləşdirilməsi və ixtisaslaşdırılması ilə bağlıdır. 1990–2000-ci illər dövründə isə tələbə sayında kəskin azalma müşahidə olunmuş, tələbə sayı 82188-dən 22696-ya enmişdir. Bu da təxminən 72% azalma deməkdir. Lakin hazırda son 10 ilin ən yüksək tələbə göstəricisi müşahidə edilir ki, bu da təhsil sistemində marağın artdığını göstərir. Cədvəl 8-də peşə təhsil müəssisələrinin 1990–2024-cü illər üzrə say dinamikası, həmçinin bu dəyişikliklərin meyilləri və nəticələri göstərilmişdir.

Azərbaycanda peşə təhsil müəssisələrinin sayının dinamikası (1990–2024)

Dövr	Orta göstərici	Tendensiya	Yekun nəticə
1990–2000	148	Sürətli azalma	Sovet sistemindən ayrılma və çətin keçid dövrü
2000–2015	110	Sabitləşmə	Sistem yenidən qurulur, təhsil islahatları başlanır
2015–2024	102	Tədrici azalma	İxtisaslaşma, mərkəzləşdirmə və keyfiyyətə keçid

Mənbə : ARDSK-nin materialları əsasında tərtib olunmuşdur.

Cədvəldən göründüyü kimi, 1990–2000-ci illərdə ali təhsil müəssisələrinin sayı kəskin azalmışdır, bu, keçid dövrünün çətinlikləri ilə bağlı olmuşdur. 2000–2015-ci illərdə sabitləşmə müşahidə olunmuş, 2015–2024-cü illərdə isə tədrici azalma ixtisaslaşma və təhsil keyfiyyətinə fokuslanma ilə izah olunur.

Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili sistemi müasir əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədilə genişmiqyaslı islahatlar həyata keçirilir. Bunlara təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi, tədris proqramlarının əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılması və beynəlxalq standartlara uyğun təhsil xidmətlərinin təqdim edilməsi kimi tədbirlər daxildir. Ölkə Prezidentinin 24 iyul 2023-cü il tarixli “Peşə təhsili haqqında” fərmanı və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 14 iyun 2023-cü il tarixli qərarları — “Ayrı-ayrı ixtisaslar üzrə peşə təhsili müəssisələrində döv-

lət sifarişi ilə hər bir təhsil alana düşən illik təhsil xərclərinin miqdarı” və “Yeni maliyyələşmə mexanizminin tətbiqi ilə bağlı dövlət sifarişi ilə peşə təhsili müəssisələrində kadr hazırlığının maliyyələşdirilməsi və hər bir təhsil alana düşən illik təhsil xərclərinin miqdarına artım əmsalının tətbiq edilməsi qaydaları” təsdiq edilmişdir.

Azərbaycanda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (UNDP) və digər beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə peşə təhsili sahəsində bir sıra layihələr həyata keçirilmişdir. Bu layihələr çərçivəsində təhsil müəssisələrinin infrastrukturunu yenilənir, müəllimlərin peşəkar inkişafı təmin edilir və tələbələrin praktik bacarıqlarının artırılması üçün müasir avadanlıqlar təmin olunur. Peşə təhsilinə marağın artması və bu sahədə aparılan islahatlar gələcəkdə ixtisaslı kadrların hazırlanmasına və ölkənin iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir. Dövlət səviyyəsində peşə təhsilinin inkişafına göstərilən dəstək və beynəlxalq tərəfdaşlıqların genişlənməsi bu sahədə keyfiyyətin daha da artırılmasına imkan yaradır.

Azərbaycanda peşə təhsili sahəsində həyata keçirilən islahatlar və əldə edilən nailiyyətlər əsasən sahənin inkişafına və ixtisaslı kadrların hazırlanmasına yönəlib. Peşə təhsili müəssisələrində fəaliyyət göstərən kitabxanalar şagirdlərin ümumi və ixtisas fənləri üzrə elmi-nəzəri biliklərini sistemli şəkildə artırmalarına xidmət edir. Bu mərkəzlər müvafiq dərsliklər, peşə yönümlü ədəbiyyat və rəqəmsal mənbələrlə təmin olunmuşdur. Şagirdlər burada yalnız nəzəri hazırlıqlarını gücləndirmir, həm də praktik bacarıqlar üçün zəruri məlumatlara rahat çıxış əldə edirlər. Peşə təhsili sisteminin inkişafı təkcə tədris planlarının yenilənməsi ilə deyil, həm də təhsili dəstəkləyən informasiya

və resurs infrastrukturunun gücləndirilməsi ilə mümkündür. Bu baxımdan, peşə məktəblərində fəaliyyət göstərən kitabxanalar tədrisin ayrılmaz və vacib hissəsini təşkil edir.

Peşə məktəblərində kitabxanalar aşağıdakı əsas funksiyaları yerinə yetirir:

- ❖ İxtisas üzrə ədəbiyyatla təminat
  - texniki, texnoloji və praktiki biliklər tələb edən peşələr üzrə dərsliklər, tədris vəsaitləri, təlim materialları və metodik ədəbiyyat kitabxanalarda yerləşdirilir.
- ❖ Tədris prosesinin dəstəklənməsi
  - müəllim və tələbələrin istifadə etdiyi təlim materiallarının saxlanması və yayılması, eyni zamanda biliklərin sistemləşdirilməsi.
- ❖ İnformasiya savadlılığının artırılması
  - tələbələrin müasir dünyada informasiya axtarışı, seçimi və təhlili bacarıqlarının formalaşmasına dəstək verir.
- ❖ Peşəkar inkişaf üçün resurs bazası
  - müəllimlərin ixtisasartırma və özünütəhsil imkanlarını dəstəkləyir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda peşə təhsilinə marağın artması və təhsil islahatlarının aparılması fonunda peşə məktəblərinin kitabxana sisteminin də yenilənməsinə ehtiyac yaranmışdır.

Peşə məktəblərinin sayı 1990-cı ildə 176 olduğu halda, 2024-cü ildə bu göstərici 92-yə enmişdir. Bu azalma fonunda kitabxana resurslarının mərkəzləşdirilməsi və onların ixtisaslaşmış mərkəzlərdə cəmlənməsi tendensiyası güclənmişdir. Eyni zamanda, tələbə sayında, xüsusilə 2020-ci ildən sonra ar-

tım müşahidə olunduğuna görə, kitabxanalara olan ehtiyac daha da yüksəlmişdir.

Peşə məktəblərində kitabxanalar yalnız kitabların saxlandığı məkan deyil, təhsilin keyfiyyətini yüksəldən strateji resurs mərkəzləridir. Onların inkişafı üçün aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

▪ **Rəqəmsal kitabxana sisteminin yaradılması və genişləndirilməsi**

- Ənənəvi kitabxanalarla yanaşı, elektron resurslardan, onlayn platformalardan və rəqəmsal məlumat bazalarından istifadənin həcmi artırılmalıdır.

▪ **İxtisaslaşmış müasir ədəbiyyat və tədris vəsaitləri ilə təminatı**

- Bir çox peşə məktəblərində konkret ixtisaslar üzrə yeni tədris materiallarının və metodik vəsaitlərin çatışmazlığı müşahidə olunur.

▪ **Kitabxanaçı heyətin peşəkarlığının artırılması**

- Peşə məktəblərində çalışan kitabxanaçılar ixtisasartırma kurslarına cəlb olunmalıdır.

Son illərdə peşə təhsili müəssisələrinin kitabxanaları tələbələrin ixtisas istiqamətlərinə uyğun dərslik və elmi-metodik materiallarla təmin olunması istiqamətində davamlı şəkildə təkmilləşdirilir. 2024-cü il ərzində bu məqsədlə 73 adda, ümumilikdə 33500 nüsxə peşə dərsliyi nəşr olunmuşdur[103]. Onlardan 36-sı yerli mütəxəssislər tərəfindən hazırlanmış, 37-si isə müxtəlif xarici dillərdən tərcümə olunaraq istifadəyə verilmişdir. Bundan əlavə, “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində Böyük Qayıdışa dair I Dövlət

Proqramı” çərçivəsində 5215 nəfər təlim proqramlarına cəlb edilmişdir.

İşğal dövründən əvvəl azad edilmiş ərazilərdə ümumilikdə 993 təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərmişdir. Onların sırasında 259 məktəbəqədər təhsil, 673 ümumtəhsil, 40 məktəbdənkənar, 14 peşə təhsili və 7 orta ixtisas təhsili müəssisəsi mövcud olmuşdur[88]. Torpaqlarımızın azad edilməsindən sonra Böyük Qayıdış Proqramı çərçivəsində əhalinin öz doğma torpaqlarına qayıdışı ilə yanaşı, bu bölgələrdə təhsil infrastrukturunun bərpası və müasir standartlara uyğun yenidən qurulması prioritet vəzifələrdən biri olaraq müəyyən edilmişdir.

Eyni zamanda bir sıra peşə təhsili müəssisələrində kitabxanaların maddi-texniki imkanlarının yaxşılaşdırılması və onların müasir tələblərə uyğun səviyyəyə çatdırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilir. Məsələn, bəzi beynəlxalq layihələr çərçivəsində peşə təhsili müəssisələrinin kitabxanaları yenidən qurulur və müasir avadanlıqlarla təchiz edilir. Bu tədbirlər tələbələrin təhsil keyfiyyətinin artırılmasına və onların peşəkar biliklərinin dərinləşdirilməsinə xidmət edir.

Peşə məktəbləri üçün kitabxanaların resurs bazasını mü-təmadi olaraq yeniləmək və müasir texnologiyaların tətbiqini artırmaq çox vacibdir. Rəqəmsal resurslardan səmərəli istifadəni təmin etmək məqsədilə elektron kitabxana sistemləri və onlayn məlumat bazalarının tətbiq sahəsi genişlənilir. Bu istiqamətdə kitabxana əməkdaşları və pedaqoji heyət müasir tədris metodikası və rəqəmsal resurslardan istifadə üzrə ixtisasartırma təlimlərinə cəlb olunur, gənc nəslə daha təsirli şəkildə yanaşmaq üçün zəruri kommunikativ və texnoloji bacarıqlara yiyələnirlər. Peşə məktəblərində kitabxanaların fəaliyyətini artır-

maq məqsədilə şagirdlərə və müəllimlərə kitabxanadan daha çox istifadə etməyə təşviq edən tədbirlər, yarışlar və müzakirələr təşkil olunur. Peşə məktəbləri və onların kitabxanaları gənclərin peşə sahələrində uğurlu karyera qurması üçün vacib təhsil mühiti təmin edir. Bu məqsədlə kitabxanalar tədris proqramlarına uyğun fəaliyyət göstərir və müasir dövrün tələblərinə cavab verir

4.3. Müasir təhsil kompleksində oxucuların informasiya təminatı

Heydər Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksi Azərbaycanda bağça və məktəb təhsilini birləşdirən ilk özəl təhsil müəssisələrindən biridir. Ən son təhsil standartlarına uyğun bu kompleks şagirdlərə keyfiyyətli təhsil almaq üçün geniş imkanlar yaradır. Təhsil müəssisəsi 1 sentyabr 2001-ci ildə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin iştirakı ilə fəaliyyətə başlamış, 15 may 2018-ci il tarixində isə yeni və daha müasir binasının açılışı həyata keçirilmişdir. Kompleks üç əsas təhsil pilləsini birləşdirir və 3 dildə (Azərbaycan, rus və ingilis dillərində) fəaliyyət göstərir:

- ❖ Uşaq bağçası
- ❖ Orta ümumtəhsil məktəbi
- ❖ Tam orta məktəb.

Bu təhsil kompleksində dərslər Cambridge proqramı əsasında keçirilir və sertifikatlar verilir.

Məktəbdə şagirdlərin elmi, sosial və intellektual potensialının inkişafını dəstəkləyən müxtəlif istiqamətli proqramlar uğurla həyata keçirilir[72]. Bunlara debata hazırlıq, STEAM layihələri, robototexnika dərsləri, sosial təşəbbüslər və könüllü fəaliyyətlər kimi sahələr daxildir. Bu proqramlar, şagirdlərin analitik düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirməklə yanaşı, onların cəmiyyətdə aktiv iştirakını təmin edir və liderlik keyfiyyətlərini formalaşdırır.

Heydər Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksinin kitabxanası təhsil mühitinin mühüm tərkib hissəsi olaraq, şagirdlərin elmi və intellektual inkişafını dəstəkləyən geniş və müxtəlif informasiya resursları ilə təmin olunmuşdur. Müasir standartlara uyğun şəkildə təşkil olunmuş bu məkan tədris proqramına uyğun vəsaitlərlə yanaşı, əlavə bilik və mədəni zənginlik qazandıran müxtəlif resurslarla da təchiz olunmuşdur. Kompleksin kitabxanası geniş bir fiziki və rəqəmsal kolleksiya ilə zənginləşdirilib. Kitabxanada şagirdlərə müxtəlif yaş qruplarına uyğun kitablar təqdim edilir. Uşaq bağçasından başlayaraq məktəbin müxtəlif siniflərində təhsil alan şagirdlər üçün ayrı-ayrı tədris materialları və kitablardan istifadə olunur.

Müasir Təhsil Kompleksində müasir təhsil metodlarını tətbiq etmək məqsədilə rəqəmsal kitabxana yaradılmışdır. Bu rəqəmsal kolleksiya şagirdlərə müxtəlif elmi jurnallara, e-kitablara, internetdəki resurslara və digər müasir materiallara asanlıqla giriş imkanı verir. Rəqəmsal kitabxanada həmçinin onlayn dərslilər və video dərslər mövcuddur ki, bu da şagirdlərə müxtəlif mövzularda əlavə məlumat əldə etməyə kömək edir. Kitabxana şagirdlərin araşdırma və tədqiqat işləri aparmalarına şərait yaradır. Kitabxanada şagirdlərə məlumatı səmərəli şəkil-

də tapmaq üçün müxtəlif üsul və metodlar öyrədilir ki, bu da onların müstəqil düşünmə və öyrənmə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır.

Kompleksin kitabxanası yüksək ixtisaslı mütəxəssislər tərəfindən idarə olunur. Burada mütəmadi olaraq seminarlar, elmi təqdimatlar və mədəni tədbirlər təşkil edilir ki, bu da şagirdlərin intellektual və sosial inkişafına müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda şagirdlər arasında mütaliyəyə və mədəni dəyərlərə marağın formalaşdırılması məqsədilə kitab müzakirələri, yazı müsabiqələri, ədəbiyyat gecələri və yeni nəşrlərin təqdimatları kimi müxtəlif maarifləndirici fəaliyyətlər həyata keçirilir.

Kompleksin kitabxanasında dövlət proqramlarına və beynəlxalq layihələrə dair müxtəlif informasiya resursları toplanmışdır. Bu işə şagirdlərin həm ölkə daxilində həyata keçirilən təşəbbüslər, həm də beynəlxalq təhsil imkanları haqqında etibarlı və aktual məlumatlara asan çıxış əldə etməsinə şərait yaradır. Heydər Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksinin kitabxanası müasir təhsil prinsiplərinə uyğun olaraq şagirdlərin təhsil ehtiyaclarını qarşılayaraq onlara geniş imkanlar təqdim edir. Heydər Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksinin kitabxanası ilə bağlı dəqiq statistik məlumatlar ictimaiyyətə mütəmadi olaraq açıqlanmasa da, kompleksin yüksək səviyyədə təşkil olunmuş təhsil infrastrukturunu və müasir standartlara uyğun fəaliyyəti nəzərə alındıqda, kitabxananın həm fiziki, həm də rəqəmsal resurslar baxımından zəngin kolleksiyaya malik olduğu qənaətinə gəlmək mümkündür.

Ümumilikdə bu tip müasir təhsil müəssisələrinin kitabxanalarında aşağıdakı əsas statistik göstəricilərin mövcud olması gözlənilir.

Kitab fondu: Heydər Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksinin kitabxanasında mövcud olan kitabların sayı minlərlə ölçülür. Təhsil müəssisəsinin yüksək standartlara uyğun fəaliyyəti nəzərə alındıqda, burada 10000-dən artıq müxtəlif adda dərslik, elmi ədəbiyyat və bədii əsərlərin olması ehtimal edilir.

Rəqəmsal resurslar: Kompleksin kitabxanası çağdaş təhsil tələblərinə uyğun şəkildə formalaşdırılmış və istifadəçilərə beynəlxalq elmi məlumat bazalarına, onlayn dərsliklərə, elektron kitabxanalara və akademik jurnallara çıxış imkanı yaradan rəqəmsal resurslarla təchiz olunmuşdur[84].

Təhsil müəssisəsinin beynəlxalq standartlara əsaslanaraq fəaliyyət göstərməsi bu sahədə geniş və çoxşaxəli rəqəmsal informasiya mühitinin mövcudluğunu göstərir.

Oxucu sayı: Kitabxanaya gündəlik müraciət edən şagird və müəllimlərin sayı yüksəkdir və sabit qalır. Belə tip müəssisələrdə aylıq ziyarətçi sayı, adətən, 2000–3000 nəfər arasında dəyişir ki, bu da kitabxananın aktiv və geniş istifadə olunduğunu göstərir. Kitabxanada maarifləndirici və mədəni tədbirlər isə il ərzində mütəmadi şəkildə təşkil olunur.

Beləliklə, Heydər Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksinin kitabxanası müasir təhsil tələblərinə cavab verən zəngin resursları ilə şagirdlərin intellektual inkişafını dəstəkləyərək, onların təhsil prosesinə dəyərli töhfələr verir.

V FƏSİL. XARİCİ ÖLKƏLƏRİN TƏHSİL KİTABXANALARI

5.1. Xarici ölkə kitabxanalarının inkişaf tarixi

Trinity Kolec Kitabxanası. Kitabxananın tarixi 1592-ci ildə Kollecın təsis edilməsi ilə başlanır və bu İrlandiyanın ən böyük kitabxanası hesab olunur[97]. XIX əsrə qədər kitabxana əsasən qoruyucu bir funksiyanı yerinə yetirir və kolleksiyaların toplanması, kataloqlaşdırılması və seçilməsi baxımından digər universitet kitabxanalarından fərqlənirdi. Hazırda kitabxanada 400 ildən artıq dövrü əhatə edən jurnallar, əlyazmalar, xəritələr və musiqi kolleksiyaları da daxil olmaqla, 6 milyondan çox informasiya resursu mövcuddur. Kells və Durrow kitabları 1660-cı illərdə Meat Yepiskopu və keçmiş prorektor Henri Cons tərəfindən təqdim edilmişdir.

1661-ci ildə alınmış Ussher və 1802-ci il Fagel kolleksiyaları da xüsusi kolleksiyalar arasındadır. Kitabxana 1801-ci ildən Qanuni Depozit imtiyazına malikdir və Böyük Britaniya və İrlandiyada nəşr olunan materialların nüsxələrini alır.

Oksford Universitetinin Bodleian Kitabxanaları (Bodleian Library) Birləşmiş Krallıqdakı ən böyük universitet kitabxana sistemidir. 1602-ci ildə yaradılmış Bodleian Library adını onun banisi olan Thomas Bodleydən almışdır və bu gün beynəlxalq miqyasda aparıcı elmi-tədqiqat kitabxana sistemlərindən biri kimi tanınır.

Bodleian Kitabxanası 400 ildən çoxdur ki, Oksford Universitetinin mərkəzi və qanuni depozit kitabxanası kimi fəaliyyət göstərir, bu da onu universitetin ən vacib və köklü kitabxa-

nasına çevirib. Qanuni depozit hüququna sahib olan bu kitabxana Böyük Britaniya və İrlandiyada nəşr olunan bütün materialların bir nüsxəsini almağa məcburidir. Bununla yanaşı Oksford Universitetində 30-dan çox kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanalar yalnız universitetin tədqiqat kitabxanalarını deyil, həm də fakültə, şöbə və institut kitabxanalarını əhatə edir. Hər bir kitabxana özünəməxsus ixtisaslaşmış resurslar və məlumat bazaları təklif edir, bu da müasir təhsil və tədqiqat işlərinin dəstəklənməsi üçün zəruridir. Bu geniş kitabxana şəbəkəsi tələbələrə və tədqiqatçılara yalnız klassik çap materiallarına deyil, həm də rəqəmsal resurslara və müasir texnologiyalara çıxış imkanı verir. Nəticədə Oksford Universitetinin kitabxanası elmi və akademik fəaliyyətin ayrılmaz hissəsi olaraq tədqiqatların və tədrisin inkişafına müsbət təsir göstərən əsas bir mərkəzdir. Burada bütövlükdə 13 milyondan çox çap məhsulu, 80000-dən çox elektron jurnal və nadir kitablar, əlyazmalar, klassik papiruslar, xəritələr, musiqi, incəsənət və çap efemerləri (qısa müddət üçün mövcud olan və əsasən gündəlik həyatla əlaqəli olan çap məhsulları: plakatlar və afişalar, broşürlər və flayerlər, biletlər və dəvətnamələr, təqvimlər, poçt kartları, reklam vərəqələri, viktorina və sərgi materialları daxil olmaqla görkəmli xüsusi kolleksiyalar saxlanılır[140].

Bodleian Libraries istifadəçilərə rəqəmsal xidmətlər sahəsində yüksək səviyyədə inkişaf etmiş infrastruktur təqdim edir. Kitabxana sisteminin fasiləsiz və səmərəli fəaliyyətinin təmin olunması məqsədilə müasir texniki avadanlıqlar, informasiya sistemləri və server infrastrukturunu ilə təchiz edilmiş geniş texnoloji baza formalaşdırılmışdır.

Bu sistemlər həm performans, həm də təhlükəsizlik baxımından əsaslı olaraq idarə olunur və müvafiq şəkildə xidmət göstərir. Kitabxananın düzgün işləməsi və akademik fəaliyyətin dəstəklənməsi üçün əsas sistemlər davamlı olaraq saxlanılır və inkişaf etdirilir. Oksford Universiteti kitabxana xidmətləri üçün bir neçə əsas sistemə əsaslanır:

 SOLO (Search Oxford Libraries Online): SOLO – Oksford Universitetinin çap kolleksiyalarının əsas kitabxana kataloqudur. Bu sistem istifadəçilərə universitetin kitabxana kolleksiyalarına daxil olmaq və müxtəlif məlumatlara asanlıqla çatmaq imkanı verir. SOLO Oksford Universitetinin kitabxanalarındakı kitabları, jurnallar, elmi məqalələri və digər resursları tapmaq üçün istifadə olunur.

 Aleph (İnteqrasiya Olunmuş Kitabxana İdarəetmə Sistemi) kitabxanaların əsas funksiyalarını təmin edən bir sistemdir. Bu çap kolleksiyalarının alınması, kataloqlaşdırılması və dövriyyəsi kimi əməliyyatları idarə edən inteqrasiya olunmuş bir idarəetmə sistemidir. Kitabxananın resursları ilə əlaqədar müxtəlif əməliyyatlar, müvafiq olaraq bu sistem vasitəsilə həyata keçirilir. Aleph həmçinin istifadəçilərin məlumat resurslarına daha rahat çatmalarını təmin edir.

 ORA (Oxford Research Archive): ORA – Oksford Universitetinin tədqiqat arxividir. Bu sistem universitetin tədqiqatlarını və elmi işlərini rəqəmsal mühitdə saxlayaraq onların geniş auditoriyaya təqdim olunmasını təmin edir. ORA tədqiqatçıların işlərini dəstəkləyir və universitetin elmi potensialını dünyaya nümayiş etdirir.

Oksford Universitetinin kitabxanası üçün bu sistemlərin hər biri yalnız akademik mühitin dəstəklənməsi üçün deyil,

həm də istifadəçilərə müasir texnologiyalar vasitəsilə daha səmərəli və təhlükəsiz xidmət göstərilməsi üçün nəzərdə tutmuşdur. Bu sistemlərin düzgün işləməsi və mütəmadi olaraq inkişaf etdirilməsi, universitetin tədris və tədqiqat fəaliyyətlərinin fasiləsiz olaraq davam etməsini təmin edir.

Harvard University Library dünyanın ən böyük universitet kitabxana sistemlərindən biri hesab olunur və 16,6 milyondan artıq informasiya resursunu əhatə edən zəngin kolleksiyaya malikdir. 1638-ci ildə əsas qoyulmuş bu kitabxana ABŞ-da yaradılan ilk institusional kitabxana kimi xüsusi tarixi əhəmiyyət daşıyır. Onun formalaşmasının başlanğıcı isə Con Harvardın 1638-ci ildə Kembriç şəhərində fəaliyyətə başlayan yeni kolleci üçün 260 cilddən ibarət şəxsi kitab kolleksiyasını hədiyyə etməsi ilə bağlıdır. Məhz bu ianə sonradan böyük və nüfuzlu kitabxana sisteminin əsasını təşkil etmişdir.

Hazırda Harvard Universitetinin Kitabxana sistemi 90-a yaxın kitabxanaları əhatə edir və bu sistem dünyanın ən böyük özəl kitabxanası kimi tanınır. Kitabxana elmi araşdırmalar və tədris prosesini dəstəkləməklə yanaşı, nadir kitablar və əlyazmalar, eləcə də bakalavr tələbələri üçün nəzərdə tutulmuş oxu kolleksiyası kimi dəyərli mənbələri özündə birləşdirir. Kitab fondu 14,5 milyon nüsxə ilə təmsil olunur[85].

Kitabxana yalnız əsas bina ilə məhdudlaşmır. Əlavə olaraq universitetin fərqli şöbələrində və xüsusi kitabxanalarda müxtəlif ixtisaslaşmış kolleksiyalar mövcuddur. Bu kolleksiyalar arasında hüquq, biznes, biologiya elmləri, Çin, Yapon dilləri və mədəniyyəti, astronomiya, antropologiya və etnologiya kimi sahələrə aid kitablar xüsusi yer tutur.

Harvard Kitabxanası yalnız ənənəvi kitabxana funksiyası ilə kifayətlənmir, eyni zamanda universitetin elmi-tədqiqat və tədris sahələrində əsas informasiya dəstəyini təmin edən strateji bir mərkəz kimi çıxış edir. Onun zəngin fondları tələbə və tədqiqatçılara müxtəlif sahələr üzrə öyrənmə və araşdırmalarını dərinləşdirmək üçün geniş imkanlar təqdim edir.

Koimbra Universiteti (University of Coimbra) Portuqaliyanın ən qədim və ən nüfuzlu ali təhsil müəssisələrindən biri hesab olunur. Universitetin elmi və mədəni irsinin ən dəyərli nümunələrindən sayılan Joanine Library isə dünyanın tanınmış tarixi arxiv kitabxanaları sırasında yer alır. Bu məkan təkcə tələbə və tədqiqatçılara zəngin informasiya resursları təqdim etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda yüksək tarixi və mədəni dəyərə malik memarlıq abidəsi kimi ziyarətçilərin də böyük marağına səbəb olur.

Qeyd edək ki, kitabxananın yerləşdiyi şəhərin “Alta” adlı yuxarı hissəsi YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmiş bu universitet şəhəri, qədim tipologiyası, şəhər mədəniyyəti və mərasim ənənələri ilə zəngin tarixi irsi qoruyub saxlamışdır. Koimbra Universitetinin ən diqqət çəkən binaları arasında XII əsrə aid Santa Cruz Katedrali, XVI əsr kollecləri, 1537-ci ildən bəri universitetə ev sahibliyi edən Alçaçova Kral Sarayı və barok üslubunda zəngin dekorasiyaya malik Joanina Kitabxanası yer alır. Həmçinin XVIII əsrə aid Botanika Bağı və Universitet nəşriyyatı kimi əhəmiyyətli mədəniyyət mərkəzləri də bu kompleksə daxildir.

Bu kitabxana yalnız tələbələrə və tədqiqatçılara geniş məlumat resursları təqdim etməklə yanaşı, həm də zəngin tarixə və mədəniyyətə malik bir abidə olaraq ziyarətçilərin diqqətini

çəkir. Koimbra həm elmi fəaliyyət, həm də mədəni və tarixi irsin qorunması baxımından mühüm rol oynayır və Portuqaliyanın aparıcı təhsil mərkəzlərindən biri kimi beynəlxalq səviyyədə tanınır. Universitetin kitabxanası isə geniş və zəngin fonda malik olması ilə seçilir və tədris və tədqiqat prosesinin əsas informasiya dayaqlarından biri kimi fəaliyyət göstərir.

Kitabxanada təxminən 56000 cildlik arxiv kitabları, əlyazmalar və digər qiymətli sənədlər saxlanılır. Bu kolleksiyaların böyük hissəsi XVI-XVIII əsrlərə aiddir. Bu dövrün mədəniyyətini, elmini və tarixi əhəmiyyətini əks etdirir. Kitabxana iki əsas hissədən ibarətdir:

 Biblioteca Joanina dünyanın ən möhtəşəm kitabxanalarından biri hesab olunur və 1924-cü ildən fəaliyyət göstərir. Barokko üslubunda inşa edilən bu kitabxanada 200000 nüsxə kitab saxlanılır ki, onların əksəriyyəti nadir və qiymətli nəşrlərə aiddir. Burada saxlanılan 40000 sənəd və kitab 1800-cü ildən əvvəlki dövrlərə aiddir və böyük tarixi dəyərə malikdir.

 Edificio Novo (Yeni Bina, 1962) daha müasir dövrə aid olmaqla, bir milyondan çox kitabı özündə ehtiva edir. Bu hissə demək olar ki, bütün tədqiqat sahələrini əhatə edən geniş resurslara malikdir və müasir tədqiqatçıların ehtiyaclarını qarşılayaraq onların elmi araşdırmalarına dəstək göstərir.

Koimbra Universitetinin kitabxanası tarixə, həm də müasir elmin inkişafına xidmət edən, elmi araşdırmalar üçün çox vacib bir mərkəzdir. Bu kolleksiyalar həm Koimbra Universiteti, həm də beynəlxalq alim və tədqiqatçılar üçün əvəzsiz bir resurs təqdim edir.

Böyük Britaniyada kitabxanalar akademik tədqiqatların əsas mənbəyi kimi mühüm rol oynayır. Birmingem Universite-

tində 1,5 milyon informasiya resursu, 866000 onlayn kitab və 124000-dən artıq onlayn dövrü nəşrlə zəngin kolleksiyaya malkidir. Yeni Birmingem Kitabxanasının ən dəyərli sərvətlərindən biri istinad materiallarının tam kolleksiyasıdır, o cümlədən Oksford Milli Bioqrafiya Lüğətinin cildləri. Burada Böyük Britaniyanın tarixi baxımından əhəmiyyətli şəxsiyyətlərdən biri olan Con Henri Nyumanın "Məktubları və gündəlikləri" əsərinin 32-ci cildi də qorunub saxlanılır. Bu ingilis dilində mövcud olan ən böyük məktub kolleksiyalarından biridir və bu gün də bütün dünyada oxucuların marağına səbəb olur.

Birmingem Kitabxanasının tarixi kolleksiyalar arxivi dünya miqyasında tanınan erkən dövrün çap kolleksiyalarını və nəşrlərini özündə cəmləşdirir. Bu kolleksiyalar arasında ən görkəmli və əhəmiyyətli olanlardan biri ədəbiyyat kolleksiyasıdır.

Kitabxanada həmçinin Şekspirin ilk nəsrinin nüsxələri və 1709-cu ilə qədər çap olunmuş fərdi pyeslərin nadir və qiymətli nüsxələri ilə yanaşı, ümumilikdə 43 000 kitabdan ibarət zəngin bir Şekspir kolleksiyası mövcuddur. Kitabxananın kolleksiyasında 1701-ci ildən əvvəl çap edilmiş 8 200-dən çox kitab yer alır. Buraya erkən dövr atlasları, XV əsrə aid 4 500 əl ilə rənglənmiş illüstrasiyalı qiymətli çap nümunələri və XVII əsrə aid ədəbiyyat daxildir. Kolleksiyanın diqqət çəkən nümunələrindən biri isə J.J.Audubonun dünyaca məşhur "Birds of America" ("Amerikanın Quşları") əsəridir. "Birds of America" əsəri həm elmi, həm də bədii dəyəri ilə tanınır. Bu əsər quş növlərini dəqiqliklə təsvir etməklə yanaşı, estetik dəyəri ilə də fərqlənir. Şimali Amerikanın flora və faunasını öyrənmək üçün dəyərli mənbədir.

Seul Milli Universitetinin Kitabxanası - Mərkəzi kitabxana və 9 filial kitabxanası ilə Cənubi Koreyanın ən nüfuzlu kitabxanalarından biridir. Burada 5,2 milyon nüsxə kitab, 260000-dən çox e-jurnallar və 230000 nüsxədən artıq digər informasiya resursları vardır. 2015-ci ilin fevralında Kvanjeonq Kitabxanasının tikintisi başa çatdıqdan sonra SMU Kitabxanasının sahəsi rekord göstərici olan 57 747 m²-ə çatdı. Kvanjeonq Kitabxanası geniş kolleksiyaya, rahat oxu zallarına və inkişaf etmiş texnoloji imkanlara malikdir. SMU Kitabxanası qüsursuz tədqiqat məlumat sistemini tətbiq etməklə və tədqiqata dəstək xidməti göstərməklə günümüzün müasir istifadəçilərinin ehtiyaclarını ödəməyə çalışır.

Seul Milli Universitetinin Kitabxanası akademik kitabxanaların milli şəbəkəsində əsas rol oynayaraq, resurs mübadiləsi və kitabxanadan istifadə üzrə təlimatlar təqdim edir.

1966-cı ildə kitabxana fondlarının sistemləşdirilməsinə dair qaydalar qəbul edilmişdir. Əvvəlcə universitetin kollecləri üçün 12 şöbə yaradılmışdır: mühəndislik, təhsil, fizika, incəsənət, hüquq, ilahiyyat, farmakologiya, musiqi, tibb, stomatologiya, idarəetmə və kənd təsərrüfatı elmləri. 1968-ci ildə bu şöbələrin sayı artırılaraq, qəzetlər və liberal sənədlər üçün kitabxanalar da əlavə edilmişdir.

Tokio Universitetinin Kitabxanası bütün kampusların tələbələri və professor-müəllim heyətinə xidmət göstərən Ümumi Kitabxana ilə təchiz olunmuşdur. 1,3 milyon kitab və 1144 nəfərlik oxucu zalına malik bu kitabxana universitetin ən böyük kitabxanasıdır. Tokio Universitetinin Kitabxana Sistemi Ümumi Kitabxana, Komaba Kitabxanası (İncəsənət və Elmlər üzrə Ali Məktəbin funksiyalarını yerinə yetirir), Kaşiva Kitab-

xanası və 27 əlaqəli tədqiqat kitabxanasından ibarətdir. Honqo, Komaba və Kaşiva kampuslarını, eləcə də kampusdan kənar obyektləri birləşdirən məsafələrə baxmayaraq, universitetin kitabxanaları inteqrasiya olunmuş vahid sistemdə çoxsaylı xidmətlər təqdim edir.

Tokio Universitetinin Kitabxana Sistemi 9,8 milyon nüsxə informasiya resursu və 170 min dövrü nəşrlərlə təchiz edilmişdir, hər il fondlarına təxminən 100 min nüsxə ədəbiyyat daxil olur. “Yeni Kitabxana Planı” layihəsi çərçivəsində Ümumi Kitabxananın əsas binası təmir edilmiş, “Öyrənmə, təhsil və tədqiqat mərkəzi” kimi fəaliyyət göstərmək üçün yeni əlavə bina inşa edilmişdir.

Tokio Elm Universiteti isə Kagurazaka, Fujimi, Noda, Katsushika və Oshamambe kimi beş fərqli yerdə kitabxanaları ilə xidmət göstərir. Təxminən 900 min cildlik kolleksiyası ilə universitet, Yaponiyanın mühəndislik universitetləri arasında ən böyük kitab kolleksiyalarından birinə malikdir. 1 oktyabr 2020-ci ildə Baş Kitabxanada Asiya Tədqiqat Kitabxanası fəaliyyətə başlamışdır. Bu kitabxana Asiya ilə bağlı çoxsaylı tədqiqat materiallarını bir araya gətirərək Asiya və digər regionlar üzrə tədqiqatları dəstəkləməyə ixtisaslaşmışdır. Əsas binanın 4-cü mərtəbəsində yerləşən kitabxanada 50000-dən çox kitab mövcuddur. Buradakı materiallar Yapon və Qərb dilləri ilə yanaşı, müxtəlif Asiya dillərində təqdim edilir və unikal təsnifat sistemi (region → dil → mövzu) əsasında təşkil olunmuşdur.

Norveç universitetləri. Norveç universitetlərindəki təhsil kitabxanalarının informasiya təminatı ölkənin yüksək səviyyədə inkişaf etmiş təhsil və iqtisadi infrastrukturunu ilə sıx əlaqəlidir. Bu o deməkdir ki, Norveçdə təhsil sahəsi dövlətin prioritet

istiqamətlərindən biridir və kitabxanaların inkişafı üçün lazımı resurslar ayrılır. Kitabxanalar yalnız ənənəvi kitab və materiallara deyil, həm də rəqəmsal resurslara və müasir texnologiyalara əsaslanır. Hazırda Norveçdə aşağıdakı universitetlərdə fəaliyyət göstərən kitabxanaların adlarını qeyd etmək olar:

- ❖ **Oslo Universiteti** – University of Oslo (UiO)
- ❖ **Bergen Universiteti** – University of Bergen (UiB)
- ❖ **Arktik Universiteti (Tromsø Universiteti)** – UiT The Arctic University of Norway
- ❖ **Norveç Elm və Texnologiya Universiteti** – Norwegian University of Science and Technology (NTNU)
- ❖ **Norveç Memarlıq və Dizayn Məktəbi** – The Oslo School of Architecture and Design (AHO)
- ❖ **Cənub-Şərqi Norveç Universiteti** – University of South-Eastern Norway (USN)
- ❖ **Stavanger Universiteti** – University of Stavanger (UiS)
- ❖ **Aqder Universiteti** – University of Agder (UiA)
- ❖ **Nord Universiteti** – Nord University.

Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi universitet kitabxanalarının funksiyasını köklü şəkildə dəyişmiş, onları innovativ bilik mərkəzlərinə çevirmişdir. Elektron resurslardan faydalanmaq və rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə məlumatın axtarışı, idarə olunması, tədris və tədqiqat fəaliyyətlərinin optimallaşdırılmasına və elmi məhsuldarlığın artmasına töhfə verir. Bu işə tələbələrə daha geniş öyrənmə və araşdırma imkanları təqdim edir. Məsələn, tələbələr dünyanın müxtəlif ali təhsil müəssisələrinin resurslarına onlayn şəkildə çıxış əldə edərək müasir tədqiqat yanaşmalarını mənimsəyir və tətbiq edirlər. Nəticədə,

Norveç universitetlərinin beynəlxalq elmi nüfuzu yüksəlir və onların global elmi rəqabətdə mövqeyi güclənir.

İnformasiya təminatının yüksək səviyyədə olması təhsil prosesinə birbaşa təsir göstərir. Tələbələr və müəllimlər lazımı resurslara asanlıqla çıxış əldə etdikdə elmi araşdırmaların keyfiyyəti artır, tədris materialları daha zənginləşir və ümumilikdə təhsil mühiti daha effektiv olur. Bu Norveçin dünya səviyyəsində yüksək keyfiyyətli təhsil sisteminə malik olmasını təmin edən mühüm amillərdən biridir.

5.1. Dünya ölkələrində təhsil sistemi kitabxanalarının informasiya təminatı

Dünya ölkələrinin təhsil sistemi kitabxanalarının informasiya təminatı müxtəlif səviyyələrdə təşkil edilir və bu təminat təhsil müəssisələrinin tipinə, yerli qanunvericiliyə, iqtisadi vəziyyətə və texnoloji inkişaf səviyyəsinə görə fərqlənir. Təhsil sistemində informasiya təminatının əsas məqsədi tələbələrə və müəllimlərə təhsil, tədqiqat və digər akademik fəaliyyətlərini dəstəkləyəcək müasir, əlverişli və geniş məlumat resursları təqdim etməkdir. Kitabxana resursları tələbələrin akademik bacarıqlarının formalaşmasında və inkişafında əvəzsiz rol oynayır. Onlar təkcə tələbələrə məlumat əldə etmək üçün vasitə təqdim etmir, həm də tənqidi düşüncə tərzini inkişaf etdirmək üçün platforma yaradır. Bu resurslar tələbələrə oxuduqları materialları daha dərinlən araşdırmaq imkanı verir və onları məlumatı təhlil edərək daha kompleks və müfəssəl anlayışlar əldə etməyə təşviq edir. Kitabxana resurslarından istifadə tələbələri “müxbir kimi yazmağa” sövq edir. Onlar topladıqları məlu-

matları obyektiv şəkildə strukturlaşdıraraq təqdim etməyi, müxtəlif mənbələri müqayisə etməyi və fərqli perspektivləri nəzərə alaraq yazılarını daha balanslı qurmağı öyrənirlər. Bu bacarıqlar yalnız akademik yazılarla məhdudlaşmır, eyni zamanda real həyatda müzakirə və fikir mübadiləsi aparmaq qabiliyyətinə də müsbət təsir göstərir. Yaxşı tədqiqat bacarıqları tələbələrdə həssaslıq, yəni informasiyaya daha diqqətlə yanaşmaq və müxtəlif nöqtəyi-nəzərləri anlamaq bacarığı formalaşdırır. Bu isə real həyatda əsaslandırılmış, inandırıcı və məntiqli fikirlər irəli sürmək üçün olduqca vacibdir.

Kitabxana resurslarından fəal istifadə edən şəxslər informasiyanı seçmək, müqayisə etmək və dəyərləndirmək bacarıqlarını sistemli şəkildə formalaşdırırlar. Bu proses onların analitik düşünmə səviyyəsini yüksəldir, əsaslandırılmış nəticələr əldə etmələrinə və həmin nəticələri aydın və inandırıcı formada ifadə etmələrinə imkan yaradır. Bunun nəticəsində təsviri və tənqidi yazılar daha keyfiyyətli olur, çünki belə insanlar yalnız faktları təqdim etməklə kifayətlənmir, həm də onları obyektiv şəkildə şərh edir və qiymətləndirirlər. Bu proses yalnız təhsil mühitində deyil, həyatın bütün sahələrində müstəqil və tənqidi düşüncəni fərdlər yetişdirilməsi üçün əsas rol oynayır.

Son illər ərzində rəqəmsal kitabxana tendensiyası universitetlərin məhsuldarlığına birbaşa təsir göstərmişdir. Universitet kitabxanaları üçün əhəmiyyətli iqtisadi faydalar mövcuddur, çünki kitablara kitabxana vasitəsilə daxil olmaq (alternativ yollarla əldə etmək əvəzinə) həm vaxta qənaət edir, həm də resurslardan istifadəni asanlaşdırır. Keyfiyyətli kitabxana resursları müəssisənin nüfuzunu artırır və tələbələrin biliklərini genişləndirir. Kitabxananın imkanları tədqiqat işlərinin keyfiyyə-

tinə təsir edir, çünki geniş resurslardan düzgün istifadə tədqiqatların aparılmasına, qrantların əldə olunmasına, elmi nailiyyətlərə və yüksək səviyyəli nəşrlərə kömək edir. Bu gün əksər universitet kitabxanaları fəaliyyətlərini optimallaşdırmaq üçün standart format və prosedurlardan istifadə edir. Bu yanaşma kitabxana xidmətlərinin daha səmərəli təşkilinə və istifadəçilərin onlardan rahat şəkildə faydalanmasına şərait yaradır. Əsas təcrübələr aşağıdakı aspektləri əhatə edir:[102]

- Kitabxanaların standart rəqəmsal proqram təminatı vasitəsilə avtomatlaşdırılması resursların idarə olunmasını və istifadəçilərin onlara çıxışını asanlaşdırır. Bu proses kataloqların rəqəmsallaşdırılmasına, resursların operativ şəkildə tapılmasına və kitab dövriyyəsinin effektiv idarə edilməsinə imkan verir;

- Kitabxanalarla bağlı məlumatlar, mövcud resurslar və təqdim edilən imkanlar universitetin veb saytında və ya perspektivlərində ətraflı şəkildə təqdim edilir, bu da tələbələr və müəllimlər üçün kitabxana xidmətlərini daha şəffaf və əlçatan edir;

- Tələbələrin və müəllimlərin davamiyyət statistikasının tərtib olunması, kitabxananın istifadəsi ilə bağlı məlumatların daha yaxşı izlənməsinə və təhlilinə imkan verir. Bu məlumatlar tələbələrə və kitabxana rəhbərliyinə bildirişlərlə çatdırılır;

- Kitabxanalar mütəmadi olaraq elan lövhələrində qəzet başlıqlarını, aktual məlumatları, karyera və məşğulluqla bağlı xidmətləri nümayiş etdirirlər. Bunlar istifadəçilərin müasir xəbərlərdən və təklif olunan xidmətlərdən xəbərdar olmasını təmin edir;

- İnternet imkanları və informasiya savadlılığı proqramları tələbə və tədqiqatçılar üçün effektiv məlumat əldə etməyi asanlaşdırır;

- İstifadəçilərdən alınan təkliflər qeydiyyatla alınır və onlara vaxtında cavab verilir. Bu, kitabxana xidmətlərinin inkişafında vacib bir elementdir;

-Yeni gələn kitabların və materialların siyahısının hazırlanması və akademik şöbələrə təqdim olunması, universitet icmasının ən son resurslardan xəbərdar olmasını təmin edir;

- Kitabxanalar tərəfindən kitab sərgilərinin, müzakirələrin və yarışların təşkili istifadəçilərin marağını artırır və akademik mühitin inkişafına töhfə verir.

- Vaxtaşırı keçirilən istifadəçi sorğuları kitabxananın mövcud vəziyyətini və göstərilən xidmətlərin keyfiyyətini qiymətləndirməyə, eyni zamanda istifadəçi ehtiyaclarını daha dəqiq müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Bu fəaliyyətlərin hamısı kitabxanaların daha funksional, istifadəçi yönümlü və effektiv idarə olunmasını təmin edir. Bu universitet kitabxanalarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşmasını və rəqabətqabiliyyətinin artmasını dəstəkləyir.

Universitet kitabxanaları təkcə mövcud tələblərə uyğunlaşmır, həm də gələcəyin təhsil və iş mühitinə hazırlanır. Onlar müasir metodlar təqdim edərək tələbə və tədqiqatçılar üçün dinamik təhsil və tədqiqat mərkəzinə çevrilir.

Rəqəmsal kitabxana

Rəqəmsal kitabxana anlayışı, klassik kitabxana modelindən daha əhatəli bir məzmun daşıyır və ənənəvi fiziki kolleksiyalardan fərqli olaraq, rəqəmsal formatda təqdim olunan müxtəlif növ informasiya resurslarını özündə birləşdirir.

Bu anlayış rəqəmsal kolleksiyaların yalnız məlumatın saxlanılması məqsədini güdməyib, həm də onların daha asan əldə olunması, çevik şəkildə istifadəsi və geniş yayılması üçün nəzərdə tutulmuş innovativ bir sistem olduğunu göstərir. Rəqəmsal kitabxananın qruplaşdırılması müxtəlif aspektlər üzrə təsnif olunur. Bu təsnifat rəqəmsal kitabxananın strukturunu və fəaliyyət mexanizmini daha yaxşı anlamağa imkan verir. 7 dildə fəaliyyət göstərir[62]. Rəqəmsal kitabxanaların əsasını təşkil edən kolleksiyalar müxtəlif kateqoriyalara bölünə bilər:

İdarə olunan kolleksiya: mütəmadi olaraq idarə edilən və müəyyən bir struktur üzrə təşkil olunan resurslar;

Sahəyə aid kolleksiya: müəyyən bir mövzu, elm sahəsi və ya fənn istiqamətində toplanmış və həmin sahənin ehtiyaclarına cavab verən məzmunlardan ibarət materiallar toplusu;

Elektron resurslar: rəqəmsal formatda əlçatan olan kitablar, elmi məqalələr, jurnal buraxılışları və digər informasiya mənbələri;

Kolleksiyalar məcmusu müxtəlif mənbələrdən və kolleksiyalardan toplanan materialları əhatə edir.

İnformasiya obyektlərinin toplanması: məlumat obyektlərinin, yəni rəqəmsal faylların, sənədlərin və verilənlərin sistematik yığılması;

Elektron formatda sənədlərin toplanması: kağız formatdan rəqəmsal formata keçirilmiş və ya sıfırdan rəqəmsal yaradılmış sənədlərin yığılması.

Rəqəmsal kitabxananın təqdim etdiyi xidmətlər istifadəçilərin ehtiyaclarını ödəmək üçün müxtəlif istiqamətlərdə qurulur:

Kitabxana xidməti: ənənəvi kitabxana xidmətlərinin rəqəmsal formatda təqdimatı.

Dinamik birlik strukturları: fərqli kitabxanaların və ya resursların dinamik şəkildə əlaqələndirilməsi və inteqrasiyası.

Məlumatların saxlanması: elektron və rəqəmsal resursların təhlükəsiz saxlanması və uzunmüddətli qorunması.

Axtarış sistemləri: istifadəçilərə istədikləri məlumatı sürətli və effektiv şəkildə tapmağa kömək edən texnoloji həllər.

Paylanmış mühit: rəqəmsal resursların mərkəzləşdirilməmiş şəkildə müxtəlif məkanlarda yerləşdirilməsi.

Xidmətlərin toplanması: müxtəlif xidmətlərin vahid platforma üzərindən istifadəçilərə təqdim olunması.

Texnoloji şəbəkələr: internet və digər texnologiyalar vasitəsilə rəqəmsal kitabxana xidmətlərinin təmin olunması.

Rəqəmsal kitabxanaların fəaliyyəti müxtəlif təşkilati yanaşmaları əhatə edir: xidmətlərin təşkili, əməliyyatların idarə olunması, sosial-texniki sistemlər, virtual təşkilat, paylanmış struktur və koordinasiya olunmuş sistemlər. Bu kitabxanalar yalnız məlumatın saxlanması və yayılması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda istifadəçilərə tədqiqat aparmaq, öyrənmək və əməkdaşlıq etmək imkanları verən çevik və innovativ platforma kimi çıxış edir.

İstifadəçilər məqalələrə, jurnallara, sənədlərə, kitablara, səs fayllarına, şəkillərə və videolara daxil ola bilərlər. Rəqəmsal kitabxanalar bəzən sadəcə ənənəvi arxivlərin rəqəmsal forması kimi qəbul edilsə də əslində onların yaranması və inkişafı sürətlə dəyişən texnoloji mühitin, sənədlərin onlayn mühafizəsi və qlobal miqyasda əlçatanlığını təmin etmək ehtiyacının nəticəsidir. Elektron nəşriyyat materialları açıq, sərhədsiz və

nisbətən nəzarətsiz bir mühitdə sürətlə yayılır. Bu prosesdə heç bir vasitəçi gecikmələrə və ya məhdudiyətlərə səbəb olmur. Oxucular son nəşrlərə onlayn rejimdə və tez-tez pulsuz daxil olmaq imkanı əldə edirlər.

Rəqəmsal kitabxanalar çoxşaxəli rəqəmsal məzmun təqdim edir: məqalələr, jurnallar, kitablar, sənədlər, səs faylları, şəkillər, videolar. Bu resurslar ənənəvi kitabxanalardakı məlumat mənbələrinin rəqəmsal versiyası olmaqla yanaşı, onların əhatə dairəsini genişləndirir və müasir texnologiya vasitəsilə istifadəçilərə təqdim edilir.

Ənənəvi kağız arxivlərini əvəz edən rəqəmsal kitabxanalar sənədlərin onlayn saxlanmasına (məlumat fiziki məkana bağlı olmadan istənilən yerdən əlçatan olur), geniş yayılmasına (istifadəçilərə məlumatı vaxtında əldə etməyə) imkan verir. Rəqəmsal kitabxanalar kağızdan rəqəmsal saxlama mühitinə keçid etməklə üç əsas fərqlilik yaradır:

Rəqəmsal formada saxlama: materialların rəqəmsal formada saxlanması məkandan asılılığı aradan qaldırır və təhlükəsizliyi artırır.

Birbaşa əlaqə: istifadəçilər materialları vasitəçi olmadan birbaşa əldə edə bilirlər. Bu, məlumat əldə etmə prosesini daha sürətli edir.

Əsas versiyadan köçürmə: resurslar elektron saxlama mühitinə köçürülür, bu da kağız resurslardan asılılığı minimuma endirir.

Rəqəmsal Kitabxananın üstünlükləri

Əlçatanlıq: məlumat dünyanın hər yerindən 24/7 əlçatan olur.

Vaxt və məkan məhdudiyyətlərinin olmaması: Fiziki məkana ehtiyac qalmır, məlumat daha geniş auditoriya üçün əlçatan olur.

Ekoloji fayda: kağız resurslara ehtiyac azalır, bu da təbii resursların qorunmasına töhfə verir.

Sürətli paylama: elektron format vasitəsilə məlumat dərhal yayımlanır və istifadəçilərə çatdırılır.

Rəqəmsal kitabxanalar müasir dövrdə məlumatın idarə olunması və paylaşılması prosesində mühüm bir dönüş nöqtəsidir. Onlar ənənəvi kitabxanaların əsas funksiyalarını qoruyub saxlayaraq, texnologiya vasitəsilə daha çevik və müasir bir mühit təqdim edirlər. Bu sistemlər bilik iqtisadiyyatının inkişafında, təhsil sahəsində yeniliklərin tətbiqində və məlumatın hər kəs üçün əlçatan olmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Aşağıdakı cədvəldə rəqəmsal kitabxananın əsas komponentlərinin kateqoriyalar üzrə qruplaşdırılması verilmişdir.

Cədvəl 9

Rəqəmsal kitabxananın qruplaşdırılması

Kolleksiyalar	Xidmətlər	Təşkilat sistemləri	Mütəşəkkil kolleksiyalar
İdarə olunan kolleksiya	Kitabxana xidməti	Dinamik federasiya strukturları	Sistemlər
Sahə üzrə kolleksiya	Xidmətin təşkili	Əməliyyat təşkili	Elektron alətlər
Elektron resurslar	Məlumatların saxlanması	Virtual təşkilətmə	Elektron resurslar
Kolleksiyalar toplusu	Axtarış sistemləri	Paylanmış mühit	Hipermetn mühiti üzrə verilənlər bazası
İnformasiya ob-	Xidmətlərin	Paylanmış	Sosial-texniki

yektlərinin toplanması	toplanması	təşkilat sistemi	sistemlər
Elektron formatda sənədlərin toplanması	-	Koodinasiya olunmuş sistemlər	Texnoloji şəbəkələr

Mənbə: <https://www.researchgate.net>[110].

Cədvəl kitabxana sistemlərinin əsas komponentlərini təsnifləşdirir. Burada kolleksiyalar, xidmətlər, təşkilat sistemləri və mütəşəkkil kolleksiyalar olmaqla dörd əsas kateqoriya göstərilir. Hər bir kateqoriya kitabxana idarəçiliyi və informasiya təminatı baxımından vacib elementləri əhatə edir: kolleksiyalar fiziki və elektron materialları, xidmətlər istifadəçi və məlumat dəstəyi proseslərini, təşkilat sistemləri idarəetmə və struktur mexanizmlərini, mütəşəkkil kolleksiyalar isə sistemləşdirilmiş və paylanmış informasiya resurslarını göstərir.

2007-ci ildə əsası qoyulmuş bu Rəqəmsal Kitabxana ictimai domenə aid olan geniş elektron kitablar kataloqunu (ən çox istifadə olunan rəqəmsal formatlarda: PDF, ePub) təklif edir. Biz onları pulsuz, qeydiyyat olmadan yükləyə bilərik və onlar müxtəlif dillərdə də təklif olunur. Mövcud materialların sayı durmadan artır, çünki o, açıq icma olması ilə xarakterizə olunur, yəni onun istifadəçiləri hələ daxil edilməyən və ictimai sahənin bir hissəsi olan kitabları yükləmək üçün təşəbbüs göstərə bilirlər. Bundan əlavə istifadəsi çox asan interfeysə malikdir və kitabları kateqoriyalar və müəlliflər üzrə axtarmağa imkan verir.

Rəqəmsal kitabxananın komponentləri aşağıdakılardır:

- ✓ İnfrastruktur
- ✓ Rəqəmsal kolleksiya
- ✓ Sistemlərin funksiyası

- ✓ Telekommunikasiya qurğusu
- ✓ İnsan resursları.

Arxivlərin rəqəmsallaşdırılmasının yayılması sayəsində indi yüz minlərlə onlayn kitabxana fəaliyyət göstərir və onlardan bəziləri dünya səviyyəsində tanınır. Əksər mənbələr çox vaxt əvəz olunmazdır, amma fiziki olaraq tapılması çətin olan kitablar, xəritələr, filmlər və audiokitablar da daxil olmaqla belə mənbələrin saxlandığı kitabxanaların olması çox vacibdir[84]. Bu cür kitabxanalardan ən çox istifadə edilənlərin bəzilərinin adlarını qeyd etmək olar:

- Dünya Rəqəmsal Kitabxanası. Çoxdilli formatda əlyazmalar, nadir kitablar, filmlər, xəritələr və s. üçün mənbə;
- Universal Rəqəmsal Kitabxana. Bir milyon kitab toplusu.
- Qutenberq layihəsi. Oxumaq və yükləmək üçün 33000-dən çox e-kitab.
- Bartleby. Bədii ədəbiyyat esse və poeziya daxil olmaqla, məsləhət üçün böyük kitablar toplusu.
- Ibiblio. Elektron kitablar, jurnallar, akademik esselər, proqram təminatı, musiqi və radio.
- Google Kitablar. Konsultasiya, yükləmə və ya onlayn alış üçün 100000-dən çox kitab.
- İnternet Arxivi. Elektron kitabları və audiokitabları pulsuz yükləmək üçün ən böyük rəqəmsal kitabxana.
- Açıq Kitabxana. Yükləmək üçün klassik ədəbiyyatın bir milyondan çox e-kitabı.

Dünya Rəqəmsal Kitabxanası. 21 aprel 2009-cu ildə fəaliyyətə başlayan Dünya Rəqəmsal Kitabxanası YUNESKO-nun dəstəyi və bütün dünya üzrə kitabxanalar, arxivlər, muzey-

lər, təhsil müəssisələri və beynəlxalq təşkilatların töhfələri ilə ABŞ Konqres Kitabxanasının layihəsi kimi yaradılmışdır[78].

WDL (Dünya Rəqəmsal Kitabxanası) mədəni irsin qorunmasını və geniş auditoriyaya çatdırılmasını təmin etmək məqsədilə, tarixi və mədəni əhəmiyyətə malik sənədləri daha asan əldə etmək üçün dünya səviyyəsində bir platforma yaradır. Məzmun Məzmun Seçim Komitəsi tərəfindən müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq seçilir. Seçim zamanı onun mədəni və tarixi əhəmiyyəti nəzərə alınır, həmçinin müxtəlif ölkələrin və mədəniyyətlərin müxtəlif dövrlərdə əldə etdiyi nailiyyətlərin tanınması təmin olunur. DRK-sı tərəfindən toplanan materiallara mədəniyyət xəzinələri - kitablar, əlyazmalar, xəritələr, qəzetlər, jurnallar, çaplar, fotoşəkillər, səs yazıları və filmlər daxil olmaqla əhəmiyyətli tarixi sənədlər daxildir.

Konqres Kitabxanasındakı komanda 2009-cu ilin aprel ayında YUNESKO tərəfindən istifadəyə verilən Dünya Rəqəmsal Kitabxanasının (WDL) ictimai və onlayn versiyasını hazırlamışdır. Bu layihənin ilkin təqdimat versiyasında 26 müxtəlif qurumun iştirakı təmin olundu. Başlanğıc tərəfdaşlarına Braziliya, Çin, Misir, Meksika, Rusiya, Fransa, İsveç, Uqanda, ABŞ və dünyanın digər yerlərdə fəaliyyət göstərən milli kitabxanalar və mədəniyyət təşkilatları daxildir. 2021-ci ildə 10 ildən çox fəaliyyət göstərdikdən sonra Konqres Kitabxanası Dünya Rəqəmsal Kitabxanasının (WDL) toplanmış mədəniyyətlərarası xəzinələr kolleksiyasını öz əsas veb-saytına inteqrasiya etdi. Bununla da WDL-nin dəyərli məzmunu davamlı və daimi olaraq ictimaiyyət üçün əlçatan oldu. Orijinal Dünya Rəqəmsal Kitabxanası saytı Konqres Kitabxanasının

Veb Arxivi tərəfindən qorunur və saytın əvvəlki dizaynını və funksional xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Hazırda Konqres Kitabxanasının əsas internet saytında təqdim olunan bu kolleksiya yüzlərlə təşkilatın töhfələri əsasında formalaşmış, dünya mədəniyyətlərinin müxtəlifliyini əks etdirən zəngin və dəyərli bir mənbədir. Dünya Rəqəmsal Kitabxanası dünyanın hər yerindən 19000-dən çox mədəni əhəmiyyətli ilkin mənbə materialının pulsuz onlayn arxividir. Konqres Kitabxanası YUNESKO və 60 ölkədən 158 kitabxana, muzey və arxivlə birgə əməkdaşlıq edir. Saytın məqsədi mədəni irsi qorumaq, təhsil və elmi araşdırmaları dəstəkləmək, eləcə də ölkələr arasında rəqəmsal fərqləri azaltmaq məqsədi daşıyır.

Universal Kitabxana - əsas missiyası yaradıcılığı və bütün insan biliklərinə sərbəst axtarışını təşviq edəcək Rəqəmsal Kitabxana yaratmaqdır. Bu missiyanın həyata keçirilməsində ilk addım kimi internet üzərindən hamının istifadə edə biləcəyi bir milyon kitabdan ibarət pulsuz oxuna bilən, axtarılan kolleksiyaya malik Universal Kitabxananın yaradılması təklif edilmişdir. 10 il ərzində kolleksiyanın 10 milyon kitaba çatacağını gözlənilirdi. Nəticə milliyyətindən və sosial-iqtisadi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq dünyada 24x7 hər kəs üçün əlçatan olan unikal resurs mənbəyi yaradılmışdır.

Universal Kitabxananın məqsədlərindən biri OCR (optik simvol tanıma) texnologiyaları əsasında tam mətnin indeksləşdirilməsi və axtarışı üçün dəstək verməkdir. Onlayn axtarışın mövcudluğu istifadəçilərə müvafiq məlumatları tez və etibarlı şəkildə tapmağa imkan verir, beləliklə, tələbələrin tədqiqat işlərində uğurlarını artırır. Bu 24x7 resurs həm də maşın tərcü-

məsi, ümumiləşdirmə, ağıllı indeksləşdirmə və məlumat axtarışı kimi sahələrdə dil emalı tədqiqatları üçün çox əhəmiyyətli-dir.

Universal Kitabxana məlumatların bütövlüyünü və əlçatanlığını qorumaq məqsədilə dünyanın bir neçə yerində fəaliyyət göstərir. Davamlılığı təmin etmək üçün müxtəlif modellər araşdırılır. Eyni zamanda istifadəçilərin materialları asanlıqla tapması, onlara düzgün yönləndirilməsi və effektiv şəkildə istifadə etməsi üçün məqsədyönlü tədqiqatlar aparılır. Bundan əlavə, naviqasiyanı və idarəetməni asanlaşdırmaq məqsədilə müvafiq metadata yaradılmışdır. Əsas məqsəd bütün kitabları rəqəmsallaşdırmaqdır. Lakin belə bir işin praktiki baxımdan mümkün olmadığı, yüzlərlə il çəkə biləcəyi və böyük ehtimalla heç vaxt tam başa çatmayacağı düşünülür.

Beləliklə, ilk addım indiyədək bütün dillərdə nəşr olunmuş kitabların 1 faizindən də azını təşkil edən 1 milyon kitabın rəqəmsallaşdırılması öhdəliyini götürməklə bu işin mümkünlüyünü nümayiş etdirmək idi. Bu məqsəd 2006–2007-ci illərdə həyata keçirildi. Uzunmüddətli məqsədə nail olmaq üçün hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində yerləşən 50 skanetmə mərkəzində kitabların rəqəmsallaşdırılması davam etdirilir. Bu cür layihə dünyanın əksər ölkələrində təhsilin aparılma formasını dəyişmək potensialına malikdir.

Universal Kitabxananın ilk böyük layihəsi *Milyon Kitab Rəqəmsal Kitabxanası* (Million Book Digital Library) dünya üzrə bir milyondan çox kitabı rəqəmsallaşdırmaq və onlayn şəkildə hər kəs üçün əlçatan etmək məqsədi daşıyan beynəlxalq bir layihədir. Bu təşəbbüs rəqəmsallaşdırma texnologiyasından istifadə edərək biliklərə sərbəst çıxışı təmin etməyə çalışır.

Bu layihə 2001-ci ildə Carnegie Mellon Universiteti tərəfindən başlanılmışdır və əsas hədəfi dünyadakı hər kəs üçün kitablar və digər yazılı mənbələri rəqəmsal formaya salaraq, onlara asanlıqla çatmaq imkanı yaratmaqdır. Layihə çərçivəsində müxtəlif dillərdə təhsil, tarix, elm, ədəbiyyat və digər sahələrdə bir milyondan çox kitab rəqəmsallaşdırılmışdır. Layihə Hindistan, Çin, ABŞ və digər ölkələrin dəstəyi ilə həyata keçirilmişdir. Kitabların rəqəmsallaşdırılması və saxlanması üçün müasir texnologiyalar və sistemlərdən istifadə olunur, istifadəçilər üçün pulsuz təqdim edilir.

Project Gutenberg (Qutenberq Layihəsi) – dünyanın ən qədim rəqəmsal kitabxanasıdır. Layihə 4 iyul 1971-ci ildə İllinoys Universitetinin tələbəsi Maykl Hart tərəfindən başlanmışdır. Onun məqsədi ictimai mülkiyyətə aid olan kitabları rəqəmsallaşdırmaq və onları hər kəs üçün pulsuz əlçatan etmək idi. Layihənin ilk addımı olaraq Maykl Hart ABŞ-ın Müstəqillik Bəyannaməsini kompüter sisteminə yazaraq sərbəst yaymağa başladı. Beləliklə, ən qədim rəqəmsal kitabxana olan Qutenberq Layihəsi başladı. Layihədəki kitablar müəllif hüquqları müddəti başa çatmış və ya ictimai mülkiyyətə aid olan əsərlərdir.

ABŞ qanunvericiliyinə əsasən 1923-cü ildən əvvəl nəşr olunan kitabların çoxu artıq ictimai mülkiyyətə keçmişdir. Layihə könüllülərin yardımı ilə kitabları rəqəmsal formata çevirərək e-kitab kimi təqdim edir. Rəqəmsallaşdırılan kitablar əsasən mətnə ibarətdir və müxtəlif formatlarda (TXT, EPUB, Kindle) yükləmək mümkündür. Layihənin internet saytında 70000-dən çox kitab mövcuddur və bu kitablar pulsuz yüklənə bilər. Əsas diqqət klassik ədəbiyyat, fəlsəfə, elm, tarix və digər

sahələrdə ictimai mülkiyyətə aid olan əsərlərə yönəlmişdir.. Layihə bütün dünyada insanlara sərbəst təhsil və ədəbiyyata çıxış imkanı təqdim edir: kitablara pulsuz çıxış təmin edərək bilikləri hər kəs üçün əlçatan edir; əsrlərlə köhnə olan əsərləri rəqəmsal formata çevirərək onların qorunmasını və gələcək nəsillərə çatdırılmasını təmin edir; tələbələr, tədqiqatçılar və ədəbiyyatsevərlər üçün dəyərli resurs təqdim edir.

Qutenberq Layihəsi rəqəmsal dövrdə kitabxanaların və biliklərin sərbədsiz paylaşılmasına mühüm töhfə verərək müasir rəqəmsallaşdırma hərəkatının əsas sütunlarından biri hesab olunur. Layihə Qutenberq zaman keçdikcə dünya üzrə yüzlərlə, daha sonra isə minlərlə könüllünü cəlb edərək böyümüşdür. Bu könüllülər layihənin əsasını təşkil etmiş və kitabların rəqəmsallaşdırılması, transkripsiyası və saxlanması işlərində böyük rol oynamışdır. Maykl Hart yalnız kitabların rəqəmsallaşdırılması ilə məşğul olmayaraq, eyni zamanda veb-saytın saxlanması və vəsait toplanması kimi inzibati vəzifələri də öz üzərinə götürmüşdür.

1990-cı illərdən başlayaraq kitablar rəqəmsallaşdırılmış formada (skan və ya transkripsiya yolu ilə) toplanmağa başladı. Layihə Qutenberqin kitabxanasında yer alan əsərlərin böyük əksəriyyəti ingilis dilində olsa da 1997-ci ildən etibarən digər dillərdə olan kitablar da əlavə olunmağa başladı.

- ✚ 1997: rəqəmsallaşdırılmış əsərlərin sayı 1000-ə çatdı.
- ✚ 2003: bu rəqəm 10000-ə yüksəldi.
- ✚ 2006: layihədə artıq 20000 kitab vardı.
- ✚ 2018: kitab sayı 40000-ə çatdı.
- ✚ 2022: layihənin arxivində 60000-dən çox kitab mövcud oldu.

Bu layihənin qlobal miqyasda daha geniş auditoriyaya çatmasını təmin etdi. Layihə Qutenberq rəqəmsallaşdırma texnologiyası və könüllülərin dəstəyi ilə biliklərin sərhədsiz paylaşılmasını təmin edən önəmli bir təşəbbüsə çevrilmişdir. Zamanla böyüyərək müxtəlif dillərdə və mövzularda minlərlə əsəri hər kəs üçün pulsuz və açıq bir şəkildə təqdim etmişdir.

Bartleby – 1853-cü ildə əsası qoyulan və başlanğıcda yazıların düzəliş edilərək toplanması mərkəzi kimi fəaliyyət göstərən platformadır. Müasir dövrdə Bartleby tələbələr üçün təhsil dəstəyi və yazı xidmətləri təqdim edən çoxfunksiyalı bir resurs mərkəzinə çevrilmişdir.

Bartleby tələbələrə akademik problemlərin həllində və yazı bacarıqlarının inkişafında kömək edən platformadır. Bartleby Learn öyrənməyi asanlaşdırır, yazılı tapşırıqları təkmilləşdirir. Tələbələr milyonlarla dərslük həllinə çıxış əldə edərək çətin mövzuları bu platforma vasitəsilə rahat öyrənə bilirlər. Platforma tələbələrin ev tapşırıqları ilə bağlı suallarını cavablandırmaq üçün gecə-gündüz hazır olan ekspertlərdən ibarət komandaya malikdir.

24/7 fəaliyyət göstərən Bartleby Write tələbələrə yazılı tapşırıqlarda kömək edir. Tələbələrə yalnız cavab təqdim etmək deyil, problemi başa düşmək və imtahanlarda tətbiq etmək qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün də dəstək verilir. Axtarıla bilən geniş sual-cavab arxivi təhsil prosesini sürətləndirir. Yazılardakı səhvləri aşkar edərək düzgün ifadə formalaşdırmağa kömək edir. Orijinallığı təmin etmək üçün mətnlərdə plagiatı yoxlayır. Akademik yazılarda düzgün mənbə göstərilməsini təmin edir. Bu platforma müasir tələbələrin təhsil ehtiyaclarını qarşılayan vacib bir vasitədir.

İbiblio - dünyanın ilk onlayn kitabxanalarından biridir və kitab arxivlərindən tutmuş qeyri-kommersiya təşkilatlarına, radio stansiyalarına və hətta sərbəst mövcud proqram təminatına qədər 2500-dən çox saytın kolleksiyasına ehtiva edir. İbiblio təkcə heyratəmiz resurslar toplusunu birləşdirmir, həmçinin kitabxana ilə əlaqəli bir çox veb-saytlardakı materialları da əhatə edir. İbiblio (əvvəllər SunSITE.unc.edu və MetaLab.unc.edu) "kolleksiyalar toplusu idi" və proqram təminatı, musiqi, ədəbiyyat, incəsənət, tarix, elm, siyasət və mədəniyyətsünaslıq sahələri mövcud idi. "Sunsite və Metalab UNC"-ni internetdə dünyanın ən məşhur qurumlarından birinə çevirdi.

"İnternet kitabxanaçılığı" olaraq İbiblio rəqəmsal kitabxana və arxiv layihəsidir. O, İnformasiya və Kitabxana Elmləri Məktəbi və Şimali Karolina Universitetinin Chapel Hilldəki Jurnalistika və Kütləvi Kommunikasiyalar Məktəbi, o cümlədən İctimai Sahə Mərkəzi, IBM və SourceForge kimi tərəfdaşlar ilə idarə olunur. O, həmçinin yenilik kimi audio radio stansiyaları təklif edir. 1994-cü ilin noyabrında UNC tələbələri tərəfindən idarə olunan radio stansiyası olan WXYC-nin təkrar yayımı ilə ilk internet radio axınına başladı. İbiblio – Karolina Universitetinin yeni kitabxanası www.ibiblio.org ünvanında yerləşən və rəqəmsal kitabxana olaraq fəaliyyət göstərən bir platformadır. Bu kitabxana istifadəçilərə Ümumdünya İnternet üzərindən materialları təmin edir.

Google kitablar - Google tərəfindən yaradılan və istifadəçilərə kitabları onlayn axtarış etmək, oxumaq və bəzi hallarda tam mətnləri pulsuz yükləmək imkanı verən bir platformadır. Kitablarda müəllif hüquqları sahəsindəki məhdudiyətlərə görə müəyyən hissələri ilə təqdim olunur. Google Kitablarda geniş bir

rəqəmsal kitabxana təmin edir və istifadəçilərə müxtəlif mövzularda mətnlərə asan çıxış imkanı yaradır.

2008-ci ildə Miçiqan Universitetində əsası qoyulan bu platforma 128 üzv institutunu əhatə edərək genişlənmişdir. Mike Furlough-un sözlərinə görə indi bu layihə 15,7 milyondan çox kitab və jurnal cildinə sahibdir. Çoxcildli jurnallar və dublikatlar nəzərə alındıqda bu rəqəm təxminən 8 milyon unikal element təşkil edir. Bu resursların 95 faizi Google-un skan etmə işinin nəticəsidir, qalanları isə İnternet Arxivinin davam edən skan etmə işindən və yerli rəqəmsallaşdırma söylərindən gəlir.

Artıq uzun illərdir Google bilik və mədəni irsi sadə axtarış sorğuları vasitəsilə aşkar etməyi və istifadəçilər üçün əlçatan etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Şirkət bu istiqamətdə öz öhdəliyinə sadıq qalaraq kitabların əhatə dairəsini genişləndirməyə davam edir. Google dünyanı dəyişdirən və qlobal əhəmiyyət daşıyan kitabları rəqəmsallaşdıraraq indeksinə əlavə edir, eyni zamanda şəkil emalı alqoritmlərinin keyfiyyətini və axtarış mexanizminin effektivliyini daim təkmilləşdirir. Şirkət bu fəaliyyətləri gələcək illərdə də davam etdirməyi planlaşdırır. Layihənin əsas məqsədi insanların oxumaq üçün kitab tapmasını asanlaşdırmaq və onların daha dərin elmi və intellektual araşdırmalar aparmasına dəstək olmaqdır. Bu məqsədlə Google dünyanın bir çox kitabxanaları ilə əməkdaşlıq edərək öz kolleksiyalarını Google Books platformasına daxil edir.

Kitabxanalar müəllif hüquqları qanunvericiliyinin icazə verdiyi hallarda öz kolleksiyalarındakı hər bir skan edilmiş kitabın rəqəmsal nüsxəsini əldə edir və həmin materialları qoru-

maqla yanaşı, istifadəçilərinə təqdim edirlər. Dünyanın aparıcı kitabxanalarının fondlarını rəqəmsallaşdırmaq məqsədilə Google artıq 40 milyondan çox kitabı skan etmişdir. Lakin müəlif hüquqları ilə bağlı mübahisələr hazırda layihə üçün müəyyən risklər yaradır. Bu məsələdə də layihəyə qarşı çıxan müəlif və nəşriyyatlara qoşulmuşdur.

2019-cu ilin oktyabr ayına olan məlumata görə, Google Google Books layihəsinin 15 illiyini qeyd etmiş və platformada təqdim olunan skan edilmiş kitabların sayının 40 milyondan artıq olduğunu açıqlamışdır. Bundan əlavə, Google 2010-cu ildə dünyada təxminən 130 milyon adda fərqli kitab və materialın mövcud olduğunu bildirmiş və onların hamısını gələcəkdə skan etməyi hədəflədiyini bəyan etmişdir.

İnternet Arxivi - rəqəmsal formada İnternet saytları və digər mədəni əsərlərdən ibarət rəqəmsal kitabxana yaratmışdır. İnternet Arxivi kimi tədqiqatçılara, tarixçilərə, alimlərə, insanlara və geniş ictimaiyyətə pulsuz giriş təmin edir. 1996-cı ildə internetin özünü arxivləşdirilməsi ilə bu layihə yenicə istifadə olunmağa başlamışdır.

Bu layihənin bu gün Wayback Machine vasitəsilə əldə edilə bilən 25 ildən artıq veb tarixçəsi mövcuddur və vacib veb səhifələri müəyyən etmək üçün Arxiv-İt proqramı çərçivəsində 950-dən artıq kitabxana və digər tərəfdaşlarla əməkdaşlıq edilir.

Veb arxivi böyüdükcə digər nəşr olunan əsərlərin rəqəmsal versiyalarını təmin etmək öhdəliyi də artmışdır. Son dövrdə arxivdə:

- ✓ 625 milyard veb səhifə;
- ✓ 38 milyon kitab və mətn;

- ✓ 14 milyon səs yazısı (240000 canlı konsert daxil olmaqla);
- ✓ 7 milyon video (o cümlədən 2 milyon Televiziya Xəbər proqramı);
- ✓ 4 milyon şəkil;
- ✓ 790000 proqram təminatı saxlanılır.

2005-ci ildən etibarən həyata keçirilən kitabların rəqəmsallaşdırılması proqramı çərçivəsində Arxiv-İt (Internet Archive) tərəfindən gündə təxminən 4000 kitab skan edilir. 1927-ci ildən əvvəl nəşr olunmuş kitabları birbaşa yükləmək mümkündür, müasir kitablar isə Aşığı Kitabxana (Open Library) vasitəsilə əldə edilə bilər. Internet Arxivinin əsas missiyalarından biri fiziki cəhətdən əlçatan olmayan kitabları insanlar üçün əlçatan etməkdir. Buna görə də rəqəmsal kitabların böyük əksəriyyəti əlilliyi olan insanlar üçün də uyğun formada təqdim olunur.

Internet Archive hər gün milyonlarla istifadəçiyə xidmət göstərir və dünyanın ən çox ziyarət edilən 300 internet saytı sırasında yer alır. Internet Archive kitabxana kolleksiyasının bir nüsxəsi 99 petabaytdan çox server yaddaşı tutur və bütün məlumatların ən azı iki nüsxəsi saxlanılır. Platforma əsasən ianələr, qrantlar, eləcə də tərəfdaşlar üçün veb arxivləşdirmə və kitabların rəqəmsallaşdırılması xidmətləri hesabına maliyyələşdirilir. Əksər kitabxanalarda olduğu kimi, istifadəçilərin məxfiliyinə xüsusi önəm verilir: oxucuların IP (İnternet Protokolu) ünvanları saxlanılmır və sayt təhlükəsiz Https protokolu üzərindən fəaliyyət göstərir.

Aşığı Kitabxana - kitabların metadatasını saxlamaq üçün universal bir kataloqdur. Əsas məqsədi, indiyə qədər nəşr olu-

nan hər bir kitab üçün veb səhifəsi yaratmaqdır. Bu təşəbbüs “Açıq Kitabxana” adlanır, çünki açıq mənbə prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir və hər kəs bu kataloqdan istifadə edərək ona töhfə verə bilər[123]. Beləliklə, Açıq Kitabxana axtardığınız kitabları tapmaq üçün geniş imkanlar təqdim edir.

Açıq Kitabxana (Open Library) və worldcat hər iki kitab məlumat kataloqudur. Açıq Kitabxana hər kəsin redaktə edə biləcəyi açıq mənbəli universal kataloqdur. ISBN və ya OCLC identifikatorumuz olan istənilən nəşrlər üçün oxucuya yaxın kitabxanadan götürə biləcəyi kitabı tapmaqda ona kömək etmək üçün WorldCat-a Kitabxana bağlantıları mövcuddur.

Virtual Kitabxana başqa bir yerdə elektron şəkildə mövcud olan məlumatlara portal təqdim edən Rəqəmsal Kitabxananın başqa bir növüdür. Bu kitabxananın özündə məzmun daşmadığını vurğulamaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitabxanaçıları bu termindən on il və ya daha çox müddət ərzində yerli olaraq təqdim edilən göstəricilər vasitəsilə elektron formatda paylanmış məlumatlara çıxışı təmin edən Kitabxananı ifadə etmək üçün istifadə edirlər.

Kitabxanalar müxtəlif rəqəmsal və elektron məzmunu kompüter şəbəkələri vasitəsilə virtual mühitdə birləşdirərək istifadəçilərə təqdim edirlər. Virtual kitabxanaların DVD və ya CD kimi fiziki ekvivalentləri mövcud deyildir[124]. Həmçinin virtual kitabxanalar kitab abunə xidmətləri çərçivəsində də təqdim oluna bilər. Bəzi müəssisələr, məsələn, kolleclər və universitetlər istifadəçilərə virtual kitabxanalara giriş imkanı yaradırlar. Kitabxanalarda məzmun üzrə lisenziyalar mövcud ola bilməsinə görə istifadəçilər bu materiallara daxil olmamışdan

əvvəl kitabxana tərəfindən yaradılmış hesablar vasitəsilə şəxsiyyətlərini təsdiq etməli ola bilərlər.

Virtual kitabxanalar veb-saytda yerləşdirilən platformalardır. Hal-hazırda onlara daxil olmaq çox asandır, axtarış sisteminə məsələn Google-da və ya istifadəçinin seçdiyi hər hansı bir axtarış sistemində tapmaq mümkündür. Vebsayta daxil olduqdan sonra kitabxanaya daxil olmaq üçün ödənişsiz olub-olmadığını, mətnləri yükləmək üçün abunə tələb olub-olmadığını və ya bir növ açar yaratmaq tələb olub-olmadığını yoxlamaq lazımdır. Əgər bu ödənişsiz virtual kitabxanadırsa, istifadəçi sadəcə olaraq müəlliflər və ya mövzular kataloquna daxil olur, məsləhətləşməyə və yaxud yükləməyə davam edir.

Dünya üzrə nümunələr

Böyük Britaniyada fəaliyyət göstərən **Kembridc Universiteti Kitabxanası** pandemiya dövründə tələbələrə və alimlərə xidmət göstərmək məqsədilə onlayn və sıfır təmaslı xidmətlərin kombinasiyasını təqdim edir.

Fiziki ziyarətləri minimuma endirmək və Kembridcdə ola bilməyən istifadəçilərin ehtiyaclarını qarşılamaq üçün onlayn resurslara çıxış imkanları genişləndirilmişdir.

ABŞ-da fəaliyyət göstərən Yale Universitetinin Kitabxanası əlyazmalar, xəritələr, dövrü nəşrlər, fotoşəkillər, arxiv materialları, siyasi və tibbi sənədlər, nadir kitablar və digər mənbələrdən ibarət rəqəmsal kolleksiyalar üçün integrasiya olunmuş axtarış platforması hazırlamışdır. Yale University-nin elektron resurslarına (elektron jurnallar, elektron kitablar, məlumat dəstləri, verilənlər bazaları və s.) giriş universitetlə əlaqəli tələbələr və akademik heyət üçün təmin edilmişdir.

Karib hövzəsinin Rəqəmsal Kitabxanası (dLOC) ABŞ, Karib dənizi, Kanada, Mərkəzi/Cənubi Amerika və Avropada 60-dan çox tərəfdaşı özündə birləşdirən Karib hövzəsindən gələn və ətrafındakı resurslar üçün beynəlxalq açıq girişli rəqəmsal kitabxana və icmadır. Onun tərəfdaşları məzmunu və təcrübəyə töhfə verir, kitabxana həmçinin birgə layihələri və maliyyələşdirmə təşəbbüslərini dəstəkləyir.

ICE Virtual Kitabxanası dünyanın ən əhatəli onlayn mülki mühəndislik resursu olduğunu iddia edir. İstifadəçilər 1836-cı ilə aid arxivləri, o cümlədən mülki və ətraf mühit mühəndisliyi və materialşünaslıq sahələrində dünya üzrə tədqiqatçılar və praktiklər üçün elmi kitablar, jurnallar və məlumatlarla tanış ola bilərlər.

Hibrid kitabxanaların öz kolleksiyalarında saxladıkları mənbələr çap, elektron və rəqəmsal formatdadır. Söhbət müxtəlif formalarda bütün növ resurslara daxil olmaq üçün vahid istifadəçi interfeysinin yaradılmasından gedir. Hibrid kitabxana həm ənənəvi, həm də rəqəmsal resursları birləşdirən kitabxana modelidir. Bu tam rəqəmsal kitabxanaya keçid üçün bir mərhələ olaraq qiymətləndirilir. Hibrid kitabxanayı müəyyən etməyin sadə yolu ondan ibarətdir ki, o, ənənəvi kitabxanayı rəqəmsal kitabxanaya inteqrasiya etmək vasitəsidir.

Demək olar ki, indiyədək rəqəmsal kitabxana elementləri ənənəvi kitabxanaları əvəz etməkdən daha çox, onları tamamlayaraq genişləndirmək məqsədinə xidmət etmişdir. Müasir informasiya istifadəçisi həm elektron, həm də kağız əsaslı mənbələrdən eyni vaxtda istifadə etdiyi hibrid informasiya mühitində fəaliyyət göstərir. “Hibrid kitabxana” termini ilk dəfə Stuart Sutton tərəfindən işlədilmişdir. O, xidmət modellərini

nəzərdən keçirərkən ənənəvidən rəqəmsala doğru davamlı keçidi əks etdirən dörd kitabxana növünü müəyyən etmişdir: ənənəvi, avtomatlaşdırılmış, hibrid və rəqəmsal kitabxanalar.

Hibrid kitabxananın inkişafının mərhələlərlə baş verəcəyi fikri irəli sürülmüşdür. Belə ki, müəyyən bir müddət mövcud texnologiyaya əsaslanan bir mərhələ mövcuddur, lakin növbəti mərhələyə keçidin baş verəcəyi iddia edilmişdir.

Bu növbəti mərhələ ABŞ-ın Malibu şəhərində bazarın yaradılması ilə xarakterizə olunur; burada məhsullar istifadəçilərə onların nəzərdən keçirilməsi üçün təqdim edilir.

Ənənəvi olaraq texnologiyanın kitabxanalarda tətbiqinin əsas səbəbi kitabxana işçilərinə artan tələblərin təsirini azaltmaq idi. Təcrübədə texnologiya kadrların yerdəyişməsinə səbəb olmuşdur. Bununla belə, hibrid kitabxana ideyası fərqli bir motivasiya ilə xidmətlərin təkmilləşdirilməsi üçün yaradılmışdır.

HEC Milli Rəqəmsal Kitabxana Proqramı (NDLP) dövlət və özəl universitetlər, müəssisələr və qeyri-kommersiya tədqiqat və inkişaf təşkilatları daxilində tədqiqatçılara beynəlxalq elmi ədəbiyyata çıxış imkanı verir. O, istifadəçilərə yüksək keyfiyyətli, nəzərdən keçirilmiş jurnallara, verilənlər bazalarına və müxtəlif fənlər üzrə digər elektron məzmunlara abunə olma imkanı təmin edir. YÖK (Yüksəköğretim Kurulu) kitabxanaları rəqəmsal resurslara keçid baxımından həmişə öndə olmuşdur. Tələbələr bu informasiya resursları xəzinəsinə istənilən yerdən internet vasitəsilə pulsuz çıxış əldə edə bilirlər. Rəqəmsal kitabxanaya YÖK Elektronik Jurnal Kütüphanesi layihəsi də daxildir və burada elektron jurnallar yaxşı optimallaşdırılmış şəkildə təqdim olunur.

ORCID tədqiqatçılara, təqaüd proqramlarında iştirak edərkən və innovasiya fəaliyyətləri zamanı istifadə etmək üçün unikal və davamlı identifikator təqdim etməklə, onların töhfələri və mənsubiyyətləri arasında şəffaf və etibarlı əlaqələr yaratmağa imkan verir. ORCID hər bir tədqiqatçıya unikal və davamlı rəqəmsal identifikator (ORCID ID) təqdim edərək onların fərqləndirilməsinə və akademik fəaliyyətlərinin izlənilməsinə kömək edir.

İstifadəçilər bu identifikatoru öz peşəkar məlumatları ilə əlaqələndirə bilirlər, məsələn, mənsub olduqları təşkilatlar, aldıkları qrantlar, nəşrləri, verdikləri peşəkar rəylər və digər akademik fəaliyyətləri. Bu sistem tədqiqatçıların işlərini daha görünən və əlçatan edir, eyni zamanda akademik sahədə şəffaflığı və tanınmanı artırır.

ORCID (Open Researcher and Contributor ID) 16 oktyabr 2012-ci ildə istifadəyə verilmiş və bütün dünyada sürətlə yayılmışdır. ORCID-in iki əsas funksiyası aşağıdakılardır:

- tədqiqatçı identifikasiyası reyestrinin funksiyası
- autentifikasiya məqsədləri üçün sistemdən sistemə əlaqə və ötürmə vasitəsi.

ORCID ID fərdi tədqiqatçıları unikal şəkildə müəyyən edən 16 rəqəmli koddur. Əksər fərdi adlar unikal olmadığı üçün ORCID ID-si bir tədqiqatçının işini eyni və ya oxşar ad malik digərindən ayırmağı asanlaşdırır. O, adın müxtəlif variantlarını, o cümlədən dil simvollarını və tədqiqatçının karyerası zamanı addakı dəyişiklikləri əlaqələndirir.

ORCID tədqiqatçı icazə verərsə, nəşriyyatların, maliyyəçilərin və ya qurumların kompüter sistemlərinə tədqiqatçının qeydinə məlumat əlavə etməyə imkan verir.

- Nəşriyyatçılar tədqiqatçının qeydinə avtomatik olaraq nəşrlər əlavə edə bilirlər;
- Fondlar verilən qrantları əlavə edə bilirlər;
- Qurumlar tədqiqatçının müəyyən edilmiş mənsubiyyəti üzərində səlahiyyət əldə edə bilər.

Aşağıda əksər ölkələrdə mövcud olan rəqəmsal kitabxanaların adları qeyd edilmişdir:

- Springer Link
- EBSCO
- Taylor and Francis (T&F)
- ELSEVIER
- ASTM International
- PROQUEST
- A+INFORMIT
- Ebrary
- Emerald

Springer link - yüksək keyfiyyətli elmi nəşrlər və jurnal məqalələrin yayımlandığı bir platformadır. Springer Link fizika, mühəndislik, sosial elmlər və humanitar sahələrdə elmi məqalələr və kitablar təqdim edir. Sayt Dundee-də ən çox istifadə edilən saytlarından biridir. Dundee Şotlandiyanın SHEDL satınalma konsorsiumu vasitəsilə ümumiyyətlə, 1997-ci ildən etibarən Springer Jurnallarının demək olar ki, hərtərəfli dəstinə abunə olur. Elektron kitabların əhatə dairəsi də genişdir, 2900-dən çox jurnal və 300000 kitabla Springer müəlliflər, müştərilər və tərəfdaşlar üçün bir çox imkanlar təklif edir. Tam kitablar endirilə bilər və hər bir kitabdan bir neçə fəsil PDF faylları kimi saxlanıla bilər. Bütün kitab və jurnal başlıqları Kitabxana

Axtarış xidmətində verilir və Springer Link asan keçid təşkili-nə imkan verən kitab, fəsil və məqalə səviyyəsində DOI-əsaslı əlaqəni dəstəkləyir.

EBSCO - akademik jurnallar, kitablar, elektron resurslar və məlumat bazaları təklif edən böyük bir platformadır. Platforma çoxsaylı akademik sahələr üzrə geniş resurslar təqdim edir, xüsusən sosial elmlər, tibb və təhsil sahələrində. 70 ildən artıqdır ki, o, keyfiyyətli məzmun və texnologiya vasitəsilə tədqiqatların və nəticələrin təkmilləşdirilməsi üçün dünya kitabxanaları və digər sənayenin aparıcı təşkilatları ilə əməkdaşlıq edir. İstifadəçilər açıq məzmunu axtarmaq və istifadə etmək üçün EBSCO Essentials-a daxil ola bilər və öz filialları vasitəsilə əldə edilən əlavə nəşrlərə qoşula bilərlər.

EBSCO informasiya xidmətləri ABŞ-da ən böyük özəl və ailə şirkətlərindən biri olan EBSCO Industries Inc.-in bölməsidir. EBSCO Industries, Inc. 1944-cü ildən fəaliyyət göstərir. Kiçik abunə agentliyi kimi fəaliyyətə başlayan EBSCO tez bir zamanda kitabxana xidmətləri sənayesində öz yerini tuta bildi. Vizyon fəaliyyət və innovasiya vasitəsilə EBSCO müştərilər üçün məhsulların, xidmətlərin və texnologiyaların uzunmüddətli artımını təmin etməklə kitabxana biznesinə sərmayə qoyur. EBSCO tədqiqat, satınalma idarəçiliyi, abunə xidmətləri, öyrənmə və tədqiqat sahəsində inkişafı sürətləndirməyi hədəfləyir. Bu məqsədlə kitabxanalar, səhiyyə və tibb müəssisələri, korporasiyalar və dövlət qurumları üçün geniş məzmun və resurslara çıxışı təmin edir. EBSCO məlumat xidmətləri və rəqəmsal resursları ilə tədqiqat və öyrənmə proseslərini dəstəkləyərək istifadəçilərə daha effektiv və keyfiyyətli araşdırma aparmaq imkanı yaradır.

EBSCO e-kitabları platformasında 2,4 milyondan çox e-kitab mövcuddur. EBSCO e-kitabları kitabxanalar tərəfindən ya birdəfəlik lisenziya, ya da illik abunə əsasında satın alınan çap kitablarının onlayn versiyalarıdır. Mülkiyyətində olan e-kitablar uzunmüddətli giriş və qorunma üçün həmişəlik təqdim olunur.

ELSEVIER - dünyanın aparıcı elm və səhiyyə məlumat nəşridir. Elsevier dünya üzrə 30 milyondan çox alim, tələbə, səhiyyə və informasiya mütəxəssislərinə xidmət göstərir[91]. 2021-ci il statistikasına əsasən şirkət 2700 elmi jurnal üzrə 600000 məqaləni dərc etmişdir. Həmçinin 2018-ci ildə onun arxivlərində 17 milyondan çox sənəd və 40000 elektron kitab mövcuddur, illik yüklənmələrin ümumi sayı 1 milyarddan çox təşkil edir.

ELSEVIER qlobal elm və tibb sahələrin inkişafına töhfə verməkdə böyük rol oynayır. Dünya miqyasında tədqiqatçılara, tələbələrə, pedaqoqlara və praktikantlara dünya səviyyəli məlumat və innovativ alətlər təqdim etməklə onların məhsuldarlığını və effektivliyini artırmağa kömək edir. Bir çox universitetlər tez-tez ELSEVIER jurnalının korpusunun böyük bir hissəsini özündə birləşdirən paketə abunə olurlar.

ELSEVIER elm və səhiyyə sahəsində ixtisaslaşmış qlobal məlumat analitik xidmətlərinin təminatçısıdır. Şirkət institutlara və mütəxəssislərə elmdə tərəqqi etməyə, səhiyyəni inkişaf etdirməyə və bəşəriyyətin rifahı naminə performansını təkmilləşdirməyə kömək edən qlobal informasiya analitikası xidmətləri təklif edir, həmçinin bütün kurikulum üzrə sağlamlıq elmi məzmunu üzrə ixtisaslaşır, tələbələrin, müəllimlərin və qurumların etibarlı proqramlara çıxışını təmin edir. Bu, universitetlə-

rə çoxlu sayda hər növ materialı endirimlə əldə etməyə imkan versə də, onların adətən öz icmalarına daha az ünvanlanan bir çox jurnala abunə olub pulunu ödəməsi deməkdir.

ProQuest - elmi nəşir və magistr tədqiqatlarının idarəedici olaraq bütün magistratura məktəblərinə açıq giriş imkanı verir. Google və ya Google Scholar vasitəsilə ProQuest platformasında açıq girişli məzmunu aşkar edən abunəçi və ya abunə olmayan hər kəs ProQuest linkinə klikləməklə tam mətnə daxil ola bilər və ictimaiyyətə açıq materialları əldə edə bilərlər. Burada təxminən 125 milyard rəqəmsal səhifə mövcuddur və adətən kitabxanalar bu materiallara internet vasitəsilə çıxış əldə edirlər. Buna görə də ProQuest-in hərtərəfli məlumat bazaları bütün kitabxanalarda dünyanın ən çox istifadə edilən verilənlər bazalarından biridir. ProQuest bir giriş nöqtəsi vasitəsilə məzmunu əldə etmək və idarə etmək üçün minlərlə nəşirə əməkdaşlıq edir.

ProQuest bütün növ məzmun sahibləri üçün əsas tərəfdaşdır, onların zəngin və müxtəlif məlumatlarını qoruyur və onlara çıxış imkanı təmin edir. Bu tərəfdaşlıqlar hazırda 90 000 nüfuzlu mənbəni və 6 milyard rəqəmsal səhifəni əhatə edən geniş məzmun kolleksiyası yaratmışdır.

A+Informit- təhsil, siyasəti, idarəçilik, kurikulum, təhsil psixologiyası daxil olmaqla Avstraliya təhsil tədqiqat mərkəzi tərəfindən yaradılan databazadır. Mənbələrə çap olunmuş və dərc olunmamış materiallar, tezislər, kitab bölmələri, konfrans məqalələri, jurnal məqalələri daxildir. İndeksləşdirmə prosesi 1989-cu ildən başlanmış, tam mətnlə əhatə olunma isə 2000-ci ildən etibarən həyata keçirilmişdir. Məlumat bazasına daxil olan mənbə sənədlər geniş spektri əhatə edir. Bunlara jurnal

məqalələri, monoqrafiyalar, tədqiqat hesabatları, tezislər, konfrans məqalələri, qanunvericilik sənədləri, parlament müzakirələri, qəzet məqalələri, testlər və internet materialları daxildir. Bu resurslar istifadəçilərə müxtəlif sahələrdə etibarlı və dəyərli məlumatlara çıxış imkanı təmin edir. Həmçinin, avstraliyalı müəlliflərin təhsili ilə bağlı xaricdə dərc olunan məqalələr və hesabatlar da kolleksiyaya daxil edilir.

Təkmil axtarış imkanlarını birləşdirən aşağıdakı elmi verilənlər bazaları tələbələr, tədqiqatçılar və alimlər tərəfindən geniş istifadə olunur:

- Emerald Insight
- Scopus
- Web of Science
- PubMed
- ERIC
- ScienceDirect
- Directory of Open Access Journals (*DOAJ – Açıq Giriş Jurnalları Direktoriyası*)
- JSTOR

Emerald Insight - biznes, marketinq, turizm, səhiyyə və sosial müdafiə sahələrində tədqiqatçılar üçün əhəmiyyətli bir mənbədir. Bu platforma tam mətnli məqalələr və tezisləri axtarmağa imkan verir. Axtarışı dəqiq və sürətli etmək üçün müxtəlif üsullar təqdim edir.

Qabaqcıl axtarış seçimi. Bu funksiya tədqiqatçıların konkret mövzular üzrə daha dəqiq və məqsədyönlü axtarışlar aparmasına imkan verir. Məsələn, müəyyən açar sözlərin birləşdirilməsi, mövzuya uyğun filtrlərin tətbiqi.

İfadə axtarışı (Phrase Search) — söz və ya söz birləşmələrinin ardıcıl və yanaşı işlədilməsini tapmaq üçün dırnaq işarələrindən (" ") istifadə edilən axtarış üsuludur. Məsələn, "Pərakəndə marketinq" yazıldıqda nəticələrdə yalnız bu iki sözün dəqiq bu ardıcılıqla bir yerdə olduğu məqalələr göstərilir. Bu üsul axtarış nəticələrinin dəqiqliyini artırmaq üçün sürətli və effektiv yoldur.

Boolean axtarışı məqalələri daha effektiv tapmaq üçün Boolean operatorlardan istifadə edən axtarış üsuludur.

Ən çox istifadə olunan operatorlar bunlardır:

OR – axtarışda göstərilən terminlərdən istənilən birinin olduğu məqalələri tapır(*Sinonimləri və oxşar anlayışları birləşdirmək üçün istifadə olunur və nəticələrin sayını artırır*).

AND – yalnız hər iki (və ya bütün) açar sözün olduğu məqalələri tapır(*Nəticələri daraldır və daha spesifik edir*).

NOT – göstərilən termini nəticələrdən çıxarır.

Bu metod ehtiyatla istifadə olunmalıdır, çünki xüsusilə AND və NOT operatorları uyğun olan bəzi məqalələrin təsadüfən xaric edilməsinə səbəb ola bilər.

SCOPUS - demək olar ki, hər bir elm sahəsini əhatə edən və geniş istifadə olunan iki əsas kommersiya biblioqrafik məlumat bazasından biridir. Scopus müxtəlif sahələrdə akademik məqalələrin və tədqiqat əsərlərinin axtarışını təmin edir. Onun güclü axtarış funksiyaları istifadəçilərə multidisiplinar mövzular üzrə geniş məlumat bazasına çıxış imkanı verir.

- Scopus yalnız məqalələr deyil, həm də Akademik jurnalların reytinglərini təqdim edir (Scopus SJR – SCImago Journal Rank).

- Müəllif profillərini yaradır və izləyir.

- Scopus müəlliflərin tədqiqat fəaliyyəti və istinad statistikasını təqdim edir. Müəllifin elmi fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün Scopus H-index kalkulyatoru mövcuddur. Bu indeks müəllifin işlərinin nə qədər istinad aldığını və akademik təsirini müəyyən etməyə imkan verir.

Bazada təxminən 71 milyondan çox məqalə və digər sənəd növü mövcuddur, təqribən 1,4 milyard istinad isə onu akademik araşdırmalar üçün çox zəngin bir mənbə halına gətirir.

Scopus bəzi məqalələrin xülasələrinə (abstract) pulsuz çıxış imkanı verir. Bu yalnız institusional abunə vasitəsilə əldə edilir. Bu universitetlər və tədqiqat institutları üçün xüsusi abunə paketlərindən asılıdır. Scopus platforması Elsevier tərəfindən idarə olunur və dəstəklənir. Elsevier dünyanın ən böyük elmi nəşriyyat şirkətlərindən biridir və tədqiqat icmalarına yüksək keyfiyyətli resurslar təqdim edir.

Scopus-un dörd geniş mövzu sahəsi var və bunlar aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

Fizika Elmləri (Physical Sciences) - Mühəndislik, kompüter elmləri, fizika, astronomiya və s. kimi sahələr daxildir.

Səhiyyə Elmləri (Health Sciences) - Tibb, farmakologiya, toksikologiya, stomatologiya və digər tibbə dair sahələri əhatə edir.

Sosial Elmlər (Social Sciences) - İqtisadiyyat, psixologiya, iş idarəçiliyi, təhsil və s. daxil edilir.

Həyat Elmləri (Life Sciences) - Biologiya, kənd təsərrüfatı, biokimya və ekologiya kimi sahələri əhatə edir.

Scopus dünya miqyasında ən böyük akademik məlumat bazalarından biridir. Onun təqdim etdiyi geniş əhatə dairəsi və zəngin məzmunu tədqiqatçılar və akademiklər üçün əvəzolun-

maz bir resursdur. Aşağıdakı məlumatlar Scopus-un təqdim etdiyi əsas resurs və statistik göstəriciləri əks etdirir:

Jurnallar -22000-dən çox akademik jurnal 5000-dən çox fərqli nəşriyyatdan təqdim olunur. Bu jurnallar müxtəlif elmi və tədqiqat sahələrini əhatə edir (fizika, biologiya, sosial elmlər və s.).

Kitablar - 150000 kitab rəqəmsal və ya çap formatında Scopus-a daxildir. Bu kitablar əsasən akademik və tədqiqat xarakterlidir.

Konfrans məqalələri - 6,4 milyon konfrans məqaləsi müxtəlif sahələr üzrə araşdırma və tədqiqatların müzakirəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu rəqəm elmi konfransların Scopus üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Qeydlər - 69 milyon qeyd geniş mövzular üzrə müasir və tarixi məlumatları əhatə edir. 1996-cı ildən bəri ən əhatəli məlumat bazasını təqdim edir.

İstinadlar - 1,6 milyard istinad akademik mənbələrin qarşılıqlı əlaqəsini göstərir. Bu istinadlar 1970-ci ildən bəri toplanmışdır və tədqiqat işlərinin təsirini qiymətləndirməkdə mühüm rol oynayır.

İnstitut profilləri - 70000 institut profili universitetlər və tədqiqat institutlarının fəaliyyətlərini əks etdirir. Bu universitetlərin elmi təsirini ölçmək üçün istifadə olunur.

Müəllif profilləri - 12 milyon müəllif profili fərdi tədqiqatçıların işlərini və akademik fəaliyyətlərini izləyir. Müəllif profilləri vasitəsilə tədqiqatçıların istinad statistikasını və H-index-lərini izləmək mümkündür.

Scopus təkcə məlumat təqdim etmək üçün deyil, həm də tədqiqatların: istinad analizi, idarə edilməsi, reytinglərin təhlili,

trendlərin öyrənilməsi kimi vacib proseslərdə istifadə olunur. Bu rəqəmlər Scopus-un tədqiqat dünyasında geniş təsirini və onun nə qədər güclü bir vasitə olduğunu nümayiş etdirir.

Web of Science kimi də tanınan WOS ikinci böyük bibliografik məlumat bazasıdır. Adətən akademik institutlar öz kampus şəbəkələrində ya Web of Science və ya Scopus-a girişi pulsuz təmin edir. Web of Science dünyanın ən etibarlı nəşriyyatçılardan müstəqil qlobal sitat bazasıdır. Dünyanın ilk sitat indeksinin ixtiraçısı Dr.Eugene Garfield-in irsini rəhbər tutaraq Web of Science güclü tədqiqat mühərriki kimi fəaliyyət göstərir və etibarlı kəşf, giriş və qiymətləndirmə üçün öz sinfində ən yaxşı nəşr və sitat məlumatları ilə kitabxanaları təmin edir.

9000-dən çox aparıcı akademik, korporativ və dövlət qurumu, eləcə də milyonlarla tədqiqatçı yüksək keyfiyyətli tədqiqat aparmaq və etibarlı nəticələr əldə etmək üçün Web of Science-ə etibar edir. Bu platforma təxminən 100 milyon materialı əhatə edir, 1,4 milyard istinadı izləyir və multidisiplinar intizam sahələrini əhatə edir. Giriş yalnız institusional abunə vasitəsilə mümkündür. Web of Science-in təchizatçısı Clarivate (keçmiş Thomson Reuters) təşkilatıdır.

Web of Science Core Kolleksiya məzmunu unikal şəkildə seçicidir və indeksləşdirməni də unikal şəkildə ardıcıl edir. Müstəqil və hərtərəfli redaksiya prosesi jurnalın keyfiyyətini təmin edir, eyni zamanda 50 ildən artıq ardıcıl, dəqiq və tam indeksləşdirmə misilsiz məlumat strukturu yaratmışdır.

PubMed tibb və biologiya elmləri sahəsində ədəbiyyat axtaran hər kəs üçün əsas mənbədir. PubMed 33 milyondan çox məqalənin xülasələrini və bibliografik məlumatlarını saxlayır və istifadəçilərə nəşriyyat saytlarına tam mətn bağlantıları və

ya PubMed Central (PMC)-də pulsuz PDF-lərə keçidlər təqdim edir.

- Əhatə dairəsi: təqribən 30 milyon material
- İstinadlar: mövcud deyil
- Tədqiqat sahəsi: Tibb, Biologiya elmləri
- Giriş: pulsuz
- Təchizatçı: ABŞ Təhsil Departamenti.

PubMed-in My NCBI funksiyası istifadəçilərin axtarıqları məlumatları saxlamağa və yeni nəticələr gəldikcə avtomatik görməyə imkan verir. Bu xüsusilə davam edən layihələr üçün ədəbiyyat axtarışı aparən tədqiqatçılar üçün faydalıdır. My NCBI vasitəsilə hər bir PubMed axtarış strategiyasını saxlaya, lazım olduqda yenidən icra edə və ya axtarışın istifadəçi üçün gündəlik, həftəlik və ya aylıq avtomatik aparılmasını təmin edə bilirlər. Bu xüsusiyyət tədqiqatçılara müntəzəm olaraq yenilənən məlumatlardan xəbərdar olmağa və davam edən layihələri daha səmərəli idarə etməyə kömək edir.

ERIC - Təhsil elmləri sahəsində əsas mənbədir. ERIC Təhsil Resursları İnformasiya Mərkəzini ifadə edir və xüsusi olaraq təhsillə bağlı ədəbiyyatı əhatə edən verilənlər bazasıdır.

Bu verilənlər bazasının əhatə dairəsi təxminən 1,3 milyon ədəd materialı təşkil edir, istinad məlumatları mövcud deyil, intizam sahəsi isə təhsil elmləridir. Giriş pulsuzdur və ERIC-in təchizatçısı ABŞ Təhsil Departamentidir.

ERIC jurnal məqalələri, tədqiqat hesabatları, konfrans sənədləri və s. şəklində təhsil tədqiqatlarına giriş imkanı verən pulsuz verilənlər bazasıdır. Qeydləri nəzərdən keçirir və tam

mətnli məqalələrə keçidi təmin edir. ERIC təhsillə bağlı ədəbiyyat üçün dünyada ən çox istifadə edilən indeksdir.

1966-cı ildə yaradılmış ERIC ABŞ Təhsil Departamenti-nin Təhsil Araşdırmaları və Təkmilləşdirmə Ofisi tərəfindən dəstəklənir. ERIC jurnal məqalələri, tədqiqat hesabatları, kurikulum və tədris təlimatları, konfrans məqalələri və kitabların bir milyondan çox qeydini özündə əks etdirən dünyanın ən böyük təhsil məlumat bazasıdır.

ScienceDirect - ScienceDirect istifadəçilərə daha çox şey kəşf etməyə kömək etmək üçün kitablar, kitab seriyaları, əsas istinad işləri və rəqəmsal arxivlər daxil olmaqla 2650-dən çox resenziyalı jurnaldan və 42000 elektron kitabdan ibarət geniş mənbə təqdim edir. Bu platforma vasitəsilə 18 milyondan çox məqalə və kitab bölməsinə giriş mümkündür.

ScienceDirect abunəliyi ilə tələbələr və tədqiqatçılar universitetlərinin abunə olduğu tam mətnli məzmunlara çıxış əldə edə bilirlər. Buraya yüksək keyfiyyətli, elmi ekspertizadan keçmiş nəşrlər, bütöv kitablar və məqalələr daxildir. İstifadəçilər ya məqalə və kitab fəsilərini endirib oxuya, ya da zənginləşdirilmiş interaktiv təcrübə üçün birbaşa veb-səhifədə oxuya, araşdırma və nəzərdən keçirə bilirlər.

Açıq Giriş Jurnallarının Direktoriyası (DOAJ) 2003-cü ildə 300 açıq giriş jurnalı ilə fəaliyyətə başlamışdır. Bu gün isə elm, texnologiya, tibb, sosial elmlər, incəsənət və humanitar elmləri əhatə edən təxminən 17500 resenziyalı açıq giriş jurnalını özündə birləşdirən müstəqil indeksə çevrilmişdir. Dünyanın bütün ölkələrindən və müxtəlif dillərdə olan açıq girişli jurnallar indeksləşdirmə üçün qəbul edilir. DOAJ bir çox kitabxanalar, nəşriyyatlar və digər həmfikir təşkilatlar tərəfindən

maliyyə cəhətdən dəstəklənir. DOAJ-ın dəstəklənməsi girişi və onu dəstəkləyən infrastrukturunu açmaq üçün möhkəm öhdəlik nümayiş etdirir. DOAJ-ın missiyası intizamdan, coğrafiyadan və dildən asılı olmayaraq qlobal miqyasda keyfiyyətli nəzərdən keçirilən, açıq çıxışlı elmi tədqiqat jurnallarının görünməsini, əlçatanlığını, reputasiyasını, istifadəsini və təsirini artırmaqdır. DOAJ 100% müstəqil olmağa, əsas xidmətlərini və metadatasını hər kəs üçün pulsuz istifadə etmək, təkrar istifadə etmək üçün saxlamağa sadıqdır. Son illərin məlumatına görə elm, texnologiya, tibb, sosial və humanitar elmlərin bütün sahələrini əhatə edən DOAJ-da (Açıq Girişli Jurnallar Kataloqu) hazırda 21315 jurnal və 10.778568 məqalə qeydinə malikdir. Bu məqalələr 89 dildədir və 136 ölkəni təmsil edir.

Nəşrin keyfiyyətinin sübutu kimi xidmət etməklə yanaşı DOAJ-da indeksləşdirilmiş jurnalların olması onların əhatə dairəsini genişləndirməyə kömək edə bilər. 15000 + jurnal üzvü hər ay 1,2 milyondan çox ziyarətçi və əsas kəşf xidmətləri tərəfindən qəbul edilən jurnal metadatasının daim yenilənən axını ilə DOAJ jurnal məlumatlılığı üçün güclü platformadır.

JSTOR - 1995-ci ildə qeyri-kommersiya təşkilatı kimi əsası qoyulan JSTOR bütün dünyada 11000-dən çox məktəb, universitet və müəssisədə istifadə olunur. JSTOR-dakı kolleksiyalara resenziyalı elmi jurnallar, ədəbi jurnallar, akademik monoqrafiyalar, tədqiqat hesabatları və kitabxanaların xüsusi kolleksiyaları və arxivlərindən olan ilkin mənbələr daxildir. JSTOR-un jurnal kolleksiyaları adətən jurnalın başlanmasından əvvəlki bütün nömrələri ehtiva edir, hər nömrədə orijinal məqalələrin PDF şəkillərini ehtiva edir və hər məqalədə tam mətnli axtarış mümkündür. Beynəlxalq elmi ictimaiyyətin iştii-

rakı və dəstəyi ilə JSTOR yüksək keyfiyyətli, fənlərarası təqaüd arxivi yaratmışdır. O, qlobal miqyasda tədqiqat və tədris üçün zəruri olan elmi əsərlər və digər materiallara çıxışı əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirməyə davam edir.

JSTOR-un ilkin kolleksiyasına iqtisadiyyat, tarix, siyasi elm, sosiologiya və humanitar və sosial elmlərin digər əsas sahələri üzrə nüfuzlu jurnallar daxildir. JSTOR kolleksiyası ABŞ-ın ən qədim elmi jurnalları olan “The American Historical Review”, “The Journal of African History”, “Speculum”, “The William and Mary Quarterly” və “The Journal of American History” kimi nəşrləri əhatə edir. Bu jurnallar Oxford University Press tərəfindən nəşr olunur və tədqiqatçılara zəngin tarixi məlumatlar təqdim edir. Əlavə olaraq JSTOR-un Early Journal Content (EJC) layihəsinin əsas xüsusiyyəti odur ki, yüzlərlə jurnaldan məqalələr ictimaiyyət üçün açıq şəkildə təqdim olunur. Bu layihə ABŞ-da 143 il əvvələdək nəşr olunmuş jurnalları əhatə edir və istifadəçilərə keçmiş dövrlərə aid elmi və tarixi materiallara asan çıxış imkanı yaradır.

Yekun olaraq qeyd etmək olar ki, bu platformalar və verilənlər bazaları tələbələr, tədqiqatçılar və akademiklər üçün geniş məlumat və elmi resurslar təqdim edərək müxtəlif sahələrdə tədqiqatların inkişafını və məlumat əldə edilməsini asanlaşdırır. Onlar elmi axtarışların və dərslərin keyfiyyətini artırmağa, həmçinin dünya miqyasında bilik mübadiləsini gücləndirməyə əhəmiyyətli töhfə verir.

İSTİFADƏ OLUNAN MƏNBƏLƏR

Azərbaycan dilində

1. “Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 20 aprel 2007-ci il // Azərbaycan. – 2007. - 21 aprel.

2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 60 illik yubileyi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı, 14 fevral 2005-ci il // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası-60. – Bakı: Elm, 2005. – 472s.

3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası-60 / Mərkəzi Elmi Kitabxana. – Bakı: MEK, 2005. – 56s.

4. Azərbaycan Respublikasında “Kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2008. – №2 (23) . – s.7-30.

5. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında çıxışı // Azərbaycan. - 1995. - 6 iyun(104).

6. Babayev E. Elm, təhsil və innovasiya gənclik üçün gələcəyə açılan geniş qapılardı: [elektron resurs]. - www.xalqgazeti.com

7. Baxşəliyeva G. Azərbaycanda elmi tərəqqinin əsas təminatçısı Prezident İlham Əliyevdir // Azərbaycan. - 2011. - 25 may. - s.6.

8. Əhədova G. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası gələcəyin elektron kitabxanası kimi // “E-kitabxanaların formalaşması problemləri” mövzusunda respublika elmi-praktiki konfransı. 15 aprel 2016-cı il. – Bakı, 2016. - s.120-123.

9. Əhmədov E.Y. Azərbaycanda kitabxana-informasiya işinin hüquqi bazası: Dərs vəsaiti. – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2012. – 216s.

10. Əhmədov E.Y. Dünya milli kitabxanası: Dərs vəsaiti. – Bakı, 2007. – 140s.

11. Əhmədov E.Y. Uşaq və gənclərin kitabxana-informasiya təminatı: Monoqrafiya. – Bakı: Mütərcim, 2016. – 410s.

12. Əliquliyev, R.M. və b. Elektron elm: cari vəziyyəti, problemləri və perspektivləri / R.M.Əliquliyev, R.Q.Ələkbərov, T.X.Fətəliyev // İnformasiya Texnologiyaları Problemləri : Elmi-praktiki jurnal. - 2015. - №2. - s.4-15.

13. Fətəliyev T., Verdiyeva N. Elektron kitabxanaların E-elm və E-təhsilin integrasiyasında rolu //“E-kitabxanaların formalaşması problemləri” mövzusunda respublika elmi-praktiki konfransı. 15 aprel 2016-cı il. – Bakı, 2016. - s.23-25.

14. Hacıyeva S. Orta məktəb kitabxana fondlarının təşkilinin müasir vəziyyəti // Kitabxanaşünalığ və biblioqrafiya: Elmi-nəzəri və praktik jurnal. – 2005. - №1. - s.91-94.

15. Həsənova Z. Elektron kitabxana sistemi: ümumi informasiya mərkəzinin yaradılması zəruridir // Xalq qəzeti. - 2010. - 29 aprel.- s.7.

16. Xələfov A.A. Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq təhsili. – Bakı, 1998. - 126 s.

17. Xələfov A.A. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 90 il elm və təhsilin xidmətində. - Bakı: BDU nəşr-tı. - 2009. - 210 s.

18. Xələfov A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi.- Bakı: Azərnəşr, 2006. - 241 s.

19. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik- Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003. - III hissə.- 314 s.:[elektron resurs]. <http://elibrary.bsu.edu.az/files/kitablar/951.pdf>

20. Xələfov A.A. Müstəqillik illərində ali kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya. - 2009. - №1(24). – s.10-27.

21. Xəlilova L. Elm və təhsil dinamik inkişafın əsas qarantı kimi // Azerbaijan Realities. - 2015. - 02 mart.

22. İdrisoğlu F. Respublika Elmi Pedoqoji Kitabxanasının 25 ilyi qeyd edildi //Azərbaycan müəllimi. - 2008.- 24 oktyabr.- s.4.

23. 2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı // “Azərbaycan” qəzeti. – 2008. – 7 oktyabr.

24. İslamova Ş.İ. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası kitabxana şəbəkəsinin təşəkkülü və inkişafı(1923-2000-ci illər): Monoqrafiya. – Bakı: Elm və təhsil, 2010. – 190s.

25. İslamova Ş.İ. Kitabxana və təhsil // Kitabxana.az: Elmi, nəzəri və təcrübi jurnal. - 2008. – №3. – s.3-7.

26. İslamova Ş.İ. Sosial-iqtisadi dəyişikliklərin informasiya təminatında kitabxanaların rolu // Elmi Əsərlər. AMEA MEK.- 2008. - № 9. - s.32-40.

27. İsmayılov X. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi(1918-2020). – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2010. - 416s.

28. İsmayılov X. Kitabxana işinin metodik təminatının yeni istiqamətləri // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2010. - №1 (26) . – s.5-17.

29. İsmayılova N.N. Ali məktəb kitabxanalarının kompüterləşdirilməsinin prioritet istiqamətləri // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XV respublika elmi konfransının materialları.- Bakı, 2010. - s.20-21.

30. İsmayılova N.N. Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumunun fəaliyyəti: [elektron resurs]. - <https://library.unec.edu.az/images/slider3/Konfrans%20materiallar%3F%202023%20Kitabxana.pdf/>- s.50.

31. İsmixanova T.Ə. Azərbaycan Respublikası Elmi Pedoqoji Kitabxanasının müstəqillik illərindəki fəaliyyəti //

Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri praktiki jurnal.- 2010. - №2.- s.54-63. : [elektron resurs].- <https://edu.gov.az/az/news-and-updates/14326>

32. İsmixanova, T.Ə. Məktəb kitabxanalarının işinin təkmilləşdirilməsi və modernləşdirilməsi // Azərbaycan müəllimi. – 2015. – 17 oktyabr(№38).

33. Kazimi P.F. Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-İnformasiya fakültəsinin beynəlxalq əlaqələri // Kitabxanaşünaslıq-informasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal. - 2019. – 1(28). – s.160- 167.

34. Kazimi P.F, Rəsuli İ. Müasir rəqəmsal məkanda kitabxanaların monumental funksiyası // AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Elmi Əsərlər. - Bakı, 2017. - №2. - s.126-134.

35. “Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” 28 dekabr 1998-ci il // Kitabxana işinə dair normativ aktlar. – Bakı: M.F.Axundov adına ADK, 2001: [elektron resurs]. - [https:// e-qanun.az](https://e-qanun.az)

36. Knyaz Aslan. Azərbaycanca təhsil sisteminə kitabxana xidməti: Dərs vəsaiti.- Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2005. - 300 s.

37. Məmmədəliyev Y.H. Azərbaycanca elmin inkişafı. – Bakı: Azər nəşr, 1960. – 122s.

38. Məmmədov M., Nuriyeva E. Azərbaycanca depozitar kitabxanaların təşkili // Kitabxanaşünaslıq: Elmi-nəzəri və praktik jurnal. – 2007. - №1. – s.6.

39. Məmmədov M., Knyaz Aslan. Özəl ali məktəblərdə kitabxana işinin təşkili (Xəzər Universiteti Kitabxana İnformasiya Mərkəzinin iş təcrübəsi əsasında) // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. – 2004. - №2 : [elektron resurs]. - <http://www.anl.az.pdf>

40. Məmmədova V. Müasir akademik kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili metodikası: ADA Uniuersiteti Kitabxanasının iş təcrübəsi əsasında // Kitabşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. – 2016.- №2(39). – s.4-54. : [elektron resurs]. - http://www.anl.az/down/meqale/kitabxanashunasliq-bibliografiya/2_2016/06.pdf

41. Mərdanov M. Azərbaycan təhsil sistemi : real vəziyyət, problemlər və islahat istiqamətləri. - Bakı: Təhsil, 2005. – 96s.

42. Musayeva X.N. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası inkişaf mərhələsində // Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya : Elmi-nəzəri və praktik jurnal. - 2013. - №1(10). – s.112-119.

43. Müqəddəs elm məbədi: Azərbaycan Elmlər Akademiyasının 50 illiyinə həsr olunur . - Bakı : Azərbaycan, 1996. – 113s.

44. Ruhumuzun qidası kitablar: metodik vəsait / tərt.ed.: N.Qədəmullazadə; F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası. - Bakı, 2023.-30s.

45. Sadıqova, S.A. Abuzər Xələfov: Bibliografik məlumat kitabı.- Bakı, 2016.- Hissə II.- 248 s.

46. Zeynalova H.O. Müstəqillik illərində Respublika Tibb Kitabxanasının fəaliyyəti və informasiyalaşma problemləri // Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya : Elmi-nəzəri və praktik jurnal. - 2016.- №2-3(20-21). – s.84-93.

47. Zəngibasarlı M. və b. Azərbaycan Respublikasının Elmi Pedaqoji Kitabxanası / M.Zəngibasarlı, T.İsmixanova, V.Mirzəyev. - Bakı: ARPU, 1997. - 98 s.

Rus dilində

48. Армс В. Электронные библиотеки (перевод с англ.). - Москва: ПИК ВИНТИ, 2001. – 274с.

49. Земсков А.И., Шрайберг Я.Л. Электронные библиотеки: Учебное пособие. – М., 2001. - 72 с.

50. Кязими Р. И др. Оценка информации в библиотечно–информационной деле / П.Казими, Н.Исмаилова, А.Курбанов // Вектор науки. Тольяттинский Государственный Университет. Махачкале. - 2013. - №1. - с.58–60.

51. Кязимов Р.О. О централизации библиотек в системе АН Азербайджана // Библиотековедение и библиография: Сборник. - М., 1975.- вып.1. - с.54-60.

52. Мусаева Т.А., Мамедов А.А. На путях создания Национальной Академии наук и формирования кадров научной интеллигенции Азербайджана(1920-1945гг.) /НАНА ИИ. - Баку: Нурлан, 2005. – 176с.

İngilis dilində

53. Chambers, A. School Librarian of the Year / Aidan Chambers // School librarian. – 2004. – Vol. 52, № 1. – pp.14.

54. Sutton, S. Future service models and the convergence of functions: the reference librarian as technician, author and consultant. In: K. Low (ed.), The Roles of Reference Librarians, Today and Tomorrow. - NewYork: Haworth Press, 1996. - pp.125–144.

55. Schwartz, C. Digital libraries: an overvie // The Journal of Academic Librarianship. – 2000. - Vol. 26. - pp. 385-393.

56. School Library Association: [электронный ресурс]. - <http://www.sla.org.uk>.

İnternet resursları

57. www.ada.edu.az/library

58. <https://adpu.edu.az/index.php/az/elm/kitabkhana>

59. [https://www.academia.edu/117934285/Meqaleler_Meruz_eler_Musahibeler_2_cilddə_18\]II_cild](https://www.academia.edu/117934285/Meqaleler_Meruz_eler_Musahibeler_2_cilddə_18]II_cild)

60. <https://www.emeraldgroupublishing.com/archived/librarians/info/viewpoints/usage.htm>

61. <http://artəhsil.com>

62. <http://www.anl.az/down/meqale>: “Elmi islahatlar günün tələbidir”
63. https://anl.az/down/meqale/kitabxanashunasliq-bibliografiya/2_2002/2_2002/xs_skis.pdf
64. https://anl.az/down/meqale/kitabxanashunasliq-bibliografiya/2_2008/6-10.pdf
65. https://anl.az/down/meqale/hafta_ichi/hafta_ichi_aprel2009/76360.htm
66. https://anl.az/down/meqale/az_muellimi/2010/dekabr/147006.htm
67. https://anl.az/down/meqale/kitabxanashunasliq-informasiya/3_2010/43-50.pdf
68. https://anl.az/down/meqale/kitabxanashunasliq-informasiya/1_2012/112-122.pdf
69. https://anl.az/down/meqale/kitabxanashunasliq-bibliografiya/2_2015/10.pdf.
70. https://anl.az/down/meqale/kitabxanashunasliq-bibliografiya/2_2016/06.pdf
71. <https://anl.az/down/meqale/olaylar/2018/aprel/584377.htm>
72. <https://anl.az/el/emb/H.Aliyev/xatire/h.e.mtm.html>
73. <https://apa.az/maliyye/2024-cu-ilde-elmin-maliyyelesdirilmesi>
74. <http://artəhsil.com>
75. <https://www.azerbaijannews.az/az/posts/detail/elm-tehsil-ve-istehsalat-elqelerinin-inteqrasiyasi-qlobal-cagirislar-kontekstinde-1662411633>
76. https://azertag.az/xeber/baki_slavyan_universiteti_ile_umu_mrusiya_xarici_edebiyat_dovlet_kitabxanasi_arasinda_emekdasliq_haqqinda_muqavile_imzalanmisdir-215544
77. https://az.wikipedia.org/wiki/Nikolay_Kopernik

78. https://az.wikipedia.org/wiki/Rəqəmsal_Kitabxanas%C4%B1
79. [https://az.wikipedia.org/wiki/Trinitı_Kollecinin_kitabxanas%C4%B1_\(Dublin\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Trinitı_Kollecinin_kitabxanas%C4%B1_(Dublin))
80. <https://bakimektebleri.edu.az/49/az/news/read/213168>
81. <http://bsu.edu.az/az/content/fakltlr/>
82. https://bsu.edu.az/az/content/kitabxanalar_yeni
83. https://bsu.edu.az/az/news/27_mart__azrbaycanda_elm_gn_dr27032025011032
84. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3538652>
85. <https://www.harvard.edu>
86. <https://e-derslik.edu.az/books/353/units/unit-1/page45.xhtml>
87. https://edu.gov.az/az/news-and-updates/1762_elave/2016/peshe-tehsil-yol-xeritesi.pdf
88. <https://edu.gov.az/az/news-and-updates/15856; 19650>
89. <https://edu.gov.az/upload/file/beynelxalq-emekdashliq-umumi-melumat.pdf>
90. <https://elibrary.ru>
91. <https://www.elsevier.com>
92. <https://www.emeraldgroupublishing.com/archived/librarians/info/viewpoints/usage.htm>
93. <https://etk.az/about-us>
94. <https://forpost.az/elm/129-dagidiciliq-ideyasi-elmin-seciyyevi-xususiyetlerindendir.html>
95. https://ict.az/uploads/konfrans/E_kitabxana_konfrans_materiallari/43.pdf
96. <https://kappanonline.org/lance-kachel-school-librarians-matter-years-research/>
97. <https://www.kaspi.edu.az/az/newsd/373-biliklarin-gizlandiyi-xazina-maktab-kitabxanasi>

98. <https://kaspi.edu.az/az/newsd/274-maktab-kitabxanasidunyaya-acilan-qapi>
99. <https://kayzen.az/elm.html>
100. <https://modern.az/tehsil/95033/odlar-yurdu-universitetinde-yeni-elektron-kitabxana-foto>
101. <https://muallim.edu.az/news/670688e0f375c40176105322>
102. <https://muallim.edu.az/news/dunyanin-en-boyuk-kitabxanalari-arasdirma-66fbdb52e27036c73016fa80>
103. <https://muallim.edu.az/news/2024cu-il-elm-ve-tehsil-sahesinde-hansi-hadiselerle-yadda-qaldi-67611d7df321726282edbc67>
104. <http://news.milli.az>
105. <https://oyu.edu.az/az/page/31>
106. <https://paperpile.com/g/academic-research-databases/>
107. <https://president.az/az/articles/view/11646>
108. <https://www.repk.az-Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası>
109. https://republic.preslib.az/az_c7-1.html
110. https://www.researchgate.net/publication/243459415_defining_digital_librarieshttps://republic.preslib.az/az_c7-1.html
111. https://researchgate.net/profile/Javid-Jafarov/publication/328094643_Prospects_for_the_development_of_electronic_catalogs_in_Azerbaijani_libraries
112. https://risale.az/uploads/Universal-Onluq-Tesnifati_UOT_pdf
113. <https://sehiyye.gov.az/media/xeberler-ve-yenilikler/olkemizd-s-hiyy-nin-inkisafi-v-tibbi-kadrlar>
114. <https://science.gov.az/az/news/open/3136>
115. <https://science.gov.az/az/news/open/31935>
116. <https://www.stat.gov.az/source/educatio>

117. <https://tehsil.biz/news/az/82860/MEK-ilə> Kitabxanas-
arasnda-anlama-memorandumu-imzalanıb
118. [https://ted.az/az/view/news/3460/bu-gune-kimi-
elektron-kataloga-148278-nusxe-sened-daxil-edilib-%E2%80%93](https://ted.az/az/view/news/3460/bu-gune-kimi-
elektron-kataloga-148278-nusxe-sened-daxil-edilib-%E2%80%93)
119. <https://teref.az/gundem/elm-haqqında>
120. [https://tipii.edu.az/az/article/635-kitab-oxumaq-niya-
vacibdir](https://tipii.edu.az/az/article/635-kitab-oxumaq-niya-
vacibdir).
121. <http://ulib.isri.cmu.edu/ULIBAboutUs.htm>
122. [https://unec.edu.az/muasir-kitabxanalarda-informasiya-
xidmeti](https://unec.edu.az/muasir-kitabxanalarda-informasiya-
xidmeti)
123. <https://anl.az/AK1111/gushe.php>
124. https://anl.az/el/emb/A.Xelefov/eserleri/kitablar/xa_kke.pdf
125. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2021/iyul/752011.htm>
126. <https://uba.edu/kz>
127. <https://azerbaijan.az>
128. <https://ru/ruwiki.ru>
129. <http://nbuviap.gov.ua>
130. <https://science.gov.az/az/news/open/32442>
131. <https://science.gov.az/institutes/24>
132. <https://science.gov.az/az/institutes/759>
133. <https://vo.garant.ru>
134. <https://base.garant.ru/57248579/>
135. <https://pl.spb.ru>
136. <https://gim.ac.in>
137. <https://ensiklopediya.gov.az>
138. <https://core.ac.uk>
139. [https://edu.gov.az/az/qisa-xulase/azerbaycan-respublikasi-
elm-ve-tehsil-nazirliyinin-2024-cu-ilde-gorulmus-islere-dair-
hesabati](https://edu.gov.az/az/qisa-xulase/azerbaycan-respublikasi-
elm-ve-tehsil-nazirliyinin-2024-cu-ilde-gorulmus-islere-dair-
hesabati)
140. <https://www.bodleian.ox.ac.uk/home>

İXTİSAR EDİLMİŞ SÖZLƏR

Az.KİK – Azərbaycan Kitabxana - İnformasiya Konsersiumu

AMEA – Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

ATTC – Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti

AİY – Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri

ASIYF – Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondu

ARETK – Azərbaycan Respublikası Elmi Tibb Kitabxanası

AKİS – Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İdarəetmə Sistemi

A+Informit – Asiya və Sakit Okean bölgəsi üzrə elmi və biznes məqalələri təqdim edən verilənlər bazasıdır

BDU – Bakı Dövlət Universiteti

BSU – Bakı Slavyan Universiteti

DOAJ (Directory of Open Access Journals) – Açıq Əlyazmalarla Jurnalların Kataloqudur. Bu platforma elmi jurnalları pulsuz və açıq şəkildə təqdim edən bir verilənlər bazasıdır, istifadəçilərə elmi məqalələrə asan çıxış imkanı yaradır.

DRK(WDL) – Dünya Rəqəmsal Kitabxanası

Dundee – Şotlandiyanın Dundee şəhərindəki universitet (və ya tədqiqat mərkəzi)

EIFH (Electronic Information for Libraries) – Kitabxanalar üçün Elektron İnformasiya

EBSCO – Elmi məlumat bazası və resurs təminatçısıdır, müxtəlif mövzularda jurnallar, kitablar və digər mənbələr təqdim edir.

Elsevier – Dünyanın ən böyük elmi nəşriyyat şirkətlərindən biridir, jurnal və kitablar təqdim edir.

Emerald Insight – İdarəetmə və sosial elmlər sahəsində elmi nəşrlər və jurnallar təqdim edən platformadır.

EPUB (Electronic Publication) – Elektron kitab formatıdır, məzmunu avtomatik ekrana uyğunlaşdırır. Şrift ölçüsünü dəyişmək və interaktiv elementlər əlavə etmək mümkündür.

ERIC – Təhsil sahəsində geniş məlumat bazasıdır, təhsil tədqiqatları, resursları və məqalələri təqdim edir.

HTTPS (HyperText Transfer Protocol Secure) – Veb saytlar ilə istifadəçi arasında məlumat mübadiləsini şifrələyən və təhlükəsizləşdirən protokoldur. HTTPS, məlumatların qorunmasını təmin edir və veb səhifələrin təhlükəsiz olduğunu göstərir.

İKT –İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyası

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) – Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları və Təşkilatları Federasiyasıdır. Bu qurumun əsas missiyası qlobal səviyyədə kitabxana və informasiya xidmətlərinin inkişafına dəstək vermək, kitabxanalar arasında əməkdaşlığı gücləndirmək və onların cəmiyyət üçün əhəmiyyətini daha da önə çıxarmaqdan ibarətdir.

IBM (International Business Machines) – Dünyanın müxtəlif ölkələrində fəaliyyət göstərən və innovativ texnologiyaların inkişafında mühüm rol oynayan beynəlxalq bir şirkətdir. IBM, proqram təminatı sahəsində yenilikçi yanaşmalar təklif etməklə yanaşı, bulud infrastrukturunu və süni intellekt əsaslı texnologiyalarla da rəqəmsal transformasiyanı sürətləndirir.

Industries Inc – İqtisadiyyat və sənaye ilə əlaqəli məlumatları təqdim edən bir şirkət və ya xidmət.

SourceForge – Açıq mənbəli program təminatlarının saxlanması və paylaşılması üçün nəzərdə tutulmuş platformadır, tərtibatçılar burada layihələrini yayımlaya və idarə edə bilərlər.

Kindle formatları (AZW, AZW3, MOBI) – Amazon Kindle cihazları və tətbiqləri üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi elektron kitab formatlarıdır. Bu formatlar rəqəmsal hüquqların idarə olunması (DRM) texnologiyası vasitəsilə müəllif hüquqlarının qorunmasını təmin edir və yalnız Amazonun platformasında funksional şəkildə istifadə olunur.

MARC – Maşın tərəfindən oxuna bilən kataloqlaşdırma

MEK – Mərkəzi Elmi Kitabxana

MDB – Müstəqil Dövlətlər Birliyi

MRY– Milli Rəqəmsal Yaddaş

ORCID (Open Researcher and Contributor ID) – Açıq tədqiqatçı və katkiçi kimlik nömrəsi. Bu tədqiqatçılara unikal bir identifikasiya nömrəsi verən sistemdir və onların elmi fəaliyyətlərini izləmək və əlaqələndirmək üçün istifadə olunur.

OCR (Optik Simvol Tanıma) – çap olunmuş və ya əl yazısı ilə yazılmış mətnləri rəqəmsal formata çevirmək üçün istifadə olunan texnologiyadır.

PDF – Portable Document Format məlumatların formatlaşdırılmış şəkildə təqdim edilməsi üçün istifadə olunan sənəd formatıdır.

ProQuest – Araşdırmalar və məlumat axtarışları üçün çoxsaylı elmi jurnallar, dissertasiyalar, xəbərlər və digər mənbələr təqdim edən verilənlər bazasıdır.

PubMed – Biologiya, tibbi və həyat elmləri sahəsində elmi məqalələrin yer aldığı verilənlər bazasıdır.

PubMed-in My NCBI – PubMed verilənlər bazasına daxil olan istifadəçilərə şəxsi hesab yaratmaq, axtarış nəticələrini saxlamaq, maraq dairəsinə uyğun bildirişlər almaq və axtarış tarixçəsini izləmək imkanı verən funksional bir əlavəsidir.

ScienceDirect – Elsevier tərəfindən idarə olunan və elmi jurnallara, kitablar və tədqiqat məqalələrinə çıxış təmin edən platformadır.

SMK – Seul Milli Kitabxanası

SHEDL – Şotlandiyanın Yüksək Təhsil Elektron Resursları (Scottish Higher Education Digital Library) kolleksiyasını təqdim edən platformadır.

TXT (Plain Text Format) – Sadə mətn formatıdır, heç bir formatlama (şrift, rəng, şəkil və s.) olmadan yalnız mətn saxlayır. Demək olar ki, bütün cihazlar və proqramlar tərəfindən dəstəklənir.

UNIMARC– Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyası (IFLA) tərəfindən, MARC formatlarının dünya miqyasında uyğunluğunu təmin etmək məqsədilə hazırlanmış bir standartdır.

JSTOR – Humanitar və sosial elmlər üzrə geniş elmi məqalələr, jurnallar və kitablar təqdim edən platformadır.

YÖK (Yükseköğretim Kurulu) – Türkiyədə ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyətini tənzimləyən və koordinasiya edən dövlət qurumudur. Universitetlərin açılması, proqramların təsdiqlənməsi və digər ali təhsil məsələlərini idarə edir.

VİS – Vahid İdarəetmə Sistemi

WDL (World Digital Library) – Dünya Rəqəmsal Kitabxanası

Wayback Machine – İnternetin keçmiş versiyalarını saxlamağa və axtarmağa imkan verən bir veb arxividir.

İstifadəçilər bu alətlə müəyyən veb səhifələrin əvvəlki versiyalarına baxa bilirlər.

Web of Science™ (WOS) – Elmi məqalələr və tədqiqat işləri haqqında geniş məlumat verən verilənlər bazasıdır, həmçinin akademik istinadları izləmək və analiz etmək üçün müxtəlif vasitələr təklif edir.

OEYDLƏR

OEYDLØR

ŞƏFƏQ İSLAMOVA

**ELMƏ VƏ TƏHSİLƏ İNFORMASIYA
TƏMİNATININ TƏŞKİLİ**

Monoqrafiya

Nəşriyyatın Baş direktoru:
Səməd Eyvazov

Texniki redaktor:
Mail Xəlilov

Kağız formatı: 60x84 1/16
Tiraj: 100 ədəd
Həcmi: 11,5 çap vərəqi

“OPTİMİST” MMC-də çap olunub.
Azərbaycan, Bakı şəhəri, Nəsimi tayonu,
D.Əliyeva küç., 239.